

Л 615
2539

WWW.UNILIB.RS

ntion Royamme de Serbie
à Pete

XXII ГОД.

НОВЕМБАР

1901. ГОД.

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

СЛУЖБЕНИ ЛИСТ

МИНИСТАРСТВА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

КРАЉЕВИНЕ СРБИЈЕ

УРЕДНИК

Влад. М. Спасојевић

БЕОГРАД

ИЗДАЊЕ И ШТАМПА ДРЖАВНЕ ШТАМПАРНИЈЕ КРАЉЕВИНЕ СРБИЈЕ

1901.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
С
К
А
В
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

САДРЖАЈ

СТРАНА

Службени део

1. Укази Његовога Величанства Краља: Велика Школа (одликовања), Главни Просветни Савет (постављења), Испитна комисија за професорске испите (постављење), Народне Школе (постављења), Богословија (постављења), Средње Школе (постављења) 1411
2. Претписи Министра просвете и црквених послова: Главни Просветни Савет (постављења), Велика Школа (постављења), Народно Позориште (постављења), Грађанске Школе (премештаји), Девочишке Школе (премештаји), Народне Школе (премештаји, пензионисања, разрешења, отиуштења, управљења места) 1413
3. Расписи и одлуке Министра просвете и црквених послова . . . 1422
4. Умрли наставници Средњих Школа 1423
5. Службене објаве 1424

Наука и настава

6. Састанак и договор српских главара у Кучима 1614 год. ради устанка на Турке, прилог критици извора за историју српског народа од Јов. Н. Томића (наставак) 1425
7. Карактер старије традиционалне историје Рима од Н. Вулића (свршетак) 1438
8. Партиципи герм. глаголеки прилози као предикативни додаци узв свој засебни независни субјекат у грчком, старословенском, латинском и српском језику од Илије Далевића 1456
9. Спектроскопија као метода за испитивање природе небесних тела од Ј. Михаиловића професора (наставак) 1470
10. Новине за Флору Краљевине Србије саопштио Д-р Лујо В. Адламовић (наставак) 1483
11. Из новије бугарске лингвистике од А. Белића 1492
12. Најновије уређење средње школе у Русији, с рускога В. 1505
13. Предавања из природних наука — са гледишта заједнице живота — за III и IV раз. народ. школа по Товхаузну, удесно Мих. М. Станојевић, учитељ 1518
14. Гуенова метода за учење туђих језика од Павла Ј. Мајнера (свршетак) 1526

Хроника

15. Српско Геолошко Друштво од Св. Р. 1538

Белешке

16. Занимљива пресуда између учитеља и свештеника из 1843 год. 1543
17. Просветни записи 1544
18. Из школеке хигијене 1549

ЛГ 15
2539

УНИВ. БИБЛИОТЕКА
N. N. B. 2599

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А
Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

СЛУЖБЕНИ ЛИСТ

МИНИСТАРСТВА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

ГОД. XXII

НОВЕМБАР 1901.

БРОЈ II.

СЛУЖБЕНИ ДЕО

УКАЗИ ЊЕГОВОГА ВЕЛИЧАНСТВА КРАЉА

ОДЛИКОВАЊА

ВЕЛИКА ШКОЛА

Његово Величанство Краљ Александар I превисоким указом својим од 27 октобра 1901 године благоволео је, на предлог Министра просвете и црквених послова, одликовати:

Орденом Таковског Крста III редом

Милана Андоновића, професора Велике Школе.

Његово Величанство Краљ Александар I. превисоким указом својим од 14 октобра 1901 године благоволео је, на предлог Министра просвете и црквених послова, одликовати:

Орденом Св. Саве петим редом:

Матију Трифуновића, кмета из Зуца, округа београдског.

ГЛАВНИ ПРОСВЕТНИ САВЕТ

ПОСТАВЉЕЊА

Његово Величанство Краљ Александар I превисоким указом својим од 30 септембра 1901 године, на предлог Министра просвете и црквених послова, а на основу чл. 6. и 7. закона о уређењу Главног Просветног Савета, благоволео је поставити:

за редовне чланове Главног Просветног Савета за 1901—1902 школску годину и то: *Момчила Иванића*, професора гимназије Краља Александра I. и *Драгутина Антића*, професора Више Женске Школе Краљице

Драге, на место *Ђорђа М. Станојевића*, професора Велике Школе и *Михаила Марковића*, директора гимназије у пензији.

ИСПИТНА КОМИСИЈА ЗА ПРОФЕСОРСКЕ ИСПИТЕ

ПОСТАВЉЕЊЕ

Његово Величанство Краљ Александар I превисоким указом својим од 2 октобра 1901 године, на предлог Министра просвете и црквених послова, благоволео је поставити:

за председника испитне комисије за професорске испите за три школске године *Михаила Валтровића*, правога члана Академије Наука и редовнога професора Велике Школе.

НАРОДНЕ ШКОЛЕ

ПОСТАВЉЕЊА

Његово Величанство Краљ Александар I превисоким указом својим од 29 октобра 1901 године благоволео је, на предлог Министра просвете и црквених послова, поставити:

за надзорника народних школа I класе за округ нишки *Димитрија Алексијевића*, управника Грађанске Школе у Књажевцу у рангу надзорника народних школа I класе;

за надзорника народних школа II класе за град Београд *Љубомира Павловића*, надзорника народних школа исте класе за округ ваљевски;

за надзорника народних школа II класе за округ ваљевски *Михаила Иковића*, управитеља укинуте Грађанске Школе у Великом Градишту у рангу надзорника народних школа II класе;

за надзорника народних школа II класе за округе врањски и топлички *Живојина Хаџића*, надзорника народних школа исте класе за округ пиротски;

за надзорника народних школа III класе за округ крагујевачки *Павла Љотића*, надзорника народних школа исте класе за срезове: деспотовачки, параћински и ресавски округа моравског;

за надзорника народних школа III класе за срезове деспотовачки, параћински и ресавски округа моравског *Михаила Јовановића*, надзорника народних школа исте класе за срезове: пожаревачки, моравски и хомољски округа пожаревачког све по службеној потреби;

за управника Грађанске Школе у Београду у рангу надзорника народних школа I класе *Јована Јаворца*, професора Гимназије Кнеза Михаила;

за надзорника народних школа II класе за срезове: пожаревачки, моравски и хомољски округа пожаревачког, *Луку Јевремовића*, професора Гимназије Кнеза Михаила;

за надзорника народних школа III класе за округ смедеревски, *Велимира Вукићевића*, професора Више Женске Школе Краљице Драге; и

за надзорника народних школа III класе за округ пиротски *Милију Лазаревића*, управитеља Грађанске Школе у Крагујевцу.

БОГОСЛОВИЈА

ПОСТАВЉЕЊА

Његово Величанство Краљ Александар I превисоким указом својим од 5 октобра 1901 године, на предлог Министра просвете и црквених послова, благоволео је поставити:

за ректора Богословије за ову школску годину: *Архимандрита Кирила*, досадашњег ректора и професора Богословије.

Његово Величанство Краљ Александар I превисоким указом својим од 5 октобра 1901 године благоволео је, поставити, на предлог министра просвете и црквених послова:

у Богословији Св. Саве за професора *архимандрита Илариона Весика*, професора Богословије, по службеној потреби.

СРЕДЊЕ ШКОЛЕ

ПОСТАВЉЕЊА

Његово Величанство Краљ Александар I превисоким указом својим од 27 октобра 1901 године благоволео је на предлог Министра просвете и црквених послова, поставити:

у Гимназији Краља Александра I: за професоре *Љубомира Протића* и *Милутина Драгутиновића*, професоре Гимназије Кнеза Милоша Великог, обојицу по молби;

у Гимназији Кнеза Милоша Великог: за професоре *Јована Максимовића* надзорника народних школа за округ крагујевачки и *д-ра Стевана Оконовића*, надзорника за град Београд, обојицу по службеној потреби;

у Гимназији Краља Милана I: за професоре *Петра Петровића* надзорника народних школа за округ нишки и *Косту Николића*, надзорника народних школа за округ смедеревски, обојицу по службеној потреби;

у Гимназији Кнеза Михаила: за професоре *Буру Врбавца*, професора у пензији и *Срећка Милетића*, професора Гимназије Краља Александра I по службеној потреби;

у Гимназији Немањиној: за професора *Симу Златичанина*, надзорника народних школа за округе врањски и топлички по молби.

ПРЕТПИСИ МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

Ради испитивања приправника, који желе полагати професорски испит из група обележених у чл. 116. закона о средњим школама, за чланове сталне испитне комисије и њихове заменике на основу чл. 97., 98., 99. и 100. поменутог закона одредио сам за трогодишњу испитну периоду 1901|2, 1902|3, 1903|4 школску годину ову господу:

А. Општи испити

- Д-ра Војислава Бакића*, професора Велике Школе;
Д-ра Бран. Петронијевића, ванредног професора В. Школе;
Д-ра Милана Шевића, професора;
Д-ра Миливоја Јовановића, професора;
Свет. Максимовића, професора, за предмете поменуте под б. чл. 113; —

Срету Стојковића, директора Гимназије В. Ст. Карадића;
Луку Лазаревића, директора Гимназије Краља Александра I. за предмете под г. чл. 113.

За испитаче предмета поменутих у тачкама а, и в, чл. 113. закона о средњим школама узимаће се, по потреби, заменици из одељка Б, под I. III. и IV.

Б. Стручни испити

I. За Српски језик

а.) за чланове:

- Љубу Стојановића*, академика;
Симу Томића, професора;
Живојина Симића, професора;
Момчила Иванића, професора; —

б.) за заменике:

- Богољуба Тирића*, професора;
Косту Миленовића, професора;
Гају Јовановића, професора;
Јашу Продановића, професора.

II. За Латински језик с Грчким

а.) за чланове:

- Д-ра Јована Туромана*, професора Велике Школе у пензији;
Јанка Лукића, ванредног професора Велике Школе;
Д-ра Николу Вулића, секретара Министарства просвете; —

б.) за заменике:

- Франу Елезовића*, професора;
Сиру Калика, професора;
Димитрија Милојевића, професора.

III. За Немачки језик

а.) за чланове:

- Богдана Поповића*, професора Велике Школе;
Стевана Предића, професора;
Б. Димића, професора; —

б.) за заменике:

- Д-ра Миливоја Јовановића*, професора;
Мирка Поповића, професора;
Св. Максимовића, професора.

IV. За Француски језик

а.) за чланове :

Богдана Поповића, професора Велике Школе; —

б.) за заменике :

Павла Поповића, професора;*Влад. Вулићевића*, професора.

V. За Географију

а.) за чланове :

Д-ра Јована Цвијића, професора Велике Школе;*Саву Антоновића*, професора; —

б.) за заменике :

Николу Лазића, професора;*Срејка Милетића*, професора.

VI. За Историју

а.) за чланове :

Божидара Прокића, професора Велике Школе;*Д-ра Драгољуба Павловића*, професора Велике Школе;*Љубомира Јовановића*, професора;*Д-ра Николу Вулића*, секретара Министарства просвете;*Стевана Срејца*, професора; —

б.) за заменике :

Јована Томића, професора;*Миленка Вукићевића*, професора;*Михаила Борђевића*, професора.

VII. За Јестаственицу

а.) за чланове :

Јована Жујовића, професора Велике Школе;*Саву Урошевића*, професора Вел. Школе;*Д-ра Свет. Радвановића*, професора Велике Школе;*Д-ра Живојина Борђевића*, професора Велике Школе;*Д-ра Луја Адамовића*, професора Вел. Школе;

б.) за заменике :

Ранка Петровића, професора;*Петра Павловића*, професора;*Живојина Јуришића*, професора;*Богдана Јанковића*, професора.

VIII. За Математику

а.) за чланове :

Д-ра Богдана Гавриловића, професора Велике Школе;*Д-ра Михаила Петровића*, професора Велике Школе;*Срет. Стојковића*, директора Гимназије Вука Ст. Караџића; —

б.) за заменике :

Владимира Зделара, професора ;
Петра Типу, професора ;
Милана Велковића, професора.

IX. За Физику

а.) за чланове :

Милана Недељковића, професора Велике Школе ;
Боку Станојевића, професора Велике Школе ;
Д-ра Стев. Марковића, професора Велике Школе ; —

б.) за заменике :

Свет. Видаковића, професора ;
Михаила Ристића, професора ;
Косту Стојановића, професора.

X. За Нацртну Геометрију

а.) за чланове :

Милана Капетановића, професора Велике Школе ;
Андру Стевановића, професора Велике Школе ; —

б.) за заменике :

Јосифа Ковачевића, професора.

XI. За Механику

Мијалка Ђирића, професора Вел. Школе ;
Влад. Тодоровића, професора Велике Школе.

XII. За Хемију

а.) за чланове :

Д-ра Марка Лeko, професора Велике Школе ; —

б.) за заменика :

Драгутина Антића, професора.

ПБр. 12529

5. октобра 1901 год.

у Београду.

Министар
 просвете и црквених послова,

Љ. Ковачевић с. р.

ГЛАВНИ ПРОСВЕТНИ САВЕТ

ПОСТАВЉЕЊА

Господин Министар просвете и црквених послова претписом својим ПБр. 13038 од 17 октобра 1901 године поставио је за ванредне чланове Главног Просветног Савета за 1901/2 школску годину :

г.г. *д-ра Драгољуба Павловића*, редов. професора Велике Школе,
Јанка Лукића, ванр. проф. Велике Школе, *Луку Дазревића*, директора

гимн. Краља Александра I, *Михаила Поповића*, директора Гимназије Доситеја Обрадовића; *Миливоја Симића*, диектора Гимназије Кнеза Милоша Великог; *Михаила Банића*, директора Гимназије Кнеза Михаила; *Свет. Атанацковића*, директора Гимназије Јеврема Обреновића; *Сретена М. Аџића*, управитеља Учитељске Школе у Јагодини; *Димитрија Јовановића*, управитеља Више Женске Школе Кнегиње Љубице; *Светозара Видаковића*, проф. Гимназије Вука Стев. Караџића; *Богољуба Тирића*, проф. Гимназије Вука Стев. Караџића; *Стевана Фотића*, надзорника народних школа за округ подрински; *Јована Миодраговића*, проф. Гимназије Вука Ст. Караџића; *Саву Антоновића*, проф. Гимназије Краља Александра I; *Јосифа Ковачевића*, проф. Гимназије Вука Стев. Караџића; *Архимандрита Илариона Весића*, проф. Богословије Св. Саве-дра Светозара Марковића, школског лекара из Београда; *Димитрија Пугњиковића*, привр. вишег учитеља Грађ. Школе из Београда, и *Јована Максимовића*, привр. вишег учитеља Грађ. Школе из Београда.

ВЕЛИКА ШКОЛА

ПОСТАВЉЕЊА

Претписом господина Министра просвете и црквених послова ШБр. 11978 од 3 октобра 1901 године постављени су:

за чланове Академскога Суда Велике Школе за школску 1901/2 годину гг. *Сава Урошевић* и *Живојин Перић*, редовни професори В. Школе.

Господин Министар просвете и црквених послова претписом својим ШБр. 11074 од 20 септембра 1901 године поставио је:

у Великој Школи: за хонорарног наставника немачкога језика с литературом г. *Владимира Малину*, учитеља језика у Гимназији Краља Александра I.

Претписом господина Министра просвете и црквених послова ШБр. 12583 од 20 октобра 1901 постављен је:

у Великој Школи: за доцента за француски језик с књижевношћу и теорију књижевности г. *Др Јован Скерлић* професорски приправник Гимназије Краља Александра I.

НАРОДНО ПОЗОРИШТЕ

ПОСТАВЉЕЊА

Претписом господина Министра просвете и црквених послова ШБр. 9639 од 28 септембра о. г. постављени су на основу одлуке књижевно уметничког одбора Народног Позоришта:

за сталне чланове гг. *Димитрје Петровић* и *Лаза Рајковић* досадашњи редовни чланови, пошто су обојица испунили погодбе чл. 9 закона о Народног Позоришту

Претписима господина Министра просвете и црквених послова премештени су:

ПО МОЛБИ

У ГРАЂАНСКИМ ШКОЛАМА

Милија Лазаревић, виши учитељ Грађ. Школе у Јагодини за вишег учитеља Грађ. школе у *Крагујевцу*.

Срећко Ђурић, привр. виши учитељ Грађ. Школе у Краљеву за привр. вишег учитеља Грађ. Школе у *Горњем Милановцу*.

У ДЕВОЈАЧКИМ ШКОЛАМА

Драга Поповићка, привр. виша учитељица Девојачке Школе у Нишу, за привр. вишу учитељицу Девојачке Школе у *Неготину*.

Стана Херманова, привр. виша учитељица Девојачке Школе у Зајечару, за привр. вишу учитељицу Девојачке Школе у *Нишу*.

У НАРОДНИМ ШКОЛАМА

округ београдски: *Милан Малешевић*, уч. из Неменикућа окр. беогр. за учитеља у *Соколову*; *Петар Срејћ* учитељ из Белог Потока окр. београдског за учитеља у *Зуцама*; *Цвета М. Грујићка* уч. из Ревовца окр. мор. за учитељицу у *Реснику*; *Даница Милошевићева*, заст. учитељ. у Медвеђи окр. круш. за заступ. учит. у *Вел. Иванчи*;

округ ваљевски: *Миливоје Митрић* учитељ из Новака окр. ваљ. за учитеља у *Туларима*; *Милан Ранисављевић* учитељ из Рабровице окр. ваљ. за учитеља у *Пошукима*; *Јован Шикошарија* привр. заст. уч. у Крчмару окр. ваљев. за привр. заст. учит. у *Снеги*; *Левосава Лазаревићева* уч. у Туларима окр. ваљ. за учит. у *Боговаћи*; *Даринка Петронијевићева* уч. у Нишу окр. пишког за учит. у *Обреновцу*; *Георгина Поповићева* уч. у Пожези окр. ужич. за уч. у *Ваљеву*;

округ врањски: *Јулијана Кнежевићева* учит. из Корбојевца окр. врањ. за учитељицу у *Бањи*; *Христина Милутиновићка* уч. из Пружатовца окр. вр. за учит. у *Даросави*; *Божидар Аврамовић* уч. из Врањића окр. вр. за учитеља у *Мислођину*; *Зорка Аврамовићка* уч. из Врањића окр. вр. за учит. у *Мислођину*; *Глигорије Крстић* привр. заст. уч. у Михаиловцу окр. крајин. за привр. заст. уч. у *Сланцима*; *Стеван Младеновић* уч. у Мачкатици окр. врањ. за учитеља у *Белишеву*;

округ крагујевачки: *Светозар Стојановић* уч. у Обреновцу окр. ваљев. за учитеља у *Цветојевцу*; *Андреја Радовановић* уч. у Барама окр. краг. за учитеља у *Рачи*; *Даринка Марковићева* уч. у Ариљу окр. ужич. за учитељицу у *Рачи*; *Наталија Јоксимовићева* уч. у Тополи окр. краг. за уч. у *Врбици*; *Зарија Милосављевић* уч. у Моштаници окр. врањ. за учитеља у *Барама*;

округ крајински: *Димитрије Илић* учит. из Ђњажевца окр. тимочког за учитеља у *Д. Милановцу*; *Станко Н Дукић* уч. из Шаркамена окр. крајин. за учитеља у *Михаиловцу*; *Панга Богдановић* учит. из Табаковца окр. крајин. за учитеља у *Шаркамену*;

округ моравски: *Богосав Вукићевић* уч. у Дворанима окр. крушевачког за учитеља у *Течићу*; *Ђура Димитријевић* уч. у Барама окр. краг. за учитеља у *Багрдану*; *Христина Димитријевићка* уч. у Рачи окр. краг. за уч. у *Багрдану*; *Босилка Стевановићева* уч. у Вел. Боњинцу окр. пирот. за уч. у *Бошњанима*; *Данило Радић* уч. у Бељајци окр. морав. за уч. у *Плажанима*; *Сава Миловановић* заст. уч. у Стамници окр. морав. за уч. у *Тоздину*; *Ружица Савићка* уч. у Трнавцима окр. крушев. за уч. у *Рековцу*;

округ нишки: *Зорка Губерсвац* уч. из Мионице окр. ваљ. за уч. у *Соко-Бањи*;

округ подрински: *Марија Глигоријевићева* уч. из Крушевца окр. крушев. за учитељицу у *Шацу*; *Панга Вуловић*, уч. из Винче окр. краг. за учит. у *Црној Бари*; *Милан Рабреновић* уч. из Богатића окр. подр. за учит. у *Бадовинцима*; *Александар Ђ. Лукић* заст. уч. у *Дугавчини* окр. смедерев. за заст. уч. у *Глушцима*; *Јелена Саватићка* уч. из Глушаца окр. подр. за учит. у *Змињаку*; *Алекса Вуксановић* уч. из Петковце окр. подр. за учитеља у *Прњавору*;

округ пожаревачки: *Љубомир Павић* уч. у Браничеву окр. пожар. за учит. у *Кличевцу*; *Јован Гојковић* уч. у Дубочкој окр. пожар. за учит. у *Манастирци*; *Анка Несторовићева* уч. у Божевцу окр. пожар. за учит. у *Сталници*; *Никола Стојановић* заступ. уч. у Табаковцу окр. пожарев. за заст. уч. у *Сталници*; *Петар Мартиновић* уч. у Божевцу окр. пожарев. за учит. у *Браничеву*; *Јамандије Поповић* уч. у Крепољину окр. пожарев. за учит. у *Загоњу*; *Здравко Петровић* уч. у Ђовдину окр. пожаревачког за учитеља у *Каменову*;

округ пиротски: *Наталија Марковићка* учит. из Миљковца окр. нишког за учит. у *Вел. Бојинцу*; *Ђира Ранчић* уч. из Модре Стене окр. пирот. за уч. у *Станичењу*;

округ руднички: *Милосав Никитовић* уч. из Пријељине окр. рудн. за учитеља у *Брђанима*; *Роксанда Никитовићка* уч. из Лађеваца окр. рудн. за уч. у *Брђанима*; *Драгутин Зисић* уч. из Брђана окр. рудн. за учит. у *Брусници*; *Роксанда Зисићка* уч. из Брђана окр. рудн. за уч. у *Брусници*; *Милосав Шолајић* уч. из Каленића окр. ужичког за учит. у *Миросалцима*; *Сретен Петровић* уч. из Заблаћа окр. рудн. за учит. у *Саманлима*; *Сима Грандић* уч. из Цветака окр. рудн. за уч. у *Тијању*; *Ратко Жуњић* заст. уч. у Скавцима окр. ужич. за заст. уч. у *Косовици*; *Милева Поповићка* уч. из Мајдана окр. рудн. за уч. у *Гор. Милановцу*; *Владимир Велашевић* уч. из Годовика окр. ужич. за учит. у *Брезовици*; *Милвој Никићевић* уч. у Грачацу окр. рудн. за учитеља у *Брезовици*; *Јулка Далићева* привр. уч. у Тијању окр. рудн. за учит. у *Трнави*; *Никола С. Сретеновић* уч. из Пласковца окр. краг. за учит. у *Јарменовцима*; *Милија Петровић* уч. из Драгоља окр. рудн. за учитеља у *Калањевцима*; *Ленка Марковићка* привр. уч. из Бајине Баште окр. ужичког за привр. учит. у *Пријељини*;

округ тимочки: *Драгутин Пешић* учитељ из Д. Милановца окр. крај. за учитеља у *Књажевцу*; *Василије Дачић* учит. из Азање окр. смедерев. за учитеља у *Грлану*;

округ смедеревски: *Десанка Марковићка* уч. у Дугавчини окр. смед. за учит. у *Коларима*; *Милица Крстићка* уч. у Крњеву окр. смед. за учит. у *Вел. Орашју*; *Милева Јовановићева* уч. из Липа окр. смед. за учит. у *Дугавчини*; *Војин Путниковић* уч. из Липа окр. смед. за уч. у *Дугавчини*; *Матеја Љујић* уч. из Биоске окр. ужич. за учит. у *Стар. Аџибеговцу*;

округ ужички: *Љубица Ђорђевићева* учит. из Крагујевца окр. крагуј. за учит. у *Пожези*; *Илинка Савићева* уч. из Змињака окр. подр. за учит. у *Ариљу*; *Андреја Лојаница* учит. из Бачеваца окр. ужич. за учитеља у *Бајиној Башти*;

ПО КАЗНИ

округ београдски: *Вићентије Тировић* уч. из Дудовице окр. беогр. за учитеља у *Смрдљиковицу*; *Јован Цвијовић* уч. у Шопићу окр. беогр. за учитеља у *Дудовици*;

округ врањски: *Јелена Обрадовићка* учит. из Бање окр. врањског привремено за учит. у *Градњи*;

округ крајински: *Радојка Јелисавчићева* заст. учит. у Сумраковцу окр. тимочког за заступ. учит. у *Тамничу*;

округ пиротски: *Петар Огњановић* учит. у Љубераћи окр. пиротског за учитеља на *Столу*; *Теодило Петровић* учитељ. на *Столу* окр. пирот. за учит. у *Кални*; *Виден Јанковић* учитељ у Станичењу окр. пирот. за учитеља у *Љубераћи*;

округ пожаревачки: *Јеврем Цветковић* уч. у Затоњу окр. пожарев. за учитеља у *Мусташићу*;

округ руднички: *Велимир Трифуновић* учитељ у Заовинама окр. рудничког за учитеља у *Грацу*;

округ смедеревски: *Агница М. Поповићка* учит. у Коларима окр. смедерев. за учит. у *Трновци*;

округ тимочки: *Марија Аранђеловићева* заст. учит. у Шљивару окр. тим. за заст. учит. у *Сумраковцу*;

округ топлички: *Теодар Теохаровић* учит. у Мекишу окр. топл. за учит. у *Балајинцу*; *Никола К. Ристић* уч. у Бакусу окр. топл. за уч. у *Мекишу*; *Трајко Стојановић* уч. у Бошњаку окр. врањског за учитеља у *Петровицу*;

ПЕНЗИОНОВАЊА

Претписима господина Министра просвете и црквених послова стављени су у пензију ови учитељи народних школа:

у округу београдском: *Ана Симићка*, учит. осн. шк. у Даросави 1. септембра о. г.;

у округу ваљевском: *Никола Р. Јевтић*, учитељ основне школе у Лесковцима 16. августа о. г. по својој молби; *Радивоје Ристић*, учитељ осн. школе у Скели 1. септембра о. г.; *Љубица Пејовићка*, учит. осн. школе у Боговаћи 1. септ. о. г.;

у округу врањском: *Глигорије Костић*, учитељ осн. школе у Бојнику 1. септембра о. г.;

у округу нишком: *Магдалена Живковићка*, учит. основне школе у Прџиловици 11. септембра о. г.;

у округу подринском: *Јелена Поповићка*, учит. осн. школе у Лозници 29. августа о. г.;

у округу пожаревачком: *Јеврем Милосављевић*, учитељ основне школе у Каменову 5. јула о. г.

РАЗРЕШЕЊА

Претписима господина Министра просвете и црквених послова разрешени су од своје дужности ови учитељи народних школа:

у округу београдском: *Момир С. Поповић*, заступ. учитеља осн. школе у Дражевцу 31. августа о. г., *Пелагија Нинковићева*, заступн. учит. осн. школе у Вранићу 31. августа о. г.;

у округу ваљевском: *Драга Бурђевићева*, учит. осн. школе на Убу, по молби, 31. августа о. г.

у округу врањском: *Светозар Костић*, ђакон, и заст. учит. осн. школе у Бунуши 1 септембра о. г.;

у округу крагујевачком: *Љубисав Луковић*, заст. учитеља осн. школе у Јарушицама 31. августа о. г.; *Филип Благојевић*, заст. учитеља осн. школе у Рачи 11. септембра о. г.;

у округу крушевачком: *Димитрије Спасић*, привр. заст. учит. осн. школе у Наупари, по молби, 31. августа о. г.;

у округу моравском: *Милутин Стојановић*, заст. учит. осн. школе у Течићу 31. августа о. г.;

у округу нишком: *Милорад Пројовић*, заст. учитеља осн. школе у Врћеновици 31. августа о. г.;

у округу подринском: *Марко Митић*, учитељ осн. школе у Бадовинцима по молби, 15. августа о. г.;

у округу рудничком: *Данило М. Даниловић*, привр. учит. заст. у Заграђу 28. августа о. г.;

у округу смедеревском: *Иванка Милутиновићева*, заступн. учит. осн. жен. школе у Крћеву 10. септембра о. г., по молби.

ОТПУШТЕНИ

Претписима господина Министра просвете и црквених послова отпуштени су ови учитељи:

у округу подринском: *Олга Петровићева*, заступница учитељице основне школе у Криваји 6. јула о. г.;

у округу пожаревачком: *Јелица Милосављевићева*, учит. осн. шк. у Ращанцу 14. јуна о. г.

УПРАЖЊЕНО МЕСТО

Претписом господина Министра просвете и црквених послова упражњено је место:

у округу тимочком: *Станку Петровићу*, учитељу основне школе у Бачевици 11. маја о. г.

РАСПИСИ И ОДЛУКЕ МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

Свима директорима државних гимназија и управитељима
виших женских школа

Расписом овога Министарства од 12. октобра 1898. год., ПБр. 18293-тачком првом, наређено је, да се *две трећине* новца, добивеног уписником у почетку школске године, употребљавају на давање благодејања сиромашним ученицима у новцу (према горњем распису) или у књигама (према распису од 19. јан. 1899. год. ПБр. 559), а једна трећина да се издваја и шаље Управи Фондова за стварање Бачкога Фонда средњих школа.

Како пак, према извештајима неких директора, број сиромашних ученика, који имају права и погодбе за примање државног благодејања, стално расте, то сам, на основу треће алинеје члана 25. закона о средњим школама, одлучио:

1. Да се од сада *четири петине* од уписнине у почетку школске године употребљавају на давање благодејања, а само једна петина издваја и шаље Управи Фондова за Бачки Фонд.

2. И да се на благодејање — у новцу или у књигама — троши и сва она уписнина која би се добила накнадно у току године, дакле после завршеног уписа и послате $\frac{1}{5}$ Управи Фондова, као и сва она уписнина која се добива на основу последње алинеје члана 24. закона о средњим школама.

ПБр. 10482

7 септембра 1901 год.
у Београду.

Министар
просвете и црквених послова
Љ. Ковачевић с. р.

Свима школским надзорницима

Решењем својим од 27. овога месеца, ПБр. 13504, господин Министар просвете и црквених послова одобрио је, да се књига: „Поуке за сеоску омладину и привреднике, I“ може препоручити за књижнице народних школа и да се може употребљавати за поклањање ученицима народних школа о годишњим испитима.

Извештавате се о овоме ради знања и потребног саопштења свима школским одборима у вашем подручју.

ПБр. 13504

27. октобра 1901. год.
у Београду.

Начелник
Министарства просвете и црк. послова
Ст. Ловчевић

Директорима средњих школа, Управитељима Учитељских Школа,
Управитељима Виших Женских Школа

Решењем својим од 27. овог месеца, ПБр. 13506, Господин министар просвете и државних послова одобрио је, да се књига: Финансије и установе обновљене Србије, друго допуњено издање прве књиге од г. Мите Петровића председника пореске управе, може препоручити за књижице средњих и стручних школа.

Извештавате се о овоме ради знања и набавке поменуто књиге.

ПБр. 13506
27. октобра 1901. год.
у Београду.

Начелник
Министарства просвете и др. послова
Ст. Ловчевић

УМРЛИ НАСТАВНИЦИ

у Београду: *Димитрије Дукић*, учитељ у пензији 21. јула о. г.;
Живота Јовичић, учитељ основне школе у Грљану, окр. тимочког 7. августа о. г.;

у округу београдском: *Светозар Вучовић*, учитељ III и IV разреда основне школе у Лесковцу 4. јуна о. г.;

у округу ваљевском: *Милорад Ж. Ђурић*, учитељ III и IV разреда осн. шк. у Суводању 16. августа о. г.;

у округу врањском: *Косара Давидовићева*, учит. I и II разреда осн. шк. у Цепу 10. јула о. г.;

у округу крушевачком: *Софија Јоксимовићка*, учитељица у пензији 1. маја о. г.; *Јован Атанацковић*, учитељ у пензији 26. јуна о. г.

у округу моравском: *Станко Радосављевић*, учитељ у пензији 12. маја о. г.; *Даринка М. Петровићева*, учит. основ. шк. у Ланишту 27. јула о. г.;

у округу нишком: *Даница Димитријевићева*, заступница учитељице I и II разреда основне школе у Каменици 22. маја о. г.;

у округу подринском: *Руџица Дражићева*, пр. виша учит. Девој. Школе у Шапцу 4. јуна о. г.;

у округу рудничком: *Никола Пошовић*, учитељ II, III и IV разреда осн. шк. у Миросавцима 31. јула о. г.;

у округу смедеревском: *Љубомир Радивојевић*, учит. III и IV раз. осн. шк. у Стар. Аџибеговцу 21. јула о. г.; *Михаило Ст. Ризнић*, учит. II, III и IV раз. осн. шк. у Трновчи 27. маја о. г.;

у округу ужичком: *Максим Грбић*, уч. у пензији 23. априла о. г.

СЛУЖБЕНЕ ОБЈАВЕ

Министарство просвете и црквених послова расписује стечај за једнога питомца, који ће о државном трошку ићи у иностранство ради изучавања *Етнографије и њених помоћних наука*.

Кандидат за ово место треба да има ове погодбе:

1. да је свршио филозофски факултет на нашој Великој Школи најмање с *врло добрим* успехом;
2. да није старији од 28 година;
3. да се може добро служити немачким или француским језиком.

Ко жели компетовати на ово питомачко место, треба да се пријави Министарству просвете, са свима потребним документима, најдаље до 15. новембра о. г.

ПБр. 12890. Из канцеларије Министарства просвете и црквених послова, 16. октобра, 1901. године, у Београду.

Министарство просвете и црквених послова расписује стечај за два питомца, који ће о државном трошку ићи у иностранство и од којих ће један изучавати *византиску археологију*, а други *византиске литерарне старине* (црквене и световне).

Кандидати за ова места треба да имају ове погодбе:

1. да су свршили филозофски факултет на нашој Великој Школи, и да из латинског и грчког језика имају бар *врло добре* оцене;
2. да нису старији од 28 година;
3. да се могу добро служити немачким или француским језиком.

Кандидати треба да се пријаве, са свима потребним документима Министарству просвете најдаље до 15. новембра ове год.

ПБр. 11.252. Из канцеларије Министарства просвете и црквених послова, 8. октобра, 1901. год., у Београду.

НАУКА И НАСТАВА

САСТАНАК И ДОГОВОР

СРПСКИХ ГЛАВАРА У КУЧИМА 1614. ГОД. РАДИ УСТАНКА НА ТУРКЕ

ПРИЛОГ КРИТИЦИ ИЗВОРА ЗА ИСТОРИЈУ СРПСКОГ НАРОДА

ОД

ЈОВ. Н. ТОМИЋА

(НАСТАВАК)

На први поглед изгледа као да је овим учињен знатан скок у страну од ранијег излагања о раду најглавнијег посредника, капетана Јована Ренезија, и може изгледати као да нема никакве везе с оним. У суштини пак, и ако при излагању ових догађаја из 1610. и 1611. год. у које су ушлетена имена тројице браће Ришњана, никако не би споменуто име капетана Ренезија, то не значи и да ово нема везе с њим. На против, треба имати на уму да као год што је раније Иво Ришњанин био посредник између Јована Ренезија, који је радио за рачун војводе савојскога, и војводе Грдана и патријарха Јована, као представника српскога народа, тако је касније радио брат му Вујо. Овај је просто наставио ранији рад свога брата и посредовао је између тих истих представника српског народа и капетана Јована Ренезија, који је сада радио за рачун војводе мантованскога. Ренези је и овде руководио пословима како за Далмацију и Херцеговину тако и за Арбанију, па док је за северније крајеве имао оруђе у Вују и брату му Михаилу и преко њих одржавао везе с војводом Грданом, за Арбанију имао је својих ранијих познаника, и тамо му је, као што је горе наглашено, рад био у толико лакши, што су се 1611. год. многа племена у Брдима била побунила против Турака, те је то био један од убедљивих разлога за војводу мантованскога да што јаче прегне на посао. И без сумње по његову упуству војвода је

био послао један брод према Боки да искрца оружје и да га разда Грдановим људима, а други је био упутио у арбанске воде.¹⁴⁸⁾ А да је Ренези био главни руковалац целог овог рада, види се по начину како је и преко кога је вршен посао, а још више се утврђује речима Ренезијева пријатеља и повереника Вуја Ришњанина, који на састанку с провидуром 9. октобра 1611. год. потврди, да се у оно доба Ренези бавио код војводе мантованскога и да је овај војводу највише нагонио на рад.¹⁴⁹⁾

Рад започет 1610., настављен 1611., војвода матовански продужио је 1612. год. Само нити прилике беху повољне у оној мери као ранијих година нити су посредници упутно радили. Раније поменути прогнаници дубровачки, који су имали руководити посао у горњем делу земаља на око узетих, повели су посао да није могло бити несрећније. У место да раде с војводом Грданом, они за смер свога рада узеше Стоп, који хтедоше заузети и предати га Шпанцима, те тим бацеше ватру у свој родни град Дубровник. Становништво и представници власти поделише се за и против прогнаника и манитост овлада Дубровником тако да један другоме није могао објаснити зашто да пристаје уз једне а не уз друге. Услед тога предузеће војводе мантованскога потпуно пропаде тамо а не беше много боље ни с извођењем у јужном крају, доле у Арбанији. Брод с оружјем намењен томе крају није могао доспети камо је био упућен, а и шпанско бродовље, о коме се оно било чуло да, ојачано сицилијанским, из Напуља иде на Исток, није отишло у арбанске воде. Међутим Млечићи ојачаше своје бродовље тако да је било у стању да гусарском и шпанском стане на пут. Услед тога пак бродови мантованскога војводе послани у Јадранско Море беху немоћни да предузму какав било корак противан млетачким интересима, као што би било с нападом на које место у Приморју.

А где се део капетан Ренези? — Продужио је свој стари занат: да иде од једног двора до другога, да им нуди своје услуге и да склапа пројекте о освајању турских покрајина на лак начин.

Раније је наговештено¹⁵⁰⁾ да је у предузећу војводе мантованскога Виченца имао нешто удела и таст му војвода савојски Еманујло, који

¹⁴⁸⁾ У депеши провидуровој од 9. октобра 1611. год. (*Ibidem*).

¹⁴⁹⁾ »No interrogato il conte Vuio... mi scoperse lui stesso un mese e mezzo esser stato à Mantova di dove è tornato vinti giorni sono, mandatovi dalli principali di Albania à procurar e sollicitar la loro liberatione si come per questo effetto molti di loro sono andati ad altri Principi et haverne raportato da quel Duca di riposta che V. Ser.^{ta} vedra per le copie che qui occluse le mando ...Tra li altri particolari dice ancora, che delli Capi principali di queste genti et che sollicita la cosa è Zuane Renesi che è à presente presso il Duca et è fratello del Capitan Nicolò Renesi ch' era quà con la compagnia al scoglio di Stratioti et un mese fa per ordine di sua Ecc^{za}) tramutato à Zara...« (У депеши провидуровој од 9. октобра 1611. год.).

¹⁵⁰⁾ Види напред у Просв. Гласнику за октобар.

се није могао оставити мисли о освајању Арбаније и да се стави на чело походу против Турака. А то је знао Ренеци па кад је видео да од покушаја војводе мантованскога не може бити ништа, а нарочито кад Ви-ченцо премину, он оде поново војводи савојскоме, да га подбада на раније започету акцију. И овај пристаде на то, али капетану Ренецију зла навика за несталношћу, за новотаријма и достављањем ни сад не даде да мирује и да не ради против самог предузећа.

Да пак војвода савојски поново отпочне радити на овом послу, много је допринело подстицање од стране шпанскога двора, чије жеље у то доба најбоље извршиваху његова два намесника у Италији: у јужној вице-краљ напуљски, а у северној намесник милански. Управо у то доба ова двојица у своје руке беху узели васколик рад у том правцу. Вице-краљ напуљски био је прибирао око себе како раднике из друге групе, о којима је горе било речи, тако и оне из треће, који су, као повереници Грданови и патријархови, ишли по Италији. Тако је и изасланик Грданов калуђер Дамњан, кад се у почетку 1612. год. с Димитријем Баранином враћао из Мадрида у Италију, био упућен на вице-краља напуљскога, да с њим преговара.¹⁵¹⁾ А то што је на југу Италије радио вице-краљ напуљски, на северу старао се да постигне намесник шпански у Милану, Дон Мендоза, који је с миланским кастеланом Дон Дијегом Пименталом, нећаком раније заинтересованог грофа Фуентеса, задржавао посреднике, који би ударили кроз Ломбардију и упућивао их у Мадрид или војводи савојскоме, кога је изашиљањем тих изасланстава подстицао да се поново, под заштитом шпанскога краља, прихвати ранијега рада на покрету Хришћана на Балк. Полуострву против Турака, ослањајући се поглавито на рад војводе Грдана и патријарха Јована. У прилог томе ишле су тадашње прилике.

Још у почетку 1612. год. у Риму се проносила вест о стварању савеза хришћанских владалаца за напад и одбрану, а напереног поглавито против Турака. Тамошњи млетачки посланик Тома Контарини знао је за то, али је комбинацију сматрао простом измишљотином францускога посланика. Међутим у марту вест је добијала све више вид истинитости. По причању у Риму, савез је имао бити између пале, двора францускога, краља шпанскога и великога војводе тосканскога. Разлог пак његову стварању говорило се да је жеља великог војводе тосканскога да увећа свој углед, па је, као посредник у женидби краља францускога са Аном Аустријском, кћерју Филипа III, хтео да се користи и да придобије оба двора за акцију против Турака, којом се и он занимао, као што је то горе поменуто.¹⁵²⁾ Ну ма да је та вест имала све изгледе вероват-

¹⁵¹⁾ У депеши млетачког посланика у Мадриду од 30. јануара 1612. год. (*Comunicate del Consiglio dei X*, filza 5).

¹⁵²⁾ Види напред на стр. 1109. и 1110.

ности, ипак ју је Контарини непрестано сматрао измишљотином па је тако известио и Сенат млетачки депешом од 24. марта.¹⁵³⁾ Међутим и ако није било све као што се говорило у Риму, ипак је било нечега, што је било довољно да у Милану намесник и кастелан помисле на поновно покретање питања о освајању Арбаније.

У то доба Ренези је био у Млецима, али не остаде тамо за дуго па се крете у Турин. У том путу удари на Милан. Па како овај израиљ је беше познат као један од најзнатнијих посредника код главара српских и арбанаских, Дон Мендоза позва га к себи и покуша помоћу њега да доведе у везу војводу савојскога са главарима Хришћана у Турској. А да би га што лакше придобио, понуди му добру плаћу, коју овај, наравно, не само не одби, него још саопшти како се води реч о савезу хришћанских владалаца против Турака, у који би ушли: папа, ћесар, шпански краљ, пољски краљ, а по могућству и француска краљица. Дакле, у неколико измењена и проширена комбинација из Рима. Ну како је акција против Турака могла имати успеха тек ако се уз хришћански савез придобију Хришћани под Турцима, то је у првом реду требало придобити њихове главаре, што ће рећи, да је требало с њима наставити раније вођене преговоре. У ту сврху долазак Ренезијев у Милан за Дон Мендозу би као наручен како да се за поновљену акцију придобије војвода савојски тако и српски главари. Зато милански намесник задржа при себи Ренезија и стаде се с њим договарати на који начин да изведе своју намеру.¹⁵⁴⁾ Само о чему је све било речи, сада је непознато, али да је Ренези овде играо главну улогу, може се судити по резултату њихових договора.

Како се Ренези непрестано представљао као главни посредник и заступник главара српских и арбанаских код дворова италијанских, њему је и овом приликом била намењена та улога. Зато у Милану наваљиваху на њ да иде у Мадрид, на двор краљев, па тамо да у главном среди ствар, за коју ће бити после кога да је изводи. Уз Дон Мендозу у Милану нађе се још и владика виђевански да наваљује на Ренезија да иде у Мадрид али незгодно беше упутити га тамо празних шака и без икаква овлашћења од стране српских и арбанаских главара, јер јасно беше да ће такав корак бити неуспешан. Зато се виђевански епископ Одескалки прими дужности да пише војводи Грдану и патријарху Јовану као представницима свих осталих главара, да Ренезију пошљу пуномоћство ради преговора с владалачким дворовима. И овај то учини 10. новембра 1612. год. и посла писма Грдану и патријарху путем, којим су дотад и друга ишла: преко Вуја из Рисна. У њима бискуп писаше како је Ренези пре-

¹⁵³⁾ Senato secreta, *Dispacci Roma*, filza 67.

¹⁵⁴⁾ У депеши Андрије Суријана млетачкога резидента у Милану, од 29. августа 1612. год. (*Communicate del Consiglio dei X*, filza 5).

говарао с њим, као и с намесником и кастеланом миланским, о начину како да се оствари жеља српскога народа и његових главара, ради чега су испослали Ренезија у Италију. Па како је овај имао сада да се крене у Мадрид, на краљев двор, а при себи није имао специјалног пуномоћства, да преговара у име главара српскога народа, владика је нагласио како је потребно да му, то пошљу војвода Грдан и патријарах. Пуномоћство имало је бити уредно и сређено на начин, како се радило обично у њихову крају: да га потпишу не само војвода Грдан и патријарах пећки већ и остали главари, и да поред потписа ударе на њ још и своје печате, а уз то да упуство буде јасно изложено. Пошто је пак Ренези имао што пре да иде на двор шпанскога краља, Одескалки је молио Грдана и патријарха да овоме што пре пошљу пуномоћство, како би га имао у рукама најдаље до почетка 1613. год.¹⁵⁵)

Кад су писма била испослана, требало је сачекати одговор. За то време Ренези је остао у Милану, а намесник и кастелан милански обратили су се војводи савајскоме позивајући га да се лати посла пре три године напуштенога. На основу тога између њих настали су преговори, при којима је посредничку дужност вршио Ренезијев слуга Никола Радов, који је носио писма из Милана у Турин и обратно. Најзад преговори су били завршени пристанком војводиним, да се, у име шпанскога краља, стави на чело предузећу, које ће потпомагати савез хришћанских владалаца. А како је војвода раније био стекао угледа код главара српских и арбанаских, то се сматрало да је најподесније да им се он, преко својих ранијих повереника, обрати за изашиљање опуномоћеног посредника, с којим ће се углавити погодбе, на основу којих ће се потом радити код хришћанских владалаца. Војвода и на то пристаде, и по упуствима Ренезија, намесника и кастелана миланскога 1. марта 1613. год. посла у Милан писма за војводу Грдана, патријарха Јована, Далу Дрекаловића из Куча, кнеза Вуја Рајчева из Црне Горе и Вуја Стјепова из Рисна. Та писма из Турина бише послана у Милан, да би им Ренези могао приложити своја с упуствима па да се потом сва заједно пошљу којима су била намењена.

У писмима војводи Грдану и патријарху Јовану, потпуно једнакима садржином, војвода се одмах у почетку позивао на своје раније преговоре с њима, које су водили Јован Ренези и калуђер Дамњан, па наглашавајући своју жељу да Хришћане ослободи испод власти турске, извињавао се како Бог раније није допустио да му се испуни жеља и уверавао је да је једном дошло време томе. Ну да би предузеће имало што више изгледа на успех, писао им је како је потребно да свом представнику Јовану Ренезију даду уредно пуномоћство, на основу кога ће с хришћанским владоцима водити преговоре и утврдити савез, чији ће задатак бити да уништи злу секту мусломанску. Зато им, вели даље војвода, шаље Ренезијева слугу Николу с писмима, према којима ће Грдан, патријарах и главари

одмах написати по једно писмо: папи, ћесару Матији, шпанском краљу, француској краљици и миланском намеснику Хуану Мендози. Та писма имала су бити написана према готовим обрасцима приложеним његову писму, али како су ова имала послужити и као креденцијална за капетана Ренезија, то је требало да буду јасно написана и потврђена потписима војводе Грдана, патријарха и свих главара, а уз то још да поред имена имају и печате, те да тако добију прави вид пуномоћства. У нареду пак за све то војвода је свечано обећавао, да ће те године, уз помоћ божју, приступити делу и испунити обећање, о чему ће војводу Грдана, патријарха и главаре гласник Никола моћи уверити да је све тако.¹⁵⁶⁾

Она друга писма војводина била су спроводна овим двама, као главнима. У писмима Лали Дрекаловићу и Вују Рајчеву јављало се овима како ће тамо доћи Никола с писмима за патријарха и друге главаре, те су умољени да писма додаду којима су била намењена и да поступе по усеном саопштењу њихова доносиоца. У писму пак Вују Ришњанину војвода је јавио овоме о свима горе побројаним писмима и молио га да оде с гласником Николом и да их преда намењенима.

А уз писма војводина, као што је већ поменуто, били су приложени обрасци, према којима су главари српски и арбанаски имали написати

¹⁵⁵⁾ Оба су писма ориџинална и чувају се приложена одлуци Већа Десеторице од 1. октобра 1613. год. у *Communicate del Cons. dei X*, filza 6. Једно је било упућено All' Illmo Sig.^r mio Col.^{mo} Gerdan Vaivoda, а друго, пошто је било у оном првом, нема онаког натписа с поља, али је на првој страни у дну забележено: Monsr Patriarca della Servia.

¹⁵⁶⁾ „Ill.^{mi} SS.^{ri} et SS.^{ri} miei Coll.^{mi} Già dalle mie lettere scritte alle SS. VV. Ill.^{me} del desiderio che io tengo del negotio trattatomi dal Sr Capitan Giovanni Renes et del frate Damiano di procurare la liberatione de quei Populi de quelli Regni di tosti ma sino hora non è stato destinato dalla M.^{ta} d'Iddio, che questa impresa sia principiaata ma hora è venuto il tempo da matterli in effeto, ma però non avendo il Sr Capitano Gianni gli debiti ricapiti dalle SS. VV. Ill.^{me} con li quali puotessimo stabilire con questi Principi Chrisiani una lega alla destruttione di quella setta maladetta Maumethana e per questo spediamo Nicolò Rado con queste lettere accio subito loro SS.^{ri} scriveno una lettera à Sua Santità, una all' Imperatore Mathias, una à Sua M.^{ta} Catholica, una alla Regina di Francia, et un'altra à Don Giovanni Mendoza Governatore di Milano, che queste lettere siiano credentiali conforme la coppia quà annesso con una procura, che tutto quello si strbilira con il prefatto Sr Capitanio Gianni, che voi altri SS.^{ri} habbiate rattaferma sigilata et sottoscrita dall' Illmo Sr Patriarca et dalle SS. VV. in forma valida et io imprometto in fede à prencipe, che quest' anno con l'aggiunto d' Iddio si vera à quel desiderato fine, come à bocca il sudetto Nicolò dira à loro SS.^{ri} cosi staremo aspettando quanto prima gli ricapiti et nel resto ne stiamo allegramente et di buono animo et di vivo cuore me gli offero à suoi comandi. Di Turino il primo Marzo 1613. Di VV. SS. Illmo Carlo Emanuel.“

Писмо војводе савојскога војводи Грдану као и остала заједно с њим послата сачувана су у *Communicate del Cons. dei X*, filza 6.

креденцијална писма Ренезију за хришћанске владоце, на које се рачунало да ће бити чланови хришћанскога савеза за напад на Турке.

Ту су на првом месту два посебна обрасца: један за писмо војводе Грдана с осталим главарима и други за самог патријарха. Оба су имала бити намењена *шпанском краљу*, а према њима била би написана и за друге владоце. Њихова је садржина иста а разлика је једино у нешто испретураним реченицама. Главари су имали јавити шпанском краљу како му шаљу племенитога капетана Јована Ренезија, потпуно обабештенога о њиховој жељи и потреби. Они би даље молили краља да Ренезију поклони поверење те да га саслуша и донесе одлуку, која се очекује од његовог величанства и побожности познате у свем свету, зато нека верује капетану за све што с њим буде преговарао, као да би то били сами они, који му понизно љубе руку и нуде му се за одане слуге.¹⁵⁷⁾ Да би пак успех код краља био што извеснији, по упутству војводе савојскога, поред писама горе поменутих владоцима хришћанским, војвода Грдан с главарима а патријарах засебно, имали су упутити по једно писмо војводи од Лерме (*duca di Lerma*)¹⁵⁸⁾ као и миланскоме намеснику Дон Хуану Мендози, у којима би јавили како се шпанском краљу шаље Јован Ренези, да с њим преговара о врло значајној ствари, па нагласивши како се зна за велики утицај војводин код краља и колико се жели заложити у корист опште ствари, доставља му се како је к њему упућен капетан Ренези, који ће му разложити целу ствар и у име њихово замолити понизно да га прими у своју милост и заштиту, зато нека му верује као да би то били сами они, патријарах или војвода Грдан са главарима.¹⁵⁹⁾

Ну најинтересније је имало бити заједничко пуномоћство патријарха и свих главара за Јована Ренезија. А интересно је што његов почетак показује нарочиту везу с почетком оног документа о збору главара српских у Кучима 1614. год. Оно гласи: „Ја Јован, патријарах Србије, Бугарске, Арбаније, Босне, Херцеговине и Македоније, поглавар над свим православним са свима потписаним војводама, кнезовима и господом из речених краљевина овим писменом дајем потпуну власт војводи Јовану Ренезију, арбанаском властелину, да преговара и погодбе утврђује са *шпанским краљем или с којим било хришћанским владоцем*, како се буде најбоље допало реченом Ренезију, о начину како да се ослободи народ речених краљевина, који је сада под насилником и непријатељем све вере хришћанске. А ово чинимо због великог насиља, које се над

¹⁵⁷⁾ *Ibidem.*

¹⁵⁸⁾ Поред мекушног и неодлучног шпанског краља Филипа III војвода Лерма (*Don Francisco Gomez de Sandoval y Royas, duca di Lerma*) руководио је државним пословима тако да је краљ само номинално а овај стварно владао Шпанијом. С тога је и било препоручено српским главарима да се, поред краља, обрате овом војводи.

¹⁵⁹⁾ *Communicate del Cons. dei X, filza 6.*

нама чини не само у виду великог данка, што га Турци од нас узимају већ и што у име данка морамо давати своју рођену децу, коју они одрођавају од вере Христове и васпитавају их у Мухамедовој. Зато нас небо и поштовање према Богу гоне да ради спаса толико хиљада душа, што их нестаје свакога дана, пошљемо капетана Јована Ренезија, и овим писменом овлашћујемо га да поради код *шианскога краља* или *код ког било другог хришћанског владарца*, да нам се помогне да се ослободимо, а све што ће речени Ренези преговарати и обежавати у име наше, ми ћемо потврдити, и у знак истинитости ово писмо биће потписано и нашим властитим печатима утврђено према обичају, који у нас влада.¹⁶⁰⁾

Сва ова писма у Турину срећена 1. марта гласник Никола Радов донео је у Милан, где му је Ренези дао и своја три: по једно за Вуја Ришбанина, војводу Грдана и патријарха Јована. У првome је Ренези молио Вуја да приложена писма војводе савојскога што пре испошље, јер се тиче крунисања посла толико година припреманогa, а што се тиче појединости, упутио га је на свога повереника Николу, пошто није могао на хартију ставити све што је желео.¹⁶¹⁾ У другим пак двама потпуно једнаке садржине јављао је Грдану и патријарху како им шаље Николу

¹⁶⁰⁾ „Io Gianni Patriarca di Servia, Bolgaria, Albania, Bosna, Arccegorina et de Macedonia, superiore de quelli, che sono dell' erito Greco con tutti Voivodi, Conti e Signori infrascritti de sudetti Regni comedimo per virtù della presente ampla autorità al Voivoda Giovanni Renes gentilhom Albanese di trattar et capitulare con la Maestà Catholica over con qual si voglia Principi Christiani, che più parera al detto Renes, espediente per la liberatione de populi delli sudetti Regni, che di presente si trovano soggiattati sotto il Tirano nemico commune della lege Christiana, e questo lo facciamo per la gran Tirania, che ne usa non tanto nei gravi Tributi, che gli Turchi ne pigliano, come anco li proprii figliuoli per tributo ne convien darli da puoi (l)i fanno renegare la legge Christiana e gli levano nella legge Maumethana loro, per questo si siamo mossi dal Cielo et dal' honor d' Iddio per la salute de tanti mille anime, che si perdono alla giornata à far questo ed espedire il sudetto Voivoda Giovanni Renes con questa autorità gli concediamo con la presente acciò proveda appresso la Sua Maesta Catholica over con qualche altri Prircipi Christiani, che ne sii sporto qualche aggiunto per la liberatione come di sopra di tutto quello trattarà il detto Renes, et di quello, che lui prometteva in nome mostro da tutti noi sara confimato, et in fede del vero la presente sarà sottoscritta et sugelatta con li proprii suggelli nostri all' usanza et stille del Paese*.

Докуменат је где су и они други горе поменути и на полеђини има натпис: Copia della procura che il S^o.Patriarca, con tutti li signori hanno di fare al Capitano Giovanni Renes.

¹⁶¹⁾ „Molto Ill.^{re} S.^{re} Viene Nicolò con l'incluse da V. S. per le quali V. S. vederà il tutto che farà di bisogno; la prego ha voler solecitare la sua ispeditione poi che in questo ponto sta il tutto quello che si è affaticato tanti anni se questi recapiti che si ricercino verranno si farà il tutto che Dio sà che mai ho manchato ne à spesa ne à fatica et hora ho veduto il negotio à bonissimo fine che tutti restaremo consolati et à bocha il tutto ve dirà il detto Nicolò che in carta non si può mettere il tutto et con tal fine baccio le mani V. S. Di Milano alli 5. Marzo 1613.* (*Ibidem*)

е писмима и усменим порукама па им вели да се не чуде што се посао отегао тако дуго, кад се већ Богу хтело да се једном докона, па соколећи их уверавао је да ће те године извесно отпочети извођење предузећа, које су они толико ишчекивали, с тога их је молио да похитају с пошпиљањем тражених писама војводи савојскоме.¹⁶²⁾

5. марта Ренеzi је предао писма Николи, који се кренуо пут Рисна. Ну кад је по свему изгледало да ће једном бити штогод од толико пута започињатог и напуштаног рада, предузеће ометоше баш они, на које се поглавито рачунало, али који су и до тада то исто радили. Ометоше га Јован Ренеzi и Вујо Ришњанин.

Ренеzi је Млечићима открио свој рад још у августу 1612. год., кад се оно, идући из Милана у Турин, задржао у Милану, где се с намесником шпанским и кастеланом договарао о стварању савеза хришћанских владалаца за акцију против Турака. Ренеzi је 29. августа кришом посетио Андрију Суријана, млетачког дипломатског агента и доставио му је на каквом послу ради. Он је казао, како су га, као познаваоца прилика у Турској, намесник и кастелан милански звали, да с њим преговарају, те је код њих био три пут на договору, када им је изложио свој план о стварању савеза хришћанских владалаца, у који би ушли: папа, краљ шпански, краљ пољски, ћесар и краљица француска. Али он је још додао како од намишљеног предузећа може бити нешто само ако у савез буде ушла и млетачка република, и да је без ње у напред онемогућен успех. Даље је саопштио како је Дон Мендоза наваљивао на њ да иде у Мадрид па да краљу разложи своје мишљење, али да он то није хтео учинити, да не би изазвао неповерење код Сињорије, код које су га клеветали неки такмаци његови, и ако јој је он одан толико, да би за њу заложно и главу своју. Том приликом, а поводом речи о хришћанском савезу, Ренеzi је млетачком резиденту изнео свој план, који би по републику био врло пробитачан и по коме би се Шпанци упутили да воде рат што даље од земаља, које су некада биле млетачке, те да им интереси не дођу у сукоб с млетачким. Даље, ћесар и краљ пољски имали би с Турцима водити рат на суву, а Сињорија млетачка најљиво и опрезно радећи ступила би у рат тек кад би проценила прилике и пошто би сви други већ били загазили, те би се тако она користила а не би дошла у сукоб ни с једним од савезника.¹⁶³⁾ Све то јавио је

¹⁶²⁾ »... V. S. III^{ma}... il tutto intenderà à pieno dal detto Nicolo et la non se faccia maraviglia, se il negotio ha portato longhezza di tempo, però ha piagiuto à Dio che il negotio è ridotto à bon termine et V. S. III^{ma} se ne stia di bon animo insieme con li altri Sig.ⁱⁱ di costì che credo sicuramente che questo anno se darà principio alla impresa, che tanto è desiderata da V. S. III^{ma} et d'altri, et tutto sarà in buona congiuntura...» (*Ibidem*).

¹⁶³⁾ Препис шифроване делеше Суријанове од 29. августа, прочитане у Већу Десетораце 6. септембра 1612. год. (*Communicate del Consiglio dei X*, filza 5).

Суријано у Млетке још тог истог дана и депеша његова стигла је 6. септембра, па као предмет тајне природе, била је упућена Већу Десето-рице, које, пошто су претходно из њега била искључена двојица папалиста,¹⁶⁴⁾ донесе одлуку да се што је могуће опрезније и што у већој тајности саопшти Савијима Колегија и Сената ради обавештења ова два већа.¹⁶⁵⁾

Чим је Сињорија овако била извештена о раду миланскога наме-сника, с којим је, као што знамо, био у договору војвода савојски, она је тајним расписом јавила својим службеницима на све стране да мотре на даљи рад шпанских агената, који би имао везе с овим пројектом, и постарала се да предупреди његово привођење у дело. Према томе нарочита пажња обраћена је на војводу савојскога, на рад у Риму код папе и да которски провидур узапти преписку и омете договор с главарима српским и арбанаским. А како се у Милану није много хитало (што се види по томе што је Ренезијев повереник Никола с писмима војводе савојскога од 1. и Ренезијевим од 5. марта 1613. носио и писма виђе-ванског епископа Одескалџија од 10. новембра 1612. год.), то Сињорији није било тешко да на време обавести своје службенике да добро мотре на кретање посредника између српских и арбанаских главара и дворова шпанског и италијанских. Од свих пак Сињорија је најјаче била обра-тила пажњу главном провидуру Далмације и Арбаније, коме је јављено како се чује за припреме војводе савојскога и да се код њега бави чувени гусар Енглез Петар Истон (Eston), који води преговоре о уређењу једне флоте гусарске, која може лако упасти у горњи део Јадранскога Мора и помоћи посреднике у извођењу њихова пројекта. С тога му је било наређено да појача бродовље, које је дотад имао под својом заповешћу и да се припреми за сваки случај.¹⁶⁶⁾

Ну при онако изукрштаним и супротним интересима владалаца, који су улазили у комбинацију савеза хришћанскога, Сињорија се, у ствари, није имала чега плашити, јер је могла увидети да је пројекат неостварљив. Па ни од покрета Хришћана у Турској, који би био у вези с акцијом тога савеза, није имала зепети, јер га је могла онемогућити прекидом преписке српских главара с кнезовима италијанским. А то је могла нарочито извести у ово доба, кад је у рукама имала онако по-

¹⁶⁴⁾ Папалистима зване су у Млецима присталице папине, које су искључивали из већања у Већима приликом доношења тајне одлуке о ствари која би имала везе с Римом.

¹⁶⁵⁾ Consiglio dei X, *Deliberazioni Roma*, Reg. 4. fol.º 101.

¹⁶⁶⁾ Senato secreta *Deliberazioni*, Reg. 103. fol.º 95 v. (одлука од 21. маја) и fol.º 99. (одлука од 8. јуна 1613. год.). У првој одлуци Сенат вели да је још раније јавио провидуру о припремама војводе савојскога, што значи да је сем оних вести из Милана од Суријана било и других, којима је Сенат био обавештен непосредно о војводину раду.

годно оруђе, као што су били у Италији Ренези а у Приморју Ришњанин Вујо и Которанин Пасквали, којима се Сиборија у овој прилици могла користити тако да што је отпочео Ренези својом доставом Суријану у Милану, то би довршио Вујо у Котору.

Повереник Ренезијев Никола с писмима отишао је у Приморје у јуну 1613. год., нашао је тамо Вуја Ришњанина и саопштио му је своју мисију. Вујо пак узео је писма и послао их којима су била упућена, али је у исто време о свему томе јавио Которанину Пасквалију, који дознавши то одмах оде которском провидуру и саопшти му, на основу чега овај 2. маја среди нарочити акат, који, преко провидура, достави Већу Десеторице обећавајући да ће додати писма војводе савојскога и друга и послати их у Млетке на увиђај.¹⁶⁷⁾ Како су писма, као и прилози, били писани италијански, то је неко морао протумачити садржину заинтересованим главарима. Ту дужност прими на се један од браће Ришњана, после чега задржа писма, мислећи да их, преко Пасквалија, да провидуру на разматрање а потом врати онима чија су била. С том намером 30. јула Вујо предаде петнаест писама Пасквалију, а овај провидуру, заједно с једним писменом упућеним Већу Десеторице. Сутра дан пак провидур которски Захарија Соранцо справи писма и Пасквалијеве представке и посла их поменутом Већу у Млетке, молећи да му се писма врате пошто буду разматрана и преписана. Ну ова писма, не зна се са ког узрока, у Млетке стигоше врло касно тако да је Веће Десеторице одлуку о њима донело тек 1. октобра те године¹⁶⁸⁾ и не бише враћена Пасквалију већ за свагда остадоше у архиву Већа Десеторице.

Међутим Ренези се и даље бавио у Милану код шпанског намесника Дон Мендозе очекујући повратак свог слуге Николе с потребним му писмима од Грдана и патријарха, а за све то време дошантавао је млетачком резиденту Суријану о свему што би дознао а односило би се на питање о покрету Хришћана под Турцима.

Такву је једну доставу учинио баш у доба кад су његова и војводе савојскога писма била у рукама српских главара, који су тако жудно ишчекивали час ослобођења од турске власти и не знајући какву улогу врши онај што од њих тражи пуномоћство да преговара с јевропским владоцима у име њихово и у корист њихову. 16. јуна Ренези је отишао Суријану и саопштио му вест, како је војвода неверски на путу у Рим, камо иде да с папом преговара о предлогу владике лаћедемонскога, који је ради тога ишао у Француску. То је израније познати нам предлог, по коме је војвода неверски имао да упадне у Мореју и да тамо отпочне

¹⁶⁷⁾ *Communicate del Consiglio dei X*, filza 6.

¹⁶⁸⁾ Један прелис одлуке постоји у *Communicate del Consiglio dei X*, filza 6., где су и сва писма, а одлука је заведена у *Consiglio dei X, Deliberazioni segrete di Roma*, Reg. 4, folo. 126.

акцију против Турака.¹⁶⁹⁾ По саопштењу Ренезијеву овај корак војвода је учинио договорно с владом француском и добио је одобрење краљичино, која је имала да спреми 30—40 бродова, с којима ће војвода неверски, као заповедник њихов, поћи у Мореју те да тамо искрца војску од петнаест хиљада људи и да отпочне акцију. На овом пак путу војвода је имао да за свој план придобије војводе од Мантове и Фиренце, да га у том потпомогну.¹⁷⁰⁾ Сем тога Ренези саопшти Суријану и податке о ранијим предузећима. Тако достави му, како је капетан Антоније Луц, повереник насавског кнеза Мавриција, писао из Рима, да је кнез готов с припремама и да је послао неког свог човека у Милан, да се састане с Ренезијем. Па како је овај био стигао у Рим, Луц је јавио Ренезију да не иде из Милана већ да ту сачека једног рођака Маврицијева, те да се нађе с њим.¹⁷¹⁾

Ну беспослени Ренези требало је да се користи тим. Он је увиђао да од корака војводе савојскога и миланскога намесника неће бити ништа. Знао је да нема шта отуда да очекује. Зато му је требало да за времена нађе други извор за своје приходе. С тога достављајући горње вести Суријану Ренези нагласи како му се чини да они у Риму мисле да раде без њега, те да и оно Луцово писање, како ће Маврицијев рођак доћи у Милан да се нађе с њим, није ништа друго до покушај да га што више удаље од својих преговора. Зато представљајући се као човек одан Сињорији млетачкој, затражи да иде у Рим, где ће пратити кораке оних, па о свему што буде дознао да извести Сињорију. Тај предлог би по вољи Суријану, зато још тог истог дана писа Већу Десеторице и посла како вести добивене од Ренезија тако и предлог овога, у коме је налазио један доказ више његове оданости према Сињорији, те га зато и препоручи пажњи Већа.¹⁷²⁾

Сутра дан по овоме ревности достављач Ренези поново се обреге код Суријана. Беше дошао да му саопшти нове вести, које за Суријана нису биле без интереса. Ренези достави како је наишао на поклоника Франческа Чита, који га је звао да иду у Шпанију па додао како је у Милан стигао неки капетан Шпанац, којег је сам краљ послао у Напуљ, откуда ће га неки људи одвести у Турску, да извиди земљиште и прилике тамошње, како би потом краљ, на основу његових извештаја, донео своју последњу одлуку о предузећу против Турака. Па ценећи да ће рад овог шпанског изасланика бити од замашних и штетних последица по млетачку републику, Ренези, да се покаже одан Сињорији, пред-

¹⁶⁹⁾ Види напред у Просв. Гласнику за август.

¹⁷⁰⁾ Види напред примедбу 15. и текст над њом.

¹⁷¹⁾ У депеши Суријановој Већу Десеторице од 20. јуна 1613 год. (*Comunicate del Consiglio dei X*, filza 6).

¹⁷²⁾ *Communicate del Consiglio dei X*, filza 6.

УНИВЕРЗИТЕТСКА ВИБЛИОТЕКА

ложи Суријану да он пође за капетаном у Напуљ и да га прати куда год тај буде ишао, да мотри шта ради и да о свему томе извештава Сињорију. Али како би то извео, Ренези је остављао свом нахођењу, да сам бира средства и да доскаче приликама. Да пак докаже како су му млетачки интереси најдражи и да га на тај корак нагони само велика оданост према републици, Ренези наговести Суријану како ће ради тога прежалити плаћу од 400 дуката, што је прима од Шпаније на рачун својега издржавања. И Суријан прими предлог оберучке и одмах извести Сињорију о Ренезијевој понуди.¹⁷³)

Али од овог Ренезијева предлога не би ништа. Ни Веће Десеторице нити Сенат не донесоше никакву одлуку, која би се тицала денеше Суријанове и предлога Ренезијева. Је ли пак овај што друго предузимао те године, не знам, јер о његовом даљем раду из 1613. год. немам никаквих података. Међутим према неким каснијим подацима може се претпоставити да Ренези није хтео седети скрштених руку, јер кад му Сињорија није прихватила предлог и пошто због горе изложених прилика није имао шта очекивати од учињеног корака код војводе савојскога покушао је да другом понуди своје услуге. Први такав, коме се могаше обратити, био је војвода мантовански, кардинал Фердинанд, али како је овај био у великој незгоди због рата с војводом савојским, те се није имао кад занимати другим пословима, Ренези се ту није могао користити. Зато се обрати војводи пармскоме, на чијем се двору јавља у пролеће 1614. год., када је радио на послу, који има врло јаке везе са садржином извештаја о састанку српских главара у Кучима 8. септембра те године. Због тога разматрање рада Ренезијева у год. 1614. и 1615. јесте најинтересније, јер су тамо подаци, на основу којих се поглавито може наћи творац поменутог извештаја о састанку и договору српских главара, па према томе и оценити његова вредност.

Још у почетку ове расправе нагласио сам, да је за што бољу оцену вредности тог извештаја, као историјског податка, преко потребно наћи му досад непознатог творца, кога сам тражио међу авантуристима и посредницима између Западњака и представника српског и арбанаског живља. Зашто сам пак тако радио, разлози су наведени раније, те је непотребно да их понављам. Према томе и за пут, којим сам пошао у том трагању, мислим да је оправдан, јер је једини којим се може доћи до одговора на постављени задатак. Ну како је тих посредника било повише, то сам их, према њихову раду, поделио у три групе и анализујући им рад показао сам како творца документа не треба тражити ни у првој нити пак у другој групи, већ у оној последњој, чији су главни представници, султан Јахија и капетан Јован Ренези. С тога сам о њима

¹⁷³) У денеши Суријановој Већу Десеторице од 17. јуна 1613. год. (*Comunicate del Consiglio dei X*, filza 6).

и писао опширније. Али ако се досад изнесени рад ове двојице упореди, јасно је да се Ренези пре може сматрати творцем извештаја о састанку главара у Кучима него ли Јахија, јер кад у раду једног и другог потражимо података, који одговарају главним одељцима извештаја а поглавито догађаја у њему, лакше ћемо наћи тога код Ренезија. Ну за што потпунији и за што тачнији суд о томе треба имати нарочито у виду један факат, а то је: да је *Ренези био врло неискрен при вршењу послова врло поверљиве природе*. При таквим пословима он је ревносно вршио улогу достављача. Али је интересно при том запазити и други факат: да је он достављао не само што му је било поверено или што би дознао, већ је и сâм *измишљао* много што шта, тако да му је то постало не забава већ *занат*. Према томе није никакво чудо што је овај, у намери да што боље протури своје лажи, створио не само онај извештај о састанку и договору народних главара у Кучима од 8. септембра 1614., већ и *још један досад непознат*, опет о састанку тих истих главара у Кучима, само нешто раније, од 14. јула те године.

Овај други, али по времену ранији, Ренезијев извештај јесте кључ за решавање постављенога задатка. Он је врло интересна потврда раније изнесенога рада и суда о Ренезију, и пружа података, које прво треба изнети на основу њих доћи до поузданог закључка о творцу другог извештаја. Зато, дакле, да се прво задржим на њему.

(СВРШИЊЕ СЕ)

КАРАКТЕР СТАРИЈЕ ТРАДИЦИЈОНАЛНЕ ИСТОРИЈЕ РИМА

(СВРШЕТАК)

Ипак знатнији историци после Швеглера махом су против Нибурове теорије. Ине (Inne) се потпуно придружује Швеглеру; он вели на пример за историју краљевства (Römische Geschichte I¹ стр. 93): Она не почива ни на историјским документима нити на истинском предању, него је вештачки начињена у релативно позно доба и са свесном намером, и она се састоји у главном од покушаја да се историјски објасни постанак политичких установа, религијозних и грађанских обичаја, имена места и грађевина и нејасни народни погледи на преисторијско време. Момзен се на једном месту у својој историји (I⁸ 219) изражава овако: Али талијански народ није спадао и не спада међу нарочито песнички обдарене народе; Талијанцу недостаје страсност срца, тежња да се човечанско идеализира и да се оно што није живо начини човечанским, и стога „свјатаја свјатих“ поезије (Allein zu den poetisch vorzugsweise begabten Nationen gehörte und gehört die italienische nicht; es fehlt dem Italiener

die Leidenschaft des Herzens, die Sehnsucht das menschliche zu idealisieren und das Leblose zu vermenschlichen und damit das Allerheiligste der Dichtkunst). Момзен даје правој народној причи уопште много мање удела у старијој традицији него ли његови претходници; напротив по њему у њој има много више књижевничкога и то је нешто имитација грчке историје а нешто је чист продукат фантазије римских аналита (Wachsmuth, Einleitung in das Studium der alten Geschichte, 1895, стр. 49). У томе се с њим слаже један од најзначајнијих талијанских радника на римској историји Еторе Паис (Ettore Pais). У његовој Историји Рима (Storia di Roma, Турин I св. 1898, II св. 1899), I св., стр. 10, читамо ово: Најстарија римска историја, каква је доспела до нас, садржи овда-онда разне елементе поетског карактера. Али они су као загушени тенденцијом псеудо-прагматичком доцније аналитике. Оно што изгледа поетско није плод античких поетских реминисценција, него је елаборат позних песника или је фикција многобројних грчких романсијера. Ми немамо разлога да сумњамо у егзистенцију тих песама што их помиње Катон, али поред све добре воље нећемо успети у овом делу да нађемо од њих нигде ни трага доиста поузданог. Зацело то нису прича о двобоју између Брута и Арунса нити бој на Регилском језеру, имитације грчке легенда о Тарпеји, љубавна причица коју су најпре причали грчки романсијери, а још мање потиче од таквих песама легенда о Коријолану, чију су првобитну садржину сакралног карактера прерадили глорификатори римских породица... Но вредно је, поред Нибуровога, Шлегеловог и Швиглеровог, видети још и Паисово мишљење о том, из чега је састављена старија традиционална историја римска.

Паис сматра римске краљеве и многе од знатнијих личности старије римске историје за божанства. Он каже на једном месту (I св. стр. 489): Муције Сцевола, као год и краљеви римски, као и Хорације Кокле, Брут биће је митске и божанске природе, а на другом (I св. стр. 491—2): Укратко, не само седам римских краљева, него и Јуније Брут, Марко Хорације, Публије Валерије, то јест први римски конзули, а с њима Хорације Кокле, Клелија, па можда и Муције Сцевола, нису историјске личности. Они су божанства која су сишла с неба и т. д. Ту за нас чудну и необјашњиву појаву налази Паис и у других старих народа. Нама модернима, — читамо на стр. 374 исте свеске — који тражимо с таквом постојаношћу истину и у најмањим детаљима с погледом на историјска времена и који се трудимо да пронађемо, где је могуће, колико се истине крије у легендама, или боље рећи, која су стварна факта дала повода да се те легенде створе, нама је тешко разумети, како су стари могли да мешају тако чудно факта тако диспаратна између себе. Али у античко доба тај је феномен чест; Тарквиније и Мастарна или Сунце, Јупитар или Вулкан начињени су краљевима римским као што су антички колони у Великој Грчкој (Magna Graecia) били начинили од

Фаланта човека, основача Тарента. Фалант није био ништа друго до бог Нептун, Залеук, легислатор у Локрима, био је сам Јупитар. Тако је бог био и онај Леукин коме је приписивато основање Металонта и Калипоља, а богиња, или месец, она Елиса-Дидона, која се сматрала као основачица Картагине.

Како талијански научник аргументира ову тезу, показаће нам неколики примери. Узмимо на пример сваком познатог Хорација Кокла и чујмо шта он о њему каже (I стр. 472—4): Белешке које су допрле до нас о Хорацију Коклу дају нам могућности да схватимо митолошки карактер те личности. Сигурно је да име Кокле одговара имену Киклоп; а знамо да је Еније, који је морао да прича и ту историју, звао Коклитима и Киклоне. Повода том апелативу дало је по једнима то што је Хорације изгубио у рату једно око; по другима што је он имао једну нарочиту обрву; осим тога тврдило се да је он, рањен при прелажењу Тибра, остао хром, и да је на статуи која га је представљала тај недостатак био назначен. Та се статуа, према једној причи која се сматрала за достојну да се унесе у анале максиме, налазила на комицијуму, и пошто је у њу ударио гром намештена је на Вулканалу, на једном месту где је могло сунце да је осветљава. Укратко све белешке о тој легендарној личности, која је на обали реке Тибра успела да заустави читаву војску, воде нас к сигурном закључку да Кокле није друго до Киклоп, управо сам Вулкан главом, примордијални бог Рима обожаван на Капитолину, коме је остала посвећена земља што се налазила на подножју тог брега назвата Вулканал, и чији је култ, како показује низ знатних доказа, био тесно везан с култом бога Тибра, на исти начин и из истих разлога из којих се у грчком миту Хефест баца с неба на га Тетида прима. Хорације је назват Кокле, то јест једнооки, из идентичких мотива из којих су стари говорили да је сунце било око Јупитрово, а Индијанци за Варуну, Германци за Одина држали да су имали по једно око. Статуа Хорација Кокла била је намештена близу Комиција, у најстаријој ареји Вулкановој, или на огњишту римске државе, где је њу љубило сунце, управо зато што је он био исто сунце, које је у најстаријем римском култу идентификовано с Вулканом и с Јупитром. Легенда по којој он одбија од Рима непријатеља покваривши мост Сублиције значи да су одбрану Града извршили његови богови заштитници. Вулкан и отац Тиберин кога позва Хорације Кокле спасли су Рим исто онако као што се после причало о богу Редиколу, који је удалио Ханибала, или о римском понтичеку који је учинио те се Атила вратио натраг.

Божански карактер Валерија Публиколе овако Паис доказује: Неки су писци говорили, истина, о једној кући на Палатину да је била дата Марку Валерију, — Попликолином брату, из захвалности за победу над Сабинанима; али друге нам белешке казују да је Публије Валерије Публикола становао на коси брега Велије, управо тамо где је по причању

била пре регија краља Тула Хостилија; и да је њу Валерије после преместно где је доцније био храм Вике Поте (Vica Pota), или богиње победе. С друге стране статуа Валерије, сестре Попликолине, налазила се по некима у атријуму регије Тарквинија Охолог. Тај последњи податак поред оног првог казује нам јасно зашто по традицији племс сумња на Валерија Публиколу. Он се доиста по прогонству краљева био наместио где су пре биле регије Тулова и Супербова. Све ове белешке имају заслугу што нам дају на знање да Валерије, односно Валенс, који је пређе становао у Туловој регији, то јест у храму Пената, а затим у храму богиње Викторије, није историјска личност него просто један херој, један заштитник бог рата; тако као што је једно ратно божанство била Валерија, пророчица која је у време Тарквинија пренесена у Свесу Помецију и која је учинила те је та варош пала у руке непријатељу. Сестра Попликолина, чија се статуа видела пред Тарквинијевом регијом, и она Валерија, која је исцељавала болесне, различне су форме истог божанства, или богиње здравља и рата. Још у доцно историјско доба, кад би умро који од Валерија, чињене су му посмртне церемоније под Велијом, тамо где је тобоже Публикола доиста егзистирао, исто тако као што не можемо извести из тога што су породице Еурипontiда и Агида доиста постојале у Спарти, да су доиста постојали Херакле или Агамемнон и Менелај, чије су куће показивали; куће које су природно били храмови божанстава која су доцније постала прости хероји и оснивачи племена. Из тога можемо закључити само да су Валерији историјског доба доводили своје порекло од хероја Валерија, као што су Хорацији мислили да произлазе од митског Хорација Кокла, а плебејци Јунији од легендарног осветника Лукрецијиног. Они су везивали своје порекло с једним богом, као што су патрицији Фабији и Јулији себе сматрали за потомке Херкула и Венере и као што су плебејци Аколеји и Цецилији доводили своје порекло од Аке Ларенције и пренестинског Цекуба.

Пошто су се читаоци овако упознали унеколико с Паисовим начином доказивања да су знатније личности из старије римске историје божанства, узећемо још два таква примера, где је аргументација мало тежа. О божанском карактеру Тарквинија Охолог, Лукреције и Јунија Брута читамо на стр. 370 и даље: Традиционална прича, или рећи ћемо боље различне традиционалне приче о прогонству Тарквинија Охолог и Тарквинија Колатина, Лукрецијиног мужа, једног с престола, другог из конзулства, немају баш никакве историјске вредности. Историјско је међутим то да је храм и култ Јупитра, Јуноне и Миневре Капитолинске прогнао, или бацио у заборав, храм и култ божанства која су раније заузимала то место. Римска прича о божанствима која су уступила терен што им је већ био консекиран, изузевши Термина и Младост, заслужује веру у извесном смислу, у колико је изведена из живих ритуса и што

замена старих култова новима није учињена у тако старо доба како хоће традиција. Сигурно је да је култ Јупитра Капитолинског заменио старији култ бога Вулкана и весталке Тарпеје, који нису били управо прогнати, него су потчињени новом богу, који је примио стара божанства у свој храм. Вулкан је и даље, до у позно доба, био поштован под именом Суманус; а тако исто ту се видела Тарпејина статуа. Тарпеја, Вестина свештеница, 'за коју веле да је живела у доба Ромулово или Нумино, или и првих година слободне републике, била је Веста брега Тарпеја, невеста бога Тарпеја или Тарквинија; тако је Гаја Цецилија, Веста брега Квиринала, од невесте Дија Фидија (*Dius Fidius*) начињена женом Тарквинијевом. Ето зашто је Тарквиније, по традицији, подигао храм оном сабинском богу; Тарквиније је на Квириналу сазидао један храм сам себи, као што је исти Тарквиније подигао себи на брегу Тарпеју храм Јупитра Капитолинског. Тарквиније који оснива храм Јупитра Капитолинског није различан од оног Вулке, ком је по традицији тај краљ поверио да украси тај храм квадригом. Вулка и Тарквиније су митолошке личности које стоје у вези с Вулканог брега Тарпеја, ни више ни мање него као што је ковач Мамурије Ветурије сам бог Марс. Кад се то утврди, разумљиво је потпуно зашто прича вели да се Сервије, син Вулканов, родио у кући Тарквинијевој и да га је одгајила Танаквила, то јест Веста. А прича о богу који се поштује на брегу Тарпеју приличи анекдота о орлу који је тобоже поздравио Тарквинија Приска, па прича о скиптру, престолу и свима другим инсигнијама, који је он први унео из Етрурије, пошто су то све таман атрибути Јупитрови. Тарквиније дошавши у Рим мења своје име Лукумон у Луције, јер је *Lucius* или *Lucesius* име самог Јупитра у најстаријим римским ритуалима. У именима Луције Тарквиније спојено је име старог и име новог нумена брега Тарпеја, који је, пошто је промењено главно божанство које се ту славило, променио и сам своје име у Капитолина. Разуме се такођер и то да је дошла тежња да се име *Lucereses*, једна од најстаријих римских триба, доведе у везу с Луцијем Тарквинијем, као што су с именом друга два божанства доведени у везу *Ramnenses* и *Titienses*.

Посматрајући у комплексу целу легенду о Лукрецији, Бруту и прогонству Тарквинијевом, ми видимо како су разни елементи Вулкановог и Вестиног, Јупитровог и Јунониног култа дали порекло многобројним легендама које су различно причане. Култ Јанов и Јунонин на подножју Велије даје повода да се начини легенда о Хорацију који убија сестру; култ богиње Јуноне или Весте Капитолинске пружа грађу за мит о Титу Тацију, Јунонином обожаваоцу, који смешта регију у храму Јуноне Монете на стени и убија Тарпеју, богињу која је становала на другом од два врха брега Тарпеја или Капитолина. У том истом култу треба тражити објашњење једног Тарквинија, који је узрок смрти Лукрецијине, коју свети један Јуније. Јуније, кога мит представља час као гордог

убијцу својих синова, а час као аболитора људских жртава, имао је име од Јуна или месеца Јунија, који се сматрао као несрећан за ступање у брак. Један свети култ спојен са статуом Венере Клоацине, заштитнице чистих бракова, с једне стране даје живота легенди о Сабинанкама које помажу да се начини мир, с друге приче о Клелији, или Вергинији, такођер симбола девојачке чедности, коју је исто тако убио Вергиније, нови Брут за слободу римског народа. Све те приче сакралног порекла немају у основи садржину различну од приче о Аки Ларенцији, драгане Херкулове и Таруцијеве, жене Фаунове и Фаустулове, и чедне Боне Дее (Вона Деа), коју је отац истукао што није одговорила његовим нечистим жељама. Основно значење легенде о Лукрецији, Тарквинију и Јунију треба тражити у месечевим менама, и у односима што их оне имају са сунчевим током. Као што се Ромул, слично тивском Херкулу, рађа и умире у дане који представљају живот и умирање сунчево, као што се Сервије рађа на none а умире последњег дана у години, тако су и Тарквинији прогнати 24 Фебруара, последњег дана најстарије године код Римљана. Тог истог дана слављен је Јуније, осветник Лукрецијин, или за оног који добро разуме вредност тих дата, саме Јуноне, која се налази и у миту о Хори или Хораџији, као сестра Јана Квирина, коју је убио Хораџије, односно сам Јан, или сунце или Вулкан. Из тих истих разлога Брут је оснивач празника матере Лара, или једне церемоније што се вршила најкраћег дана у години, који је представљао сунчеву смрт. Јуније, праотац плебејаца Јунија, није историјска личност као ни стари преци Хораџија, Хостилија, Помпилија и Валерија. Проста су божанства Лукреција и Гаја Цецилија, први као и други Тарквиније. Тарквиније Охоли, или бог Тарпеј, претворен је у рђавог владоца на исти начин као што је Как од добротворног бога начињен прост допов; Тарквиније Охоли диференцован је од доброг Тарквинија Приска, као што је зла Тарпеја диференцована од добре весталке Тарквиније или Тараџије. Тарквиније или Тарпеј, Тарквинија или Тарпеја били су првобитно богови заштитници брега Тарпеја. У том треба тражити узрока зашто један од њих има Марсово поље, где се, после његова прогонства, приређују секуларне игре посвећене Диту (или подземном Јупитру) а други даје римском народу то исто поље заједно с Тиберином. Луџије Тарквиније је Јупитар, коме су посвећене игре у Цирку Максиму. Ето зашто су те игре стављене у однос са заузећем Апиоле, која је дала потребан новац за темељ Капитолинског храма, и с оним Тарквинијем који их је тобоже основао и који, према некима, беше у Цирку и сахрањен. Јупитер Најбољи, Највећи, Капитолински није уништио сасвим успомену на најстарији нумен Тарпејског брега. Бог Тарпеј претворен је у чувара стена, у Тарпејиног оца, кога је убио Ромул. После свега овога, значење приче да су Тарквинији ударили темељ Јупитрова храма постаје јасно.

Напоследку узмемо још Сервија Тулија. О њему Паис говори овако: Сервије Тулије није реална историјска личност него је митско лице које треба ставити поред Ромула и Рема. — Легенда доиста вели да се Сервије родио на чудан начин, који одмах потсећа на рођење његова претходника Ромула, који је као и он син једнога бога; и то што је ова црта њима двама заједничка било је узрок што је, према једној усамљеној верзији, Ромула тобоже родила једна слушкиња албанског краља Таркеција, или Тарквинија, који је тобоже видео како из домаћег огњишта излази један итифал. Стога се ваљда тврдило да је Сервилија, слушкиња од које су Сервилији доводили своје порекло, била мајка првог римског краља; Сервију се пак приписивало исто чудновато рођење које се приписивало и Ценулу, оснивачу града Пренесте. Ромул и Сервије Тулије творци су две политичке конституције у којима је заједничка црта да се заштићују слуге и робови. Доцније диференцирање учинило је да је Сервију приписивата организација доцнијих градских и сеоских триба и центријатских комиција уместо организације три примитивне патријске трибе и куријатских комиција.

С Нумом Сервије има заједничко институцију пага, измене учињене у календару, и шести је краљ, по причи, умножио број весталака које је други установио. Нума и Сервије, у осталом, јесу личности које имају много заједничких црта што се тиче култова на Авентину, а с Авентином је такође у вези Анко Марције, који је тобоже преместио Латине из побеђених градова. С Тулом Хостилијем и с Анком, простим дупликацијама прва два римска краља, Сервије има заједничко деобу земље, институцију судија, или публикацију закона. Већи су односи које шести краљ римски има с двојцом Тарквинија. Ратови Прискови и Сервијеви додирују се у неким тачкама; додајмо да су се „*minores gentes*“ стављале у везу с петим као и са шестим краљем. Обојици су приписивате измене у законима који су регулисали весталке, и Сервије је био, исто тако као и два Тарквинија, творац одбранбених радова у Граду. И смрт која је приписивата Сервију, кад се изузму имена убилаца, подсећа на једну од две верзије о смрти Тула Хостилија. Она је у суштини идентична с крајем што би имао његов претходник, који је као и он странац и који је као и он дошао на престо узурпирајући права правих наследника.

Кад се посматра мало дубље карактер и природу тог краља, изгледа потпуно јасно да је он једна митолошка фигура, с једне стране идентична с Ромулом, с друге с Нумом Помпилијем. Све околности његовог чудноватог рођења показују да је он једна дупликација Ромула; његови пак односи с Танаквилом и Фортунум чине га сличним другом краљу. Као што је име Сервије Тулије одговарало међу Етрурцима облику Мастарна, тако је Танаквила био тиренски облик матроне која је у Латина била глорификована под именом Гаја Цецилија, идеалан тип добре до-

мањине. Али ова Гаја Цецилија или Танаквила је нешто сасвим друго по историјска личност. Та околност што се њена статуа налазила у храму сабинског бога Сема Санка или Јупитра Фидија, што је та статуа била предмет култа и поштовања од стране римских матрона, показује да ми имамо пред собом једно божанство а не једну реалну жену. А к том истом резултату долази се и једним другим путем. Танаквила, краљица која прориче велику будућност свом мужу Тарквинију и Сервију Тулију, која овога, пошто јој је постао зет, доводи на престо на штету својих рођених синова, и која напослетку народу говори да слуша њеног љубимца Сервија с једног прозора (*fenestra*) из двора, није друго до сама богиња Фортуна, која је, по старима, била драгана Сервија Тулија и која је имала обичај да га посећује кроз врата названа *Fenestella*. Антички писци пружали су многе и нарочите податке о односима између Фортуне и римског краља, и говорило се да је он управо стога подигао више храмова томе божанству. Још у позно доба, или до почетка царства, говорило се о једној тоги архаичног стила која је покривала статуу Сервија Тулија у храму Фортуне Девојке; шта више, они који су говорили о наклоности Танаквилиној према Сервију додали су да је одело које је покривало ту статуу била начинила жена Тарквинија Приска. То хоће да каже да је Танаквили приписиват обичај по коме су римске девојке поклањале „*tegulae*“ Фортуни Девојци.

Из тога излази доста јасно да је Танаквила, божанство које је било обожавато на Квириналу под именом Гаја Цецилија, спојена и слењена с богињом Фортуном која је имала храм на брегу Велији и у Форуму Боарију, на исти начин на који је етрурски херој Мастарна идентификован с римским Сервијем Тулијем. Гаја Цецилија, мудра и добра патрона која се брине о кући, која ради вуну, заштитница трудних жена, божанство је добио с Вестом. Она је била обожавана у храму бога Санка или Дија Фидија (*Dius Fidius*), јер је била његова жена. Име Цецилија доводи се у везу с именом *Sacculus*-а, Вулкановог сина, бога града Пренесте, чије је рођење било сасвим слично рођењу Сервија Тулија и краља Ромула и од кога су доводили своје порекло Цецилији у Риму. С друге стране очевидно је да је Цецилија богиња која представља јавно огњиште квиринаског кварта, као што је Кака, Какова сестра, била Веста најстаријег насеља на Палатину. Како је Гаја Цецилија трансформирана у Фортуну Вирго објашњава се тиме што су и једна и друга биле богиње заштитнице чедности. Може се још претпо- ставити да је том допринела једна од оних етимологија које су дале повода толиким другим легендама: *Sacculus* је доведен у везу с Цецилијима и Цекусом. С Цецилијом међутим могла је бити доведена у везу и Фортуна, коју је већ Пакувије назвао Саеса (Слепа. Гаја Цецилија и Танаквила у осталом нису слењене само с култом Фортуне Виргине на Форуму Боварију и на брегу Велијиј него и с култом Венере Калве (Ге-

лаве). Казује нам се доста да је Анко Марције подигао једну статуу част своје жене која је била представљена ћелава, и та је статуа била у вези с култом Венере Калве. Имамо довољно разлога да тврдимо да је та статуа била на брегу Велији. Ту је Анко Марције имао двор, у који је он примио Тарквинија; ту је Сервија васпитао Тарквиније. У том истом двору Сервија Тулија је посећивала Фортуна која је долазила кроз врата *Fenestella*, или да се послужимо прагматичким и рационалистичким језиком римских историка, ту је Танаквила говором с једног прозора (*fenestra*) препоручила народу свог зета. Али ко узме у обзир колико додирних тачака има између култа разних Фортуна и култа разних Венера неће се устезати да огласи Венеру Калву за идентичну с Фортуном Калвом, божанством које срећни умеју да ухвате за перчин. Фортуну је умео добро да шчена за перчин, према причи, онај који је од роба постао краљ. Ништа дакле чудновато ако се Анку Марцију приписује такође да је основао култ Фортуне Вирилис, што су други говорили за Сервија; у толико више што из једног комплекса дата излази да је култ Фортунин био тесно везан с плебејцима Марцијима, који су доводили своје порекло од четвртог римског краља. Ко држи шта више пред очима како је историја Танаквилиног мужа потпуно једнака с причом о Сервију, љубимцу Фортунином, и да је причао узурпацији престола од стране Тарквинија Приска, на штету његових пушила, Марцијевих синова који га убијају, идентична је с причом о Сервију, коме одузима живот Тарквинијев син, који је држао да је био лишен очевог престола, видеће да није направио обичну и чудновату погрешку, него да је црпао из једног различног извора онај писац по ком је Танаквила, или Венера или Фортуна, била жена Анка Марција, и који је говорио да је на његовом двору опажен пламен око главе младог Сервија. Тај писац узео је био једну верзију која је изостављала Приска који је у ствари проста дупликација Тарквинија Охолог; а Тулу Хостилију друге верзије које нису мање достојне пажње од верзије која је постала општа приписују део дела који је извршио Приско, односно Сервије Тулије.

Божанствима која су досад набројата треба додати још Дијану и Месец. Историја односа ове богиње са шестим краљем римским ставиће нас у могућност да разумемо, у њиховој суштини, различне митске елементе, из којих је формирана фигура Сервија Тулија. Изван сумње је да је храм Дијане Авентинске, за који се говорило да га је основао Сервије, био карактера искључиво плебејског. Знамо да је ту био један азил за одбегле робове, а с друге стране више је него сигурно да је тај брег био, до позног доба, заузет плебејцима. Знамо даље да су иде месеца Августа, празник робова, биле у вези с посвећењем храма које је учинио краљ Сервије. Али тај дан био је исти дан у који је падао празник Дијане из Ариције, која је обожавана у гају Неми (дан. име), центру најстарије латинске конфедерације. Тај гај био би дедицирао, још пре него што

УНИВЕРЗИТЕТСКА ВИБЛИОТЕКА

су Римљани дошли до супремације над Латинима, тускулански диктатор Егерије у име конфедерираних градова. Велико је питање да ли је овај тускулански диктатор, којег помиње такођер тускулански Катон, историјска личност или је и он персонификација једног бога; али је сигурно да је у гају Неми била обожавана нимфа Егерија, Нумина драга. Култ Дијане из Неми био је у вези с њеним свештеником. Овај је морао бити роб; имао је име краља, и могао је доћи само пошто би убио свог претходника до те службе, коју су у позно доба, кад су се изменили обичаји и осећања, заузимали људи најгоре багре. Још нам се каже да су церемоније култа Дијане неморенске регулисали римски првосвештеници према законима који су приписивани Сервију Тулију. После свега овога, изгледа, може се узети да је храм Дијане Авентинске био импорација култа Дијане из Ариције, који је као и култ Авентина био везан с култом Дијане Таурополе и с латинском конфедерацијом. А да је Рим доиста узео из Ариције, слично оном што је учинио према Ланувији, Лауренту и другим суседним градовима, култ Дијане неморенске, показује факат да је из Ариције пренесен у Рим пепео Ореста или хероја који је завео тај култ у Регији, одакле га је узела Ариција. Исто тако јасно је да је Сервије Тулије, син једне ропкиње, који се с помоћу Гаје Цецилије или Весте, односно Танаквиле или Фортуне, попео на престо и који је ударио темељ храму Месеца, једна иста ствар са *servus rex* из Ариције и с Вирбилијем, драганом Дијане из Неми, који се у римској историји јавља опет под изгледом Нуме, Егеријиног мужа.

То ће бити још јасније, ако учинимо још једно последње упоређење између Вирбија и Сервија. Причало се да је Хиполита, кога су убили Посејдонови коњи, повратила у живот Дијана, која му је дала нову, али неугледну и мирну егзистенцију у арицинској шуми, од које су држали далеко коње сећајући се смрти Тезејевог сина. Један грчки мит накалемљен је на један латински култ, на исти начин као што се држало да је култ Дијанин импортиран из Таура близу Регије, и који се доводио у свезу с култом Артемиде Таурополе. Вирбије, коме је био посвећен *Clivus Virbii* на Арицинском Језеру, и који је персонификовао живот одбеглих робова, који су имали овде као и у Авентинској шуми миран азил, био је доведен у везу са Сунцем; једна света церемонија, која се вршила на неморенском језеру, изгледа да потврђује соларно порекло тог демона кога је волела Дијана. Прича о Вирбију појављује се и у причи о Сервију, пошто су Сервија прегазили коњи близу брежуљка Урбија или Орбија, где се налазио један Дијанин храм. Кад се призна да је прича о Сервију, шестом римском краљу, идентична с причом „*servus rex*“ из Неми, који се бегством морао спасавати од опасности да га не убије његов последник, и у исто време идентична с причом о соларном богу Вирбију, односно Сунцу које залази и умире, добиће значење и светлости не само легендарни детаљи о смрти Сервија

Тулија, који је убијен на Тулијино подбадање, као што је Хиполит — Вирбије убијен услед Федриних клевета, него и толике друге белешке које се њега тичу. Сервије је син Сунчев, и управо због тога се каже да је син Вулканов и на његовој се глави појављује пламен; као Сунчев син он се рађа на иде месеца Августа, а то је празник Дијане Авентинске и неморенске. Неки нису умели да кажу месец његовог рођења него само дан. Сервије би се био родио једних нона; пошто се није знало којих, биле су му посвећене ноне свих месеци. Истина је да ноне представљају једну од разних фаза месечевих и ове су биле посвећене њему као што су све у Атини биле посвећене Тезеју, соларном богу, оцу Хиполита — Вирбија. Вирбије, треба рећи колут који умире и опет се рађа, био је обожаван на *Clivus Virbii*, који је био брег просјака, на исти начин као што Сервије Тулије, краљ робова, који се Сунце зове оцем сиромаша, станује на *Clivus Orbis*. Сад је појмљиво зашто је Сервије доведен у везу с Дијаниним и Месечевим храмом и зашто се тврдило да је он основао нундине, *Paganalia*, *Compitalia*, напослетку зашто је њему приписана прва интеркалација.

Изучавање топографских елемената помоћи ће да се та тема још боље осветли. *Clivus Orbis*, близу кога је по причи становао Сервије Тулије, налазио се пред брегом Велија недалеко од храма богиње Орбоне, која је била обожавана код храма јавних Лара, то јест близу оног места где су тобоже Анко Марције и Тарквиније Приско имали двор и где је Сервије одгајен. Оставимо да одлучимо о тој Орбони, богињи си-рочади, као што се говорило, и за коју изгледа да је женско божанство које одговара Орбију, да ли се мора или не слити с оном Венером Калвом и с оном Фортуном које су имале статуе поред њихових, или је Орбона, и ако је имала седишке поред њих, била божанство различно од ових. Константујмо међу тим да нас брижљива студија свих топографских података доводи до закључка да је место где се мисли да је Тулија прегазила очев леш исто место где је по другој једној легенди Хорације убио сестру. „*Vicus Cyprius*“ или „добра улица“ близу које би се био десио тај догађај, и *Vicus Sceleratus* или злочиначка улица, где је Тулија прешла с колима преко очевог тела, налазили су се једно поред другог у тачки где су ти мити били локализовани. Њихово име, изведено вероватно из ритуса и сакралних церемонија које су се ту вршиле допринело је, можда, да постану неки детаљи те легенде. Ако нам се после каже да је Сервије тријумфирао над Етрурцима осмог дана пред јунским календама, то се објашњава веровањем да је он био Фортунин син. Тај је дан био баш посвећен Фортуни Примигенији; за храм те богиње говорило се да га је био посветио Сервије, али у ствари он је подигнут тек 194 пре Хр.

Дана 24. фебруара „*rex sacrificulus*“ пошто би принео једну жртву нагао би бежати с комиција; доцније, или што је изгубљено значење те

церемоније или из нарочитих политичких циљева, неки су тврдили да је називат „regifugium“, јер је довођен у свезу с Тарквинијевим бегством. Други су међутим порицали да је то био узрок том ритусу. Јасно је на сваки начин да он стоји у тесном односу с митом о Сервију Тулију, који бежећи с комиција и с форума налази смрт, као што је с бегством тражио да избегне смрт *servus rex* из арицинског гаја посвећеног Дијани. 24. Фебруар, кад је „rex sacrificulus“ бежао с форума, био је последњи дан у години и означавао је смрт старог сунца или orbis-a. Тако на празник сентимонцијума (11 Децембра) обичло би се једанпут око зидова најстаријега Града, или примитивних седам брегова; тај дан био је такођер посвећен години, односно сунцу. Сад је очевидно да су ови ритуси у тесној вези са Сервијем Тулијем, соларним богом, с краљем који би био додао седми брег ранијима, Есквилин, где је он био сместио своје седиште. Обилажење око „urbs“ или „orbis“ стоји управо у односу са сунцем; и с легендом о смрти Сервија Тулија, кога газе коњи у колима која су возила Тулију, стоји у односу с обичајем који је постојао у Риму до потпуно историјског доба: да се тог дана не ваља возити у колима у која су упретнути коњи.

Толико о том мишљењу да су знатније личности у старијој историји Рима божанства.

Паис даље налази у старијој традиционалној историји Рима много грчког утицаја. За краљевско доба он на пример вели. (I св. стр. 381 и даље): У целој историји краљевства више него често сусрећемо се с епизодама које очевидно издају имитацију грчку, било да она долази (то нисмо увек у стању да разликујемо) од грчких приповедача IV и III века, било да римски аналисти узимају као образац догађаја из јелинске историје. Тако ради примера Ромул се намерно упоређује с Тезејем, где се говорило о азилу, институцији, као што су већ стари примећивали, која је недостајала најстаријем грађанском и религиозном праву римском; он се такођер упоређивао и с Месењанином Аристоменом, кад се причало да је убио својом руком четрнаест хиљада непријатеља. Учени Плутарх, који је већ био приметио ову додирну тачку, како се ишло преко вероватнога, док се за Месењанина Аристомена било допрло само до броја три стотине. То у осталом није једина тачка у којој месенски ратови подсећају на историју римских краљева. Интонација прича, где се говорило о биткама у којима су победили седам краљева и које је отпевао Еније, подсећа на књиге у којима је Паузанија, према Рибановом спеву, славио дела месенских јунаке. С друге једне стране, опширност с којом су умели да причају историју римских краљева има једну специјалну додирну тачку с анекдотским карактером историје лидских краљева, чија је хронологија доцније стављена у везу с хронологијом седам краљева. На исти начин из легенда оближње Фригије узет

је добар део мита који се тиче Кака и Нуме, владоца који нам је у неколико представљен као нека врста краља Миде. Доиста епизода у којој се излаже лукавство с којим је побочни римски краљ ухватио Фауна и Пика, савршена је репродукција једне грчке приче о Миди и Силену. Тако је син Мидин Анхурос прототип Курција који се баца у бару. Легенда о Тарпеји која издаје своје зарад златних гривни репетиција је неких аналогних јелинских митова; тако разне грчке легенде чине основу појединостима у двобоју између Хорација и Куријација, у лукавству које је употребио Секст Тарквиније према Габињанима, и у анегдоти о Супербу који удара по маковима. Грчки извор издаје и то што се помињу Филипеји с којима је Тарквиније задобио Сибилине књиге, а видели смо како је легенда о смрти Сервија Тулија, изведена од култа богиње Дијане, идентификована с Артемидом Тауропудом, да је мит о Вирбију сливен с митом о Хиполиту. У Лауренту овај мит, како изгледа, причан је у облику потпуно сличном традиционалној легенди о Федри која се заљубила у Тезејевог сина. Облик који је дат званичној легенди римској када је постао једном доцнијом прерадом. Тулија која прелази колима преко Сервија и која помаже свог мужа на штету свога оца, подсећа на један други соларни мит, на мит о Хиподамији која из љубави према Целопу удешава те се отац Енолај изврне с колима. Директна имитација легенда пелопонеских краљева види се код Ромула, Тула Хостилија и Силвија Амулија, кад се упореде с краљем Салмонејем; и прича о Јунију Бруту, који при повратку из Делфа љуби земљу као оншту мајку, подсећа на грчке мите. Анегдоте које су причали грчки писци подлога су и приче о Мецију Фуфецију; глава Сервија Тулија кад је био дете гори на исти начин на који је горела глава Ескулапу, а смрт Тарквинија Приска кога убијају лажни пастири налази се у основи у приче о смрти Клеарха, господара од Хераклеје.

Немојмо давати велику важност појединостима који се могу објаснити позним доба тих прича. Песничком или романтичком природом неких од тих литерарних редакција објашњава се на пример име Етиона које је дато робу који прати Секста Тарквинија. Али дајемо неку важност околности што се основно значење које имају стари римски краљеви може разумети само с помоћу грчких личности које су биле узете за образац. Није случајно упоређење које чини Плутарх између Ромула и Тезеја, између Ликурга и Нуме. Ако њему пада на памет да упоређује те личности, узрок је томе што су они који су измислили дела првих краљева имали на уму с једне стране баш оснивача атинске политичке државе, а с друге оснивача спартанске државе, с чијим су институцијама Римљани, као и друга сабелска племена, радо упоређивали своје. Самнићани и Сабињани су се сматрали за спартанску крв, а Римљани који су мислили да су потомци сабински, до у Катонovo доба бар били су примили ово веровање.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Неће бити на одмет да се чује и што Паис каже о истој теми на другом једном месту (стр. 389 и д.): Сервије Тулије, који замењује старо генократско уређење тимократском конституцијом, који укида претерану камату дели земље међу сиромаше, штити робове, који је творац цензуса, аграрног закона, уговора, који публикује своје законе, са стране историјске и хронолошке је копија, донета монструозна, Грка Солона, који је живео отприлике истих деценија кад је владао Сервије Тулије, и који је доиста био творац „сизахтије“. Солон је шта више, кад се држимо традиционалне историје, био аутор уопште свих уредаба које се приписују шестом римском краљу. Гледало се да се припише и Риму важнија факта атинске историје, историје главног грчког града. Рим није требало да има историју мање стару и мање угледну по Атини; и ова се намера види и у легенди о Тарквинију Охолом. Не треба доиста много оштроумља да се види како су Тарквиније и његови синови, који су дошли на престо после једног Тарквинија славног са дела извршених како у миру тако и у рату, који, прогнати, прибегавају страним кнезовима и варошима, како су Тарквиније и његови синови израђени делом према Хипији и Хипарку, Пизистратовим синовима. Валерије Публикола и Јуније Брут, Лукрецијини осветници, јесу имитација Хармодија и Аристогитона, који су убили Хипарка због љубави и увреде коју је био нанео једној жени. Хронологија Тарквинија могла је бити само фантастична, њихово прогонство било је фиксирано у разна времена. Али разумљиво је како је намера да се постигне савршен паралелизам између римске и атинске историје учинила те је званична хронологија ставила тај догађај у исту годину у којој су Пизистратовићи прогнати из Атине (510 пре Хр.); то јест исте године које је Сибарис, према рачунима који немају апсолутне вредности, пао у руке Кротоњанима, у једном рату који су истина изазвала државна зла, али коме није туђа и љубавна историја. И т. д.

Задржаћемо се још мало на антиципацијама историјских догађаја и дупликацијама. У старијој традиционалној историји римској причају се многи догађаји који су се у ствари десили, али тек доцније, у историјско доба, она дакле антиципира често историјске догађаје. Неколико таквих антиципација имамо по Паису у следећим случајевима. Према традицији Ромул је основао храм Јупитра Статора; међутим он је у ствари сазидат тек 294 год. пр. Христа. Онај који је први причао да је Анко Марције начинио на ушћу Тибра, који је постао потпуно римска река дефинитивним освојењем десне обале тамо где је била шума Мезија која је била отета Вејанима, сољане јамачно је имао пред очима дела Марција Рутила који је око год. 357 пре Хр. победио Тарквијане кад су упали у римску територију и салине. Анку Марцију приписиван је даље један водовод који је дело Марција Рекса (Marcius Rex) из год.

145 пре Хр. Прича вели да је Тарквинију Приску забранио Ато Навије да увећа број војничких трупа, али да је он ипак умножио број војника. Историјски је факат да је Катон узалуд предлагао да се број коњаника подигне од хиљаду осам стотина на две хиљаде сто, и да је место тога установљен нов род оружја, *velites*, који су по потреби скакали или силазили с коњаничких коња. Начин да се овако реши то питање дао је био неки — *Quintus Navius*, кога свакако треба идентификовати с митским Атом Навијем. Сервије Тулије је по Фабију Пиктору поделио римску државу на тридесет триба; толико триба међутим има тек око 318 год. пре Хр. Устав тимократски, познато Сервијево дело по традиционалној историји, није ранији од редукције аса (новца) која је учињена год. 269 пре Хр. Број осамдесет хиљада способних за оружје, који је тобоже дао први, Сервијев, попис људства у римској држави, претпоставља велику територију какву Рим има тек доцкан у историјско доба. Традиција каже да је Сервије ковао новац, међутим Римљани су отпочели ковати новац тек око средине 4. века пре Хр. После марљивих истраживања данас нико више не сумња да су зидови којима је Тарквиније Охоли (они се приписују и Тарквинију Приску и Сервију Тулију) тобоже опасао Град из 4. века пре Хр. Архитектура „клоаке максиме“ непобитно тврди да је та клоака такођер отприлике из 4. века. Храм Јупитра Капитолинског, који је прича приписивала Тарквинију Охолом, сазидан је тек 389 год. пре Хр. У причи о Спурију Касију налазе се неке црте које имамо и после у историји времена браће Граха. И т. д. У опште по Паису у традиционалној историји до Тарквинија Приска имао политички и географски хоризонт 1. века републике, а одатле хоризонт 4. века пре Хр. Тарквинија, одакле је по традицији Тарквиније дошао у Рим, како кажу сами римски историци, није дошла у додир с Римљанима пре 398 год. пре Хр. Први ратови римски с етрурским градовима Ветулонијом и Руселом, који би по традицији падали у доба Тарквинијево, десли су се свакако тек после 353. пре Хр. Тако и први званични односи с Арцијом у Етрурији нису много ранији од 310 год. пре Хр. И т. д.

Под дупликацијама разумеју се удвајања, понављања истог факта с каквом малом изменом. У традиционалној историји старијег Рима та је појава врло честа. Неколико примера из Паиса (један смо већ имали код Швеглера) објасниће нам ближе ствар. Тарквиније Приско по општем мишљењу донео је из Етрурије краљевске инсигније; међутим по неким верзијама то су учинили Ромул и Тул Хостилије. Исти је Тарквиније по једној традицији умножио коњицу, а по другој је то учинио трећи краљ римски. Све грађевине које се приписују овом Тарквинију приписују се и Тарквинију Охолом. Смрт пак његова у суштини је идентична са смрћу Сервија Тулија, с којим има он и то заједнички што умножава

У број Весталака. Прича о Лукрецији је дупликација приче о Вергинији која је била повод паду децемвира. Пре прогонства краљевства и пред пад децемвирства иде једно римско посланство у Делфе. Узрок паду Тарквинија Охолог је љубав Секста Тарквинија према једној девојци, као што је и љубав Апија Клаудија према Вергинији оборила децемвира. Оба догађаја дешавају се за време опсаде града Ардеје. За обема долази сецесија пленца. Супербо укида Сервијеве законе, док Апије Клаудије укида и законе који су били донесени пре њега на годину дана. Вергиније пожем којим је убијена Вергинија „свети слободу своје кћери“, а Брут се заклиње да ће осветити римску слободу мачем којим се убила Лукреција. Напослетку тело Лукрецијино донесено је на комицијум, а Вергинија је убијена близу статуе Венере Клоацине код комиције. Тако је исто по Паису Порзенин рат махом дупликација догађаја који се доцније причају. На пример прва чарка између њега и Римљана, сукоб између капија Невије и Колине сасвим је слична с вејентским упадом после пораза на Кремери. Исто тако у оба случаја спасава Рим један Хорације. И т. д. Познато је да Валерије Публикола доноси тако звани *lex de provocatione*. Сад такав закон доноси и његов унук Валерије после пада децемвирског. А осим тога ти су закони једнаки с *lex Valeria* из год. 300 пре Хр. Прича вели за Публиколу да је народ подозревао да ће он узети краљевску круну. Сличну причу имамо из год. 449, кад после пада децемвира трибун Дуилије изјављује бојазан да конзул Валерије Публикола има намеру да остане у свом положају. Исти Публикола ослобађа пленца од трибута који преноси на патриције, а у Ханибаловом рату сличну меру предлаже Марко Валерије Левин. Дупликација је на пример и то што је по обичној верзији Коријолац заузео варош Лабик, а по једној се другој традицији то збило тек 418 год. пре Хр.

Велику су улогу играле при стварању старије римске историје каква је дошла до нас, по Паису као и по другим научницима, политичке и моралне тенденције, спекулације сакралне и топографске и легализације доцнијих институција. Многе одличне породице римске приписивале су својим прецима разна измишљена дела да би начинили своје порекло што славнијим; писци се труде да даду својим и идућим коленима велике и племените примере који би им послужили као узор; државници и правници у старијој прошлости траже порекло разним правним формама доцнијег доба, на пример Ромул и Рем су им оснивачи колегијалне управе двојице магистрата, краљевском се доба приписују основне институције римске државе као трибе, курије итд. Али ово је све више или мање познато читаоцима који су мало ближе упознати с римском историјом, те ћемо се ми на завршетку зауставити још на учешћу које су уметнички песници имали по Паису на формирање традиционалне историје Рима. Најбоље ће бити да и овде цитирамо самог писца, на пример где он

говори о учешћу песника у историји краљевства. У историји римских краљева, вели он отприлике, налазимо често и драмског покрета. Том треба тражити узрока у утицају који су имали песници као Невије, Еније и Акције. Већ су стари били опазили трагични карактер приче о Ромулу и Рему; с друге стране познато је да је Невије био написао једну трагедију под именом првог краља римског. И поводом смрти Сервија Тулија, Ливије је чинио сличне примедбе; и може лако бити да су трагичне авантуре које су се, како прича вели, десиле том краљу, сцене као његово бегство с форума, његово убијство, прелажење Тулијино на колима преко очевог леша, сцене које су изложене све с тако живим бојама код римског историка, потичу из једне драме. Еније, који је причао отмицу Сабињанака и мир закључен за њихову љубав, био је више пута извор оних појединости и ситуација које чине историју краљевства поетичном. Римска историјографија, или боље легенда о краљевима, биле су међутим већ у снази кад је Еније састављао своје стихове; и он, који се сам славио као потомак месапског Нептуна и који је држао да има Омирово срце, није налазио сад више начина да приписује дела тако стара својим пријатељима Корнелијима, Цецилијима, Елијима, и прецима оног Фулвија Нобилијора кога је славио у драми с насловом Отмица Амбракије. При свем том Акције, песник који је своју статуу посветио у храму Камена што се налазио у долини где је Нума имао састанке с нимфом Егеријом, и који је у аналима упоређивао порекло Сатурналија с грчким „Kronia“, у једној својој драми доводио је породици Деција порекло од Енеје. Акције, пријатељ Децима Јунија Брута, победноца Галека, китно је монументе које је овај био подигао, на пример храм Марсов на Марсовом пољу, својим стиховима који су на њима урезивани, и он је саставио такође ону трагедију „Брут“ у којој је величао тобожњег ослободитеља отаџбине, и узимао је мишљење да је Сервије Тулије засновао слободу римског народа. Од топлх и снажних стихова тог песника, кога су толико хвалили стари, могу лепо потицати неке драматичке црте у Брутовој историји које је примио и Ливије. И уопште раду тих поета, трагичном третирању појединих од највидљивих прича краљевског доба, треба приписати факат да та историја, у позном облику у ком је до нас дошла, у главном нема онај фриволни карактер, који се напротив види у неким фрагментима најстаријих грчких прича или мање позних анализата римских. У Ливија ћемо узалуд тражити црта као што је црта Ата Навија који, кад је изгубио свиње, заветује боговима највећи грозд у винограду, или једну анегдоту као што је она строгог Калпурнија Пизона, који је, да би можда документирао строгост старих обичаја, причао један бенаст и тривијалан дијалог између Ромула и његових пријатеља који су могли боље да пију него он. Кад Ливије прича дела Тула Хостилија против Албанаца и двобој између Хорација и Куријација он се добро чува да не узме верзију као што је она по којој

WWW.UNILIB.RS

Тулија нападају његови што је решење таквог рата поверио само тројици бораца, а још мање хоће да тврди да је племенити римски краљ ухватио Меција Фуфеција преваром и лукавством, пошто га је опио. У свима Ливијевим причама веје живо осећање величине и достојанствености римске. Што краљеви нису представљани тако достојанствено као по неки конзули и диктатори слободне републике, то је јасно; али личности краљевског доба код Ливија су много више него прости људи. Оне раде под импулсом великих и јаких страсти; сваки је њихов акт достојан хероја. То не зависи само од величине и племенитости народа који је сугерирао те приче и писаца који су се, као Ливије, осећали обузети дивљењем и поштовањем причајући их. Узрок треба тражити великим делом у факту да римски историк у својој лепој и звучној прози понавља стихове и ситуације из песника који су дела римских краљева били начинили популарним, дакле непромењивим и бесмртним.

Између тема од општег интереса, у којима, узгред буди речено, Историја Старог Века (историја источних народа, Грка и Римљана) ни мало не оскудева, изабрали смо за Просветни Гласник ову, о том шта је управо старија традиционална историја римска, како је она постала из чега се састоји, као особито занимљиву. Читалац је видео да смо се ми ограничили да изнесемо теорије појединих научника о том питању. То смо учинили зато што сва та мишљења имају јаке разлоге за се. Стога ће и бити најбоље ако се узме да научници о којима смо говорили имају сви у великој мери право и да се истина, као обично у таквим контроверзним случајевима, налази по среди, другим речима, да у Старој Историји има, поред осталог, више или мање и народне поезије и етиологије и грчких књижевничких елемената и митологије. Што се тиче начина на који смо изнели те теорије и аргументацију њихову, ми смо га употребили да бисмо обоје изнели што верније. Напоследку напоменућемо још да смо, зато што је чланак намењен и онима који нису особито верзирани у римској историји, обратили нарочиту пажњу на јасност и да смо се највише тим обзиром руководили при бирању материјала из дела којима смо се служили (Niebuhr, Röm. Gesch., Schwegler, Röm. Gesch., Ihne, Röm. Gesch., Carl Peter, Gesch. Roms, Mommsen, Röm. Gesch., E. Pais, Storia di Roma, Модестовъ, Поэзнавъ римской исторіи у Жур. Мин. Нар. Просв. 1897 Март). При свем том неће бити једно место које ће таквим читаоцима пасти потешко, које ће им бити нејасно или сувише суптилно. Но то су само детаљи, а не сумњамо да ће наш чланак сваком ко га пажљиво ушчита дати уопште једну добру идеју о назорима о карактеру старије традиционалне историје Рима.

Н. Вулић.

Партиципи *gesp.* глаголски прилози као предикативни додаци уза свој засебни и независни субјекат у грчком, старословенском, латинском и српском језику

Често бива да се партицип *gesp.* глаголски прилог не односи нити на субјекат у реченици нити на који њен зависни падеж, него стоји с неким именом одвојено и независно као засебан склоп. Тој појави у различитим језицима различити су узроци, и, у вези с тим узроцима, она је у једном језику ређа, у другом чешћа.

Пре свега, она по некад није ништа друго него партицип (прилог) као предикативни додатак уз реченични субјекат (и *изишавши духови Номинатив* нечисти уђоше у свиње), само што је прирок тако исказан да *апсолутни* се не слаже с тим субјектом. Друкчије речено, дешава се да партицип дође уз неко име као уз реченични субјекат, па се прироку неосетно дадне такав обрт да то име остане само као логички субјекат, или се део значења тог имена јави као реченични субјекат, или, обратно, део реченичног субјекта понови се уз партицип, или се, напоследку, логички прирок представи читавом реченицом те она унесе нови субјекат, дакако, граматички, а логички остаје с партиципом као партиципијална (прилошка) реченица.

Примери:

Младић стојећи онде досади му се чекати.

Ирод видевши Исуса би му врло мило.

Διασκοπῶν καὶ διαλεγόμενος αὐτῷ ἔδοξε μοι οὗτος ὁ ἀνὴρ δοκεῖν μὲν εἶναι σοφὸς εἶναι δ' οὐ. Zima, Izvj.

Ово *чујући* два брата рече старији.

Једну вечер *лежећи* заједно ова двојица рече откупљеник.

Излазећи један за другијем ето ти и браће његове.

Ἐπιβατέων ποιησάμενοι προηγόρευε ἐκ πάντων Θεμιστοκλῆς. Izvješ.

Ἐκείνοι εἰσελθόντες . . . εἶπεν ὁ Κριτίας. Приб.

Φανεύσης δὲ ἄρκτου διώκοντες ἀμφοτέρωι ὁ μὲν νῦν ἄρχων ἀκοντίσας ἤμαρτεν, ὁ δ' ἐμὸς παῖς βάλων καταβάλλει τὴν ἄρκτον. X. K. VII. 3.

Оба су много користили отаџбини: *један ратујући* мачем, *други (ратујући)* пером.

Τὰ περὶ Πύλον ὑπ' ἀμφοτέρων ἐπολεμείτο (= ἀμφοτέρωι ἐπολεμοῦν)

Ἀθηναῖοι μὲν περιπλέοντες. C.

Καὶ οἱ στρατηγοὶ ἐστιασάζον Κλεάνωρ μὲν καὶ Φρόνισκος πρὸς Σεῦθην βουλόμενοι ἄγειν, Νέων δὲ (βουλόμενος ἄγειν) εἰς Χερσόνησον. Izvješ.

Возећи човек веслом пукне му гужва (= прекиде гужву).

Дошавши кнез с пратњом народ му донесе дарове (= прими, доби дарове од народа).

Баба тамо амо *ходајући* срећа је нанесе на царева сина (= намери се срећом на царева сина).

Дошавши кући *жалосник* од невоље смијех га обузме (= насмеја се од невоље).

И тако *она* између народа *провлачећи се* и *бјежећи* некако јој спадне папуча с десне ноге.

Оно *двоје дјецe играјући се* један дан по једној ливади прикаже им се један младић.

Не *пристајући он* на то би му предложен други начин.¹⁾

Λόγοι δ' ἐν ἀλλήλοισιν ἐροῦσθ' ἕκαστος κακοὶ φύλαξ ἐλέγχων φύλακα.

Izvješ.

Ομοῦν εἰς ἄστυ διῆκεν ὁ ἕτερος τῷ ἑτέρῳ παραγγέλλων —

Јављајући један другом јаук се шираше по граду (= проузроковаху јаук). С.

Угледањем пак на такве прилошке реченице, које тако стоје због извесне везе с главном реченицом, српски језик узима прилог с којим именом и као самосталан склоп, т.ј. и уз реченице с којима овај нема те везе. Грчки језик, а то вреди и за латински и старословенски, нема потребе да проширује овај начин исказивања, јер такав склоп он употребљава као једну другу појаву и у друкчијем облику. По где кад само и њему се, поред тога нарочитог начина, поткраде по који такав пример, што је опет у српском једини начин, ако хоће да се употреби апсолутна конструкција.

Примери:

Победивши Цезар Помпеја сенат се препаде.

Ушавши он у собу ми сви устанемо.

Сад *изишавши ја* опет међу српске читатеље ево и „Данице“ међу читатеље.

Прошавши уговорено време народ се поче бунити.

Не *будући пристаниште* згодно за зимовање световаху многи да се одвезу оданде.

Прошавши неко време дође Арап.

Будући тако уговорено (разуме се: то) морали смо се састати.

Ἀναβαίνοντες γὰρ ἐλάνθανον οἱ Πέρσαι τὸ οὐρος πᾶν ἐὸν δρυῶν ἐπίπλεον. Her. VII.

¹⁾ Упоредо с таквим примерима по некад се исти субјекат јавља у српском без потребе двоструко, нпр.: Ратујући Срби толико година уз туђу војску и за туђу корист *они* су једном морали што год тражити и за своју земљу. Та замишљеност лако се избегава друкчијим обртом: Ратујући толико година уз туђу војску и за туђу корист Срби су једном морали што год тражити и за своју земљу.

Јер се Персијанци при пењању не опажаху *будући* све *брдо* пуно храстова.

И ако се у српском тако укочен и тако независан склоп нерадо трпи, код реченица с личним прироком које боље од њега обележавају разнолике нијансе значења, то опет не значи да таквих конструкција нема у српском језику, и да по који подесан пример не смемо употребити, као што се то у неким граматикама каже.

Како му драго, тек и у овом и у оном првом случају прилог *resp.* партицип стоји с једним номинативом за себе у реченици и с тога се зове *апсолутан* (*absolutus* — одрешен, одвојен, самосталан), а цели склоп *прилог уз апсолутни номинатив* *resp.* *апсолутни номинатив*. При томе он је у правом смислу апсолутан само у овом случају, док у оном првом тек је граматички апсолутан. Већ из самог развоја ове конструкције јасно је да она може имати она иста значења која и партицип као предикативан додатак уз реченични субјекат, т.ј. темпорално, каузално, кондиционално и концесивно, али ова два последња врло ретко, готово никако. Латински и старословенски језик ретко ће употребити апсолутни номинатив, јер се он потискује апсолутним падежима и другим обртима.

Споменусмо да грчки готово и не употребљава партицип с којим именом у првом падежу као самосталан склоп, јер самосталну конструкцију од партиципа и неког имена он узима на другој основи *Генитив апсолутни* и у друкчијем облику. На име, такав склоп, бар по првом утиску, има значење временске именице кад она стоји, сама или с атрибутом, у генитиву и показује време (*Ἔρχεται ἐκάστου ἔτους* — долази сваке године), те с тога и сам долази у генитив: *Ἀπικνέεται ὁ Ἀρισταγόρης ὁ Μιλέτου τύραννος ἐς τὴν Σπάρτην Κλεομένηεος ἔχοντος τὴν ἀρχήν*. Нег. V.

Тако ова конструкција прима облик генитива на основу општег утиска, али хоће ли она имати баш темпорално значење то зависи од смисла реченичног, према коме се то основно значење неосетно прелива и раствара у темпорално, каузално, кондиционално и концесивно, које је врло ретко. Свакако место оног укоченог, дакле непотребног склопа (ном. апсол.), грчки језик има падеж који за извесно значење долази с глаголом као потребни облик, а овамо стоји готово исто онако независно као номинатив апсолутни, јер се не јавља због какве зависности од глагола него као независно обележје свог унутрашњег значења према глаголу (упор.: зове *брата*, служи *непријателу*, сећам се *оца* и доћи ће *првог маја*). Отуда је овај падеж независна појава и зове се *генитив апсолутни*. Реченим се у исто време објашњава зашто је ген. апсолутни много чешћи у грчком него код нас ном. апсолутни, другим речима, зашто српски језик према великој множини ген. апсолутних употребљава готово свуда реченице а само по где где номинатив апсолутни. Дакако, и грчки

WWW.UNILIB.RS

језик употребљава ту дотичне реченице, али много радије апсолутне генитиве, јер он има не само мноштво партиципа него и склоност да их често употребљава, због чега је и добио надимак *партиципални* језик.

Примери:

Ἐρωτώσης δὲ αὐτὸν τῆς μετρῆος, ἀπεκρίνατο ὁ Κύριος. X. K.

II. 2.

А кад га питаше мати Кир одговори.

Παρόντων δὲ πάντων ἤρχετο τοιοῦδε λόγου. X. K. XIV. 5.

Кад сви беху ту отпоче овакав говор.

ὑπὸ δὲ Τρῶες κεκάδοντο ἀνδρὸς ἀκοντίσαντος. II. IV. 497.

Бацивши (овај) човек копље Тројанци устукнуше.

Τελευτήσαντος Ἀλυάτew ἐξεδέξατο τὴν βασιλὴν Κροῖσος.

Her. I.

Свршивши Амаг Крез преузе краљевство.

Εἰπόντος δὲ ταῦτα τοῦ Κύρου ἀνέστη Χρῦσαντας ὁ Πέρσης

(Упор.: *Ἐπεὶ δὲ ταῦτα εἶπεν ὁ Κύρος ἀνέστη Χρῦσαντας ὁ Πέρσης.*) X. K. VIII. 11.

Рекавши то Кир устаде Хрисанта Персијанац.

Ἡ θάλασσα, ἀνέμου μεγάλου πνέοντος, διηγέρετο. Job.

VI. 28.

Море постајаше бурно *јер дуваше велик ветар*, а може и овако: Дувајући велик ветар море постајаше бурно.

Παρήγγειλε τοῖς φρουράρχοις ἐκάστοις λαμβάνειν ἄνδρας Πελοποννησίους οἱ πλείστους καὶ βελτίστους, ὡς ἐπιβουλευόντος Τισσαφέρνους ταῖς πόλεσιν. X. A. 1. 6.

... што тобож *Тисаферн* ради о глави градовима.

Θεοῦ διδόντος οὐδὲν ἰσχύει φθόνος καὶ μὴ διδόντος οὐδὲν ἰσχύει πόνος. Приб.

Ако бог даје (помаже) немоћна је завист, а *ако не даје* залудан је напор.

Ἐγὼ μὲν γὰρ ἠγοῦμαι Θεοῦ διδόντος αὐτοῖς ἢ ζῆν ὅλον τὸν βίον ὥσπερ ζῶντα Σωκράτην ἐώρων ἢ τεθνάναι ἐλέσθαι ἐν μᾶλλον τεθνᾶναι. X. Ap. I. 36.

Јер ја мислим, *кад би им бог ставио на бирање*: или живот целог века као што гледаху Сократа како живи или смрт, пре би изабрали смрт.

Ἔλεγε Τισσαφέρνης παρὰ βασιλέως δοθῆναι αὐτῷ σφῆζειν τοὺς Ἕλληνας καὶ περ πάνυ πολλῶν ἀντιλεγόντων. Приб.

... и ако *веома многи* противно доказују.

Аблатив Оно исто самостално значење које у грчком има гени-
апсолутни тив, у латинском има аблатив (*venit quinto quoque anno*) и с тога ову конструкцију ставља у аблатив.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Примери :

Pythagoras *Tarquinio regnante* in Italiam venit. Тур.

Кад је Тарквиније владао дошао је Питагора у Италију.

Graeci *advenientibus Persis* Thermopylas ceperunt. Рау.

Кад су Персијанци долазили заузели су Грци Термопиле.

Inter bonos viros ac deum amicitia est *conciliante virtute* (ишито их врлина сваја). Тур.

Mare vento magno flente *insurgebat*.

Ἡ θάλασσα ἀνέμου μεγάλου πνέοντος *διηγείρετο*. Јов. VI. 18.

Reluctante natura (ако се природа противи) irritus labor est. Тур.

Nihil potest evenire nisi *causa antecedente*. Тур.

Ego quidem *omnibus desperantibus* (и ако сви очајавају) animum non demittam. Тур.

Као што је познато, латински језик нема партиципа перфекта активног, али има партиципа с таквим значењем, и то су партиципи перфекта од депонентних глагола. Но латински језик не може ни све те партиципе ставити у абл. апсолутни, него само оне од интранзитивних депоненција, нпр.:

Martio Traiano Hadrianus imperator factus est. Тур.

Ipsa vero ingressa in navigium rogabat eum ille qui fuerat daemoniacus.

Καὶ ἐμβάντος αὐτοῦ εἰς τὸ πλοῖον παρεκάλει αὐτὸν ὁ δαιμονισθεὶς.

И *quasi* у лађу мољаше га бесни. Мар. V. 18.

Ако ли је партицип од транзитивних депоненција, он само може стајати у номинативу апсолутном, а никако у аблативу, нпр.:

Caesar transgressus Alpes Pompeius fugit, али је много обичније: Cum Caesar Alpes transgressus esset Pompeius fugit.

Овде се згодно запитати шта латински језик ставља према активним партиципима прошлости *resp.* прилогу од глагола који не одговарају латинским депонентним глаголима. Пре свега, ако ти партиципи немају свог објекта, латински ће језик ту ставити нарочиту реченицу; ако ли пак имају, опет ће ставити реченицу, али може и апсолутни аблатив, и то на основу овог факта: партиципова радња коју врши какав радник на неком имену може се без промене смисла казати и пасивно. Једина разлика настаје при томе што је у првом случају то име зависно и стоји као објекат те радње (И дозвав Исус *дijete* постави га међу њих), док у другом оно је независно и стоји као њен граматички субјекат (*Будући дете дозвано* постави га Исус међу њих). На основу тога лат. језик надокнађује немање активног партиципа прошлости и надокнађујући добија самостални склоп, који ставља у аблатив:

Et Jesus *puerulo advocato* statuit eum in medio eorum.

Κῆρος τὸν Κροῖσον νικήσας *κατεστρέψατο* τοὺς Λυδοὺς.

Вир победивши Креза потчини Лиђане.

Cyrus Croeso victo Lydos in suam dicionem subegit. Тур.

Где пак овај партицип гесп. прилог није везан за субјекат него стоји апсолутно и има свој објекат, то у латинском повлачи за собом, ако се ту хоће апсол. конетрукција, навођење логичког субјекта партиципове радње с препозицијом *a*, па конетрукција остаје као номинатив апсолутни или прелази у аблатив, нпр.:

Καίσαρος Πομπηίου νικήσαντος ή βουλή έξεπλάγη. Тур.

Победивши Цезар Помпеја сенат се пренаде.

Pompeius victus a Caesare senatus perterritus est.

Pompeio victo a Caesare senatus perterritus est.

У осталом, то је више начин на који се може добити иста конетрукција која и у грчком и српском, а у самој ствари латински ће ту много радије употребити реченицу: *Cum Caesar Pompeium vicisset senatus perterritus est.*

Тако партицип перфекта пасивног поред своје редовне апсолутне службе казује апсолутно и оне случајеве, које би иначе казивао партицип перфекта активног, и с тога је апсолутни аблатив много употребљен, много више него у грчком генитив апсолутни. Ево сад неколико примера за обе те његове службе:

Regibus exactis (будући краљеви изагнани, пошто су краљеви изагнани) consules creati sunt. Тур.

Mucius Porsenam proposita sibi morte (и ако му је била смрт одређена) interficere conatus est. Тур.

Caritate sublata (ако се љубав уништи) omnis e vita sublata est iucunditas. Тур.

Ἀπριέο καταραιοημένον έξασίλευσε Ἄμισις. Нег. XVII.

Будући свргнут (пошто би свргнут) Априес завлада Амазије.

Ἐξβληθέντος τοῦ δαιμονίου έλλάγησεν ό Κορός. Mikl.

Будући бес изагнан (пошто би бес изагнан) неми проговори.

Τοῦ στόματος αὐτῶν έξεκελειμένον τῆ αλήθεια έσιώπησαν.

Conticuerunt ore eorum clauso veritate Mikl.

Заћуташе будући им уста затворена истином.

Bello perfecto imperator Romam revertit. Рау.

Довршивши рат вођа се врати у Рим.

Athenienses non expectato auxilio adversus sescenta milia hostium in proelium egressi sunt. Тур.

Agesilaus magna praeda militibus locupletatis Ephesum hiematum exercitum reduxit. Тур.

Hanibal Alpibus superatis in Italiam contendit, али: *Hanibal Alpes transgressus in Italiam contendit;*

Caesar suos cohortatus proelium commisit.

Ти примери, дакле, стоје према оваквим грчким примерима:

Ἐπεὶ γὰρ Κύρος διατετελεκώς τὰ ἐν τοῖς ἐφήβοις δέκα ἔτη (decem annis exactis) ἐν τοῖς τελείοις ἀνδράσιν ἦν. X. K. V. 4.

Јер Кир *навршио* оних десет година међу ефебима беше међу људима (зрелим).

Οἱ δὲ ποιήσαντες ἐκκλησίαν ἀπέγγελλον ταῦτα. X. A. 2. 2.

А они *учинив* скуп јављаху то.

То држање језика представља овај образац:

Οἱ δὲ βάρβαροι διαβεβηκότες τὸν Τίγρητα (прешао Тигар) οὐ μέντοιγε καταφανεῖς ἦσαν. X. A. 2. 4.

Рабъ Христосовъ *призъвавъ* слоугъ својево глагола њмоу. Супрасал.

Па *окунав* храбре витезове на студен је камен покрочио. Sint. Razl. Sula Roma relicta in Asiam profectus est. Пав.

Где пак наш прилог прошлог времена *resp.* грчки активни партиципи прошлости немају свог објекта, ту ће у латинском стајати нарочите реченице, нпр.:

Он се поплаши *видевши* шта се догодило.

Perterritus est cum vidisset quae facta essent. Тур.

Дошав у Рим војсковођа се разболе.

Imperator cum Romam venisset morbo affectus est, али: Милтијад *пошав* с флотом приближи се Лемну.

Miltiades classe profectus accessit Lemnum. Пав.

Сем тога, овде је згодно споменути оно што се већ могло осетити, а то је да наш партицип перфекта пасивног (трпни придев) не може с којим именом стајати засебно, т.ј. као апсолутни номинатив. Једино у друштву с глаголеким прилозима *будући* ређе *бивши* може тако стајати, јер с њима у друштву даје склоп који је раван неком прилогу, нпр.: *Будући град утврђен* одустанемо од боја. *Будући све урђено* кренемо се напред.

Апсолутни датив је старословенски начин исказивања апсолутне партиципијалне конструкције и ни по чем се не разликује од апсолут-

Датив них падежа других језика до по облику. То ће рећи, *апсолутни* апсолутна конструкција према природи различитих језика добија и разне облике, али она сама свуда једна је иста, т.ј. независан и самосталан склоп од партиципа и његова субјекта.

Тако, дакле, самостални склоп од партиципа и неког имена пролазећи кроз различне језике добија и различне облике, и то: у грчком облик *генитива* (врло ретко номинатива), у старословенском *дativa* (готово никако номинатива), у латинском *аблатива* (готово никако номинатива), у српском *номинатива*, али је тај наш падеж много ређи од ових других падежа.

Примери:

Ἐπὶ αὐτοῦ λαλοῦντος ἔρχονται λέγοντες.

Єште глаголжштоу ємоу придоша глаголжште. Зорг. Мар.

V. 34.

Adhuc eo loquente veniunt (quidam) dicentes.

(Док он још говораше приђоше (неки) говорећи).

Прошавши неко време војска се поче враћати.

Чудно је сад откуда то да баш датив казује такву конструкцију кад се зна да у старословенском нема ни једног датива на који би се она наслањала, као нпр. у грчком на генитив или у латинском на аблатив темпорални. На основу тога што апсолутни датив нема ослонаца у самом језику, него стоји за себе као датив нарочите врсте, одмах нам се намеће помисао да ће тај датив бити ускочио у старословенски из којег другог језика, а тај може бити само грчки, јер је грчка црквена књижевност била почетак и сталан извор старословенске књижевности. И збиља неки мисле да је апсолутни датив постао угледањем на грчки језик, али на то их мишљење није упутила споменута неприродност, него један други факат, који, у осталом, није поуздан ослонац. На име, њима је као разлог да апсолутни датив није старословенскога порекла што, не узимајући у рачун неке сличне појаве, таквог падежа нема ни један словенски језик, сем што се по где где увукао поред старословенског; и кад није старословенског онда, веле, мора бити грчког. У осталом, сами подстицај за нас је споредна ствар, и залишан би био сваки даљи говор кад би то мишљење било и примерима потврђено, али, бар мени, то још није познато.

Други га опет (Миклошић) сматрају као домаћи старословенски облик и кажу: кад би било овде подражавања грчки би овде наметнуо старословенском генитив а не датив; сами пак датив није могао прећи из грчкога у старословенски већ за то што грчка црквена књижевност, која је била извор и образац за старословенску, не познаје таквих датива.

Ма колико да су ови разлози јаки и основани, опет ми изгледа да примери из еванђелских текстова противно доказују. Таквих датива истина нема грчка црквена књижевност, али има мноштво датива друге врсте који су, као год и ти, могли дејствовати на постанак старословенског апсолутног датива, а да је било и да је морало бити тог дејствовања од стране грчког језика о томе нема спора. Пре свега, док грчки језик има богату црквену књижевност и утврђена синтактичка правила, дотле старословенски нема ни своје буквице, па, према томе, ни синтактичких правила, која би била обавезна за све. Сад, при таквом стању ствари јављају се људи којима су конструкције грчких црквених књига, тако рећи, ушле у крв, док словенски језик не познају научно и систематски него само онолико и онако како се говорило, дакле без одређених правила којих би се сви морали придржавати.

Ти и такви људи склопив буквицу за Словене предузимају преводјење грчких црквених књига на словенски језик. При томе послу они су морали робовати грчким конструкцијама не само због неодређеног стања словенског језика, него и због тога што је преводјена само црквена књижевност, а код ње се тражило да превод буде што буквалнији. Управо, тражено је да речи из текста, ако се то икако може, буду казане и у преводу истим речима и истим редом. Отуда је преводилац, хтео не хтео, приморан да провлачи грчку конструкцију и у превод. Да је тако одиста било, сведоче многе грчке конструкције у старословенском језику.¹⁾

Као што већ споменуемо, грчка црквена књижевност није имала таквог датива који би био потпуно једнак старословенском дативу, јер тога нема ни нецрквена књижевност грчка, сем што има датива који су веома блиски апсолутном дативу, а то су *dativus relationis* и *dativus commodi resp. incommodi*.

Кад смо већ код тих датива, није с горега да их се мало дотакнемо, и ако су непотребни за наш рад. Пре свега, они су готово исто толико независни колико и други апсолутни падежи и само се разликују од њих што су без оних различитих значења, т. ј. што имају једно засебно значење. Свакако да их је било у грчким црквеним књигама, они су неосетно могли дати повод старослов. апсолутном дативу, јер између њих и апсолутних падежа једва се осећа нека нијанса у значењима, док с погледом на зависност готово нема никакве разлике. Управо, ту је однос неког имена с партиципом према глаголу обележен и дативним обликом, а у самој ствари тај се однос лако види из дотичног става, те би ту, као што је случај у српском, могао стајати и номинатив апсолутни.

Примери:

Τοῖς Ἀθηναίοις τότε τὴν παραθαλάσσιον θεοῦσι οἱ Λακεδαιμόνιοι τὰ πολλὰ ἠσύχαζον. Приб.

Атињанима кад тада пустошаху приморје (за Атињане кад пустошаху, пустошећи Атињани тада приморје) Лакедемонци понајвише мироваху.

¹⁾ Ево неколико таквих конструкција:

а) члан: **Ἔστιν ὁ κατηγορῶν ὁμῶν.*

Исть иже глаголан на въ.

Иже изъ мъртеѣныхъ възкрєснѣти (= τὸ ἀναστῆναι).

б) *ἦν ἀγρυπνῶν* — бѣѣше бѣдѣ.

с) асс. с. inf.: Извѣштени сѣхъ Иоана пророка бѣхти.

д) part. praes. pass. од intrans. глагола: бѣвєнєма подѣ закономь.

е) Паче всєго благаго житиѣ оугоднє коговѣи кротєсть (= *οὐκ ἀγαθὸν πολυκοιρανίη*).

ф) Бѣдѣкаж (знаѣху) самаго Христа сѣхти, итд.

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Ἡμῶν εἰνατός ἐστι περιτροπέων ἐνιαυτὸς ἐντάδε μιμνόντεσσιν.

Π. Π. 29.

*Οἱ δὲ Θάσιοι τῷ βασιλεῖ κελεύσαντι καὶ τὸ τεῖχος τὸ σφέ-
τερον κατεῖλον καὶ τὰς νέας τὰς πάσας ἐκόμισαν ἐς Ἀβδερα.* Приб.

Γαῖα δ' ὑπεστενάχιζε Διὶ ὡς τερπιεραῖνω Χωομένω (као Зевеу,
као Зеве кад се наљути). Π Π. 781.

*Ἀθηναῖοι δῆλον ἐποίησαν ὑπεραχθεσθέντες τῇ Μιλήτου ἀλώσει τη
καὶ ἄλλῃ πολλαχῆ, καὶ δὴ καὶ ποιήσαντι Φρονίχῳ, δράμα Μιλήτου
ἀλώσειν καὶ διδάξαντι ἐς δάκρυά τε ἔπεσε τὸ θέντρον καὶ ἐζημιώσαν
μιν.* Izvješ.

Θυομένω οἱ (τῷ Κλεομβρότῳ) ἐπὶ τῷ Πέρσῃ ὁ ἥλιος ἄμυροῶθι.
Izvješ.

*Ἡ Θοράκη ἢ ἐν Ἀσίᾳ ἐν δεξιῷ ἐστιν εἰς τὸν Πόντον εἰσπλέ-
οντι.* Тур.

*Sita Anticyra est in Locride laeva parte sinum Corinthiacum in-
tranti.* Тур.

Улазефи (за онога ко улази, кад се, ако се улази) у Коринтски
залив Антицира се налази на лево.

Ἡ διαβάντι τὸν ποταμὸν πρὸς ἐσπέραν ὁδόν. С.

Est urbe egressis tumulus templumque vetustum. Aen. II. 713.

Измиасиши из града налази се брежуљак и стари храм.

Што оваквих датива нема у грчком еванђелском тексту и другим
црквеним књигама које су прво преведене то не значи да се у старо-
словенском није ни доцније јављала ова конструкција. Напротив, ње је
било и представљана је као то у српском:

Долоу зреште бесѣдовати љко. Mikl.

Поминоуѣкше того елеона еѣше градъ. Mikl.

Сад прелазимо на дативе којих има грчка црквена књижевност и
који су, бар како изгледа, послужили као темељ за старословенски апсо-
лутни датив, а то су дативи овакве природе:

Προσῆλθον αὐτῷ διδάσκοντι. Mat. XXI. 23.

(Пристѣпнша љмоу оучаштоу. Зограф).

Curio ad focum sedenti Samnites magnum auri pondus attulerunt. Rav.

На име, бар грчки еванђелски текст често има партицип с којим
именом у дативу, али тако да он с тим именом не стоји у директној за-
висности од глагола него добија тај облик атракцијом на заменицу у
дативу, нпр.:

*Εισηλθόντι δὲ τῷ Ἰησοῦ εἰς Καπερναῦμ προσῆλθεν αὐτῷ ἐκεί-
νὸνταρχος.* Mat. VIII. 5.

Тим понављањем заменице (αὐτῷ) партицип с именом толико стоји
за себе да би ту могао доћи и генитив апсолутни, само да грчки језик
не воли више атракцију на датив, т. ј. на заменицу у дативу. Код аку-

затива пак, где он не воли толико те атракције. партицип с именом може остати за себе и доћи у генитив. нпр.:

Καὶ ἐμβάντος αὐτοῦ εἰς τὸ πλοῖον παρεκάλει αὐτὸν ὁ δαίμονι σθεῖς. Мар. V. 18.

Поменути датив стоји исто овако одвојено, само што му се на облику осећа веза с оном заменицом у дативу, и ступа готово упоредо с апсолутним падежима и веома је често употребљен бар у еванђелском грчком тексту, што значи да је та конструкција била срасла с преводиоцима. И док су на једној страни осетили да словенски не трпи партицип с којим именом као независан генитив,¹⁾ дотле су видели да се ова конструкција у доста прилика може употребљавати и у словенском као год и у грчком, нпр.:

Καὶ ἐλθόντι αὐτῷ εἰς τὸ ἱερόν προσῆλθον αὐτῷ οἱ ἀρχιερεῖς.

И пришьдъшоу емоу вѣ црѣкѣкѣ пристѣпниша къ немуу архiereи. Зопр. Мат. XX. 23.

Приморани, тако рећи, да очувају конструкције текста преводиоци су потенцирали самосталност оваквог датива и, помогнути можда и сећањем на оне предње дативе које су иначе познавали, учинило им се да ова конструкција може стајати у старословенском и без оне везе са заменицом у дативу. Схватив је тако силом прилика они су је у исто време замислили као апсолутни падеж словенски, који се према томе могао преносити из грчког без обзира на то што у словенском она заменица долази у који други падеж, и с тим упоредо стављати према грчком генитиву апсолутном. Да је таквог наметања могло бити, сведоче не само оне поменути грчке конструкције него и покушаји с апсолутним генитивом.

Ево сад примера из којих се то наметање датива види:

Καὶ παράγοντι ἐκεῖθεν τῷ Ἰησοῦ ἠκολούθησαν αὐτῷ δύο τυφλοί. Мат. IX. 27.

Καὶ ἐλθόντι αὐτῷ εἰς τὸ πέραν εἰς τὴν χώραν τῶν Γεργεσηνῶν ἐπῆντησαν αὐτῷ δύο δαίμονιζόμενοι. Мат. VIII. 28.

Καταβάντι αὐτῷ ἀπὸ τοῦ ὄρους ἠκολούθησαν αὐτῷ ὄχλοι πολλοί.

Съшьдъшоу емоу съ горѣи вѣ слѣдѣ него идоша народи мнози. Зопр. Мат. VIII. 1.

Καὶ ἐξελθόντι αὐτῷ ἐκ τοῦ πλοῦ εὐθέως ἐπῆντησεν αὐτῷ ἄνθρωπος.

И излѣзъшоу емоу изъ кораблѣкѣ авѣ сърѣкте и чловѣкѣкѣ. Зопр. Мар. V. 2.

(Egresso autem ipsi e navigio statim occurit quidam).

¹⁾ Било је и таквих покушаја:

Μηδενὸς ἀναγκάζοντος μηδὲ βιάζοντος πολεμοῦσι κατὰ τοῦ θεοῦ. Mikl.
Никого же смѣшта оучителам (μηδενὸς ὄντος διδασκάλου) прѣмѣкни са. Mikl.

WWW.UNILIB.SG

Καὶ ἐμβάντος αὐτοῦ εἰς τὸ πλοῖον παρεκάλει αὐτὸν ὁ δαίμωνισθεὶς.

И вѣхѡдашѡу емоу вѣ ладницѣ мољаше и бѣсѣновавѣи сѧ. Зоґр. Мар. V. 18.

Ipsa vero ingresso in navigium rogabat eum ille qui fuerat daemoneiacus.

Ушавши он у лађу мољаше га бесни.

Καὶ ὑστερήσαντος οἴνου λέγει ἡ μήτηρ τοῦ Ἰησοῦ.

И не достаѡкѡшоу виноу глагола мати Исоусѡва. Мариј. Јов. II. 3.

Пошто се ова конструкција тако одомаћила у првим словенским преводима, она је тим самим постала конструкција језика који је био у тим преводима. Како су тај језик примили за свој књижевни језик и други словенски народи, то су заједно с њим примили и тај датив и употребљавали га као конструкцију тог језика, дакле, независно од грчкога текста. Већ по себи јасно је да се о њему, као о наметнутом облику, није имала јасна представа, т. ј. као о потребном склопу само за извесне прилике, него више, особито код доцнијих писаца, као о некој словенској конструкцији која је ту да представља име с партиципом независно и онде где се за то не осећа никаква потреба. Отуда је апсолутни датив употребљаван не само као потребна апсолутна конструкција него и тамо где Грк готово не би ни помислио да стави апсолутни генитив.

Свакако, био овај *dat absol.* грцизам или не, он је у старословенском оно што је у грчком генитив, у латинском аблатив и у српском номинатив апсолутни, само што је употребљаван много слободније.

Примери:

Βδξштѣмѣ же нмѣ принмѣ Исоусѣ хлѣбѣ прѣломн. Зоґр. Мат. XXIV. 26.

Ἐσθιόντων δὲ αὐτῶν λαβὼν ὁ Ἰησοῦς τὸν ἄρτον ἔκλασεν.

Edeñtibz autem eis Jesus quum accerpisset panem fregit eum.

[Док они јеђаху узевши Исусе хлеб преломи (га).]

И рекѡкѡшоу емоу акне отидѣ проказа отѣ н'его. Зоґр. Мар. I. 42.

Καὶ εἰπὼντος αὐτοῦ εὐθέως ἀπῆλθεν ἀπ' αὐτοῦ ἡ λέπρα.

(*Et quum dixisset statim abiit ab eo lepra*)

И рекавши он гѣба одмах отидѣ с њѣга.

Исоусѡу вѣвѡкѡшоу вѣ Киѡлани вѣ домоу Симона проказѣнаго прѣстѣпн кѣ нѣмоу жена. Сав. Књ. Мат. XXVI. 6.

Тоῦ δὲ Ἰησοῦ γενομένου ἐν οἰκίᾳ Σίμωνος τοῦ λεπροῦ προσῆλθεν αὐτῷ γυνή.

Бѣвѡкѡкѡши дѣштѣри Иродиадинѣ и плѣсавѡкѡши рече цѣсарѣ.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Εἰσηλθούσης τῆς θυγατρὸς αὐτῆς τῆς Ἡρωδιάδος καὶ ὁ ραψαρμένης εἶπεν ὁ βασιλεὺς.

Ушавши кѣи Иродијадина и поугравши рече цесар.

Тевъ же тврѣаштоу милостынь да не чювѣтъ шоуица твоѣ чкѣтѣ творитѣ десъница твоѣ.

Σοῦ δὲ ποιοῦντος ἐλεημοσύνην μὴ γνῶτω ἡ ἀριστερά σου τί ποιεῖ ἡ δεξιὰ σου. Mikl.

Объдоуѣштемъ же имъ видѣаше патриархъ третнаго на десѣте сѣдѣшта на краи стола. Супрасал.

По томъ же многымъ лѣтомъ миновѣшемъ божиемъ повелѣниемъ окрѣте се о мѣнь. Црноризац.

Съ великою радостию богосвѣтъное и богомисльное прошение да испльню ти Богоу волаштоу (*τοῦ Θεοῦ βουλομένου, deo volente*). Домент.

Ангель господнь боуди прѣсно съ товою спештоу ти и ходештоу хране и веселе доушоу твою. Арх. Дан.

Деромомъ свѣтымъ течение кърввною отъ тклесъ ихъ нехождаше. Mikl.

Семоу зиждемоу манастироу приноуждаемъ вѣкаше инж слоужьба творити. Mikl.

С нимъ сице творимомъ (*τούτων οὕτως γιγνομένου*) градъ трасѣаше са. Mikl.

Епископоу соудниоу викаюштоу приде вѣсникъ.

Ἐπισκόπου δικαζομένου ἦλθεν ἄγγελος. Mikl.

Изгнаноу вѣсоу проглагола нѣкмын.

Ἐξβλήθέντος τοῦ δαιμονίου ἐλάλησεν ὁ κωφός. Mikl.

Изъчръпанъ всен во дѣ приспѣша нѣцин.

Exhausta omni aqua venerunt quidam.

Похыштеномъ бѣвѣшемъ Кръстианомъ и ведомомъ бѣвѣшемъ побиша ѡ.

Christianis correptis et abductis interfecerunt eos. Mikl.

Кръстианомъ ѡтомъ бѣвѣшемъ нехоудѣ възискание бѣметъ.

Captis Christianis magna inquisitio facta est. Mikl.

Да је, пак, апсолутни датив због поменутог узрока узиман и без потребе, сведоче овакви примери:

Бедомомъ бѣвѣшемъ (место: ведоми бѣвѣше) блюдоми вѣахоу (*cum ducerentur custodiebantur*). Mikl.

Вѣлѣзи въ ни (пешти, dual) горѣштемѣ има (*intra in fornaces cum ardent*). Mikl.

Како иматъ сътрѣпѣти толнкъ пѣтъ вѣдноу сѣштоу и горноу (*quomodo feret tantam viam cum sit difficilis et montosa*). Mikl.

Конь чавъшоу ѿмоу молитвоу сию и призвакь къ себѣ под-
роужниѣ своѣ и сыни своѣ глаголаше къ нимъ. Првовенч.

Пошти же кывъши простиѣшнимъ се и благословивъ-
шнимъ се оу него късѣмъ (место: простиѣше се и благословивъше
се оу него къси) отидоше къ келнѣ слоужьбы творити. Св. Сава.

Дакако, и Грци и Латини по где кад допуштају себи ту слободу
те нормалну зависну конструкцију претварају у независну, али никад не
иду толико далеко колико је то случај у старословенском, нпр.:

Ἀπιόντος δὲ τοῦ Κόρου προῦπεμπον ἅπαντες (место обични-
јег: *ἀπιόντα δὲ τὸν Κόρον προῦπεμπον ἅπαντες*. X. K. IV. 10.).

*Καὶ ἐμβάντος αὐτοῦ εἰς τὸ πλοῖον παρεκάλει αὐτὸν ὁ δαιμο-
νισθεὶς*, (место: *ἐμβάντα αὐτὸν εἰς τὸ πλοῖον παρεκάλει ὁ δαιμο-
νισθεὶς*). Мар. V. 18.

Me libente eripies mihi hunc errorem (место: *mihi libenti eripies
hunc errorem*). Пав.

Tyrannis expulsis ex urbe Romani eos accipiunt (место: *tyrannos
expulsos R. accipiunt*).

Caesar *principibus* Trevirorum ad se *convocatis* hos singulatim Cin-
getorigi conciliavit (место: *principes convocatos* conciliavit). Тур.

Vercingetorix *convocatis* suis clientibus facile incendit eos (место:
convocatos clientes incendit). Пав.

Et Jesus *puerulo advocato* statuit eum in medio eorum (место: et
Jesus *puerulum advocatum* statuit, или још одређенијег: et quum advo-
casset puerulum Jesus statuit eum in medio eorum. Мат. XVIII. 2.).

У вези с овом заједничком особином згодно је, напоследку, споме-
нути и неке засебне појединости код апсолутних падежа.

Тако, у латинском језику могу нека супстантива и адјектива ста-
јати с којим именом као својим субјектом сама у аблативу апсолутном,
нпр.: *Cicerone consule* coniuratio facta est. *Patre vivo* felix eram, etc.

Тако се што може наћи и у старословенском језику, нпр.: **Въскрсе**
цѣломъ печатемъ (*resurrexit integris sigillis*), али је много обич-
није: **Въскрсе цѣломъ печатемъ сжштемъ**, што се опет никако
не може наћи у латинском језику, јер он нема партиципа презенса од
глагола *esse*.

У српском, као год и у грчком, редовно се додаје прилог *бу-*
дући resp. партицип *ѡв*. Код два адјектива само не додаје се у грчком
партицип *ѡв*, јер они сами вреде као партиципи. Ево оба та адјектива
у једном примеру:

*Εὶ ἦν Ἑλλένη ἐν Ἰλίῳ ἀποδοθῆναι ἄν αὐτὴν τοῖσι Ἑλλήσι ἥτοι
ἐκόντος γε ἢ ἀεκόντος Ἀλεξάνδρου* (*Alexandro invito*). Нег. II.

Пасивне партиципе грчки и латински језик употребљава увек саме,
старословенски и саме и с партиципима **сѣ** или **бѣвѣ** (в. предње при-

мере), а српски тек додавањем прилога *будући* ређе *бивши* добија могућности да свој пасивни партицип употреби апсолутно.

Већ по себи је јасно да се субјекат апсолутног падежа не мора изриком наводити кад се он из смисла види, него је занимљиво што у латинском и грчком језику пасивни партиципи по некад сами стоје у апсолутном генитиву resp. аблативу, а субјекат им представљају, и то као неутрум плурала или сингулара, реченице које зависе од њих, на пр.:

Σημανθέντων δὲ τῷ Ἀστυάγει ὅτι πόλεμοί εἰσιν ἐν τῇ χώρᾳ ἔξεβόθθη καὶ αὐτὸς πρὸς ὄρηα. X. K. IV. 3.

Mardonius incensis, quae aedificare coeperant Athenienses, copias in Boeotiam transfert. Тур.

Metueruntque audito eos Romanos esse.

(*Ἐφοβήθησαν ἀκούσαντες ὅτι Ῥωμαῖοί εἰσιν*). Acta Sanct. Apost. XVI. 38.

У старословенском не нађох таквог апсолутног датива, док у српском може се срести такав апсолутни номинатив, нпр.: *Будући* тако *углавлено* (разуме се: то) кренемо се на непријатеља.

Илија Лалевић.

СПЕКТРОСКОПИЈА

КАО МЕТОДА ЗА ИСПИТИВАЊЕ ПРИРОДЕ НЕБЕСНИХ ТЕЛА

(НАСТАВАК)

Спектар пега. Кад се упореди спектар пега са спектром чисте фотосфере, на којој има пега, онда се код првог спектра опажа у опште јача апсорпција. Многе Фраунхоферове линије виде се јасније, но иначе, а поред тога овде се опажају и неке сјајне линије. Готово се може рећи, да свака пега има и свој спектар, који се макар у чему разликује од других. Из испитивања Н. С. Vogel-а може се извести закључак, да у спектрима Сунчевих пега има највише линија *гвожђа*, а за тим *магнезијума*. Као најпотпунији списак елемената, што се налазе у пегама, може се узети списак, који су саставили гринички астрономи 1877 г. Тамо су престављени елементи: *калцијум*, *натријум*, *титан*, *гвожђе*, *баријум*, *магнезијум*, *никл* и *хром*. Све се те линије одликују појачаном апсорпцијом, а нарочито линије *гвожђа*. То указује, да у пегама влада знатан притисак и особита густина парā. Ну и тај притисак и та густина различни су за сваку пегу, услед чега и долази онај специјалан карактер спектра сваке пега. Dr. J. Sheiner узима још и то, да у пегама бива у неколико и опадање температуре, што је у вези са појачаном апсорпцијом, а поред тога у таким приликама могло би настати и једи-

WWW.UNILIB.RS

Уљење метала (нарочито гвожђа) са металоидима. Што се пак тиче сјајних линија, које се такође виђају у тим спектрима, то су поглавито линије водоникове. Поред њих, овде има сјајних линија и за два нова елемента, чији се положај сјајних линија не подудара ни са једном линијом познатих нам металних спектара. Један елемент карактерисан је Фраунхоферовом линијом D_3 , чија је таласка дужина 587.6μ и лежи у наранџастом делу спектра. Тај је елемент назван *хелијум* који је у земаљским предметима пронађен тек концем 1895 године, пошто је најпре и много раније константован на Сунцу и неким звездама. Други је елемент назван *кронијум*. Таласка дужина његове линије — која лежи у зеленом делу спектра — одређена је на 531.70μ . Ова је линија у Кирхофљевом списку означена бројем „1474“. Ове линије никад не потамњују, као ни линије водоникове, а то значи: да изнад пега постоји слој усијаног гаса (састављен од та три елемента у главном), који је на много већој температури од саме пеге, те се зато и апсорпција не врши. Интересантне су натријумове линије D_1 и D_2 , које се налазе у спектрима пеге. Оне су увек тамне; али се по некад јако прошире и у том проширењу покаже се по једна узана, врло сјајна линија. Та се појава објашњава тиме, што се држи, да се у унутрашњости пеге налази густе и нешто хладнији слој натријумове паре, од које долазе оне обичне тамне линије, а да се изнад њих налази опет један слој, само разређеније и усијаније натријумове паре, од које долазе оне узане сјајне линије у проширењима првих, тамних линија.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
В
Л
И
О
Т
Е
К
А

Спектар буктиња (фанула). — Ти фотосферини предмети нису тако много испитивани. Спектар им је у главном онакав исти, као и чисте фотосфере. Једини карактер његов састоји се у томе, што су све спектралне боје много јасније, но иначе. То се може протумачити на два начина: или имају температуру већу од остале фотосфере те јаче сијају, или су то толике узвишице, да се уздижу доста знатно изнад обичне фотосфере, тако, да је апсорпција њихових зракова умањена; јер у том случају пролазе кроз мањи слој апсорпционе средине. Ово друго мишљење је меродавније. По њему се дакле буктиње сматрају као неке узвишене жиле изнад обичнога нивоа фотосфере.

Из реченога смо научили, да је фотосфера усијан слој од металних пара, који нам шаље светлост своју и даје извор живота на нашој планети. Али у спектроскопу та светлост изгледа континуирана. Ми једнако говоримо о металним парама, које је састављају, да су оне веома усијане и т. д. и т. д. Па како онда постаје континуирана светлост фотосфере? Може се узети, да се у њој налазе паре под веома високим притиском и температуром, да су оне у доњим партијама фотосфере много гушће, те да у тим приликама дају континуиран спектар, а да је простор изнад њих нешто хладнији, те да тако постају тамне Фраунхоферове

линије. Ну кад би ово било, не би могла постојати она јасноћа и чистоћа у спектру, каква у ствари постоји; јер прелази између тих слојева нису тако нагли. Друго би тумачење било, да фотосферину светлост дају неке чврсте или течне, а усијане честице, које би на сваки начин биле као неки кондензациони продукти неких метала. Али кондензациони продукти нису констатовани ни у вишим, хладнијим партијама атмосфере Сунчеве, где им је и могућност олакшана, с тога ни ово друго тумачење нема тако јаког ослоња. „Да би се из ове незгоде испливало, може се само претпоставити — вели Sheiner — да кондензоване честице фотосфере постају само од једног јединог елемента (који не треба да је метал), који по својој атомској тежини не прелази извесне границе и који поред тога има особину, да и при толикој температури, а тако великим притисцима ипак може прећи у течно или чврсто агрегатно стање“.

Слој превртања

Ради објашњења тамних Фраунхоферових линија Сунчевога спектра претпостављало се, да се око Сунца мора налазити неки део атмосфере у коме би се вршила апсорпција и који би се због тога назвао „слојем превртања“. Тај слој треба да садржи паре свих метала у усијаном стању, који се констатују спектроскопом. Спектар тога слоја — кад би се могао одвојити од континуираног спектра фотосфере — морао би бити престављен сјајним линијама (спектар другог реда). Тотално помрачење Сунца од 22 децембра 1870 г. остварило је ову претпоставку. Том приликом Young је био дошао у Шпанију ради посматрања овог помрачења. „Што се већма сужавао заоставши део Сунчевог котура пред Месецем, који га је покривао — прича Young — тамне спектралне линије постепено су слабиле, као и сам спектар. На један пут, муњевитом брзином, цело спектрално поље испуни се сјајним линијама, које беху тако многобројне, да их није било могуће ни избројати. Појава је била тако брза, тако изненадна и тако величанствена, да је и нехотично изазвала узвик дивљења“. Све се то збило за две секунде времена; али пажљивом посматрачу ипак је било довољно, да потврди претпоставку о томе особитом „слоју превртања“. Ну знаци о њему канда су се показивали и раније Secchi-у (у августу 1868) и Young-у (1869), само није могао бити потврђен због неких незгода у самом спектроскопу. Одмах после Young-овог открића, слој превртања посматран је готово при сваком помрачењу. Maclear, Herschel и Fuers посматрали су га приликом помрачења 1871 г. Pogson (6 јуна 1872 г.), Stone (16 априла 1874 г.), Trepied (17 маја 1882), Pulsifer (29 јула 1878 г.), Gautier (28 маја 1900). Према онако кратком времену трајања ове појаве, последњи посматрач одредио је, да је дебљина овога слоја врло незнатна. Он је израчунао, да иста износи око 120 миља, а Hastings (1881) на 130 миља. Неки

би аутори хтели сматрати овај „слој превртања“ као један самосталан слој Сунчеве атмосфере. Међу овима је и Kirchhoff. Друји му пак поричу тај карактер и сматрају га као један (управо горњи) део саме фотосфере.

Говорећи о спектрима буктиња (факула), ми смо узели, да су то испупчења изнад фотосфериног нивоа. Пошто спектар њихов нема никакву битну разлику од обичнога спектра чисте фотосфере, то се мора узети једно од овога двога: или да је та апсорпциона средина (слој превртања) подједнако распрострањена изнад ових буктиња, или да се сматра као саставни, горњи део фотосфере. Ми ћемо заједно са г. Dr. J. Scheiner-ом узети, да „слој превртања“ није самосталан слој Сунчеве атмосфере, већ да је то само најгорњи део фотосфере у коме има врло мали број или готово и нема никаквих суспендованих кондензационих продуката, какви се налазе у доњој фотосфери и који у облику вирусних облака пливају на доњем делу тога слоја. До истог резултата, само другим путем, дошао је и N. Lockyer.

Хромосфера

Најважнији спектроскопски резултати о правој природи хромосфере и њених прилика добивени су за време тоталног Сунчевог помрачења од 18 августа 1868 г. Тада је употребљен и нарочито за ту прилику спремљен спектроскоп. Али тотална помрачења Сунчева су доста ретке појаве, те је отуда и напредак знања о саставу хромосфере и протуберанаца ишао доста споро. Ну већ и у самој 1868 год. Lockyer и Janssen успели су да конструишу такве спектроскопе, помоћу којих се протуберанце могу посматрати сваки дан и кад нема помрачења. То је на сваки начин допринело, да се испитивања умноже и да резултати о природи ових величанствених Сунчаних предмета буду многобројнији и прецизнији. И још нешто. Huggins, Lockyer и Zöllner поставили су и једну интересантну методу, по којој се — а помоћу самога спектроскопа — може посматрати и изглед протуберанаца. Тако се сада могу протуберанце сваког дана посматрати и по облику њиховом, као и по самом спектру.

Стеншар хромосфере и протуберанаца. Спектар хромосфере обично је представљен малим бројем сјајних линија, које су обично водоникове и још неких металних пара, а спектар протуберанаца састављен је од сјајних линија водоника, хелијума и коронијума. Некад се у њиховом спектру налазе линије и по неких метала, које оне понесу собом још из хромосфериног слоја. Од линија, које се стално налазе у протуберанциним спектрима Young означава следеће, одређене по таласким дужинама: 705·6 μm (непознат елемент), 656·3 μm (линија С, водоникова), 587·6 μm

(D_3 — хелијум), 531·7 μ (коронијум), 486·1 μ (линија F, водоникова), 447·2 μ (непознат елемент), 434·1 μ (водоник), 410·1 μ (водоник), 396·9? μ (непознат елемент), 396·8 μ (линија H_1 , водоникова?) и 393·3 μ (линија H_2 , водоникова?).

Из овога се види, да се протуберанце састоје поглавито од водоника, затим хелијума и коронијума. У самој хромосфери пак, Young је избројао на 273 сјајне линије, које је идентификовао са линијама метала: Fe, Na, Ca, Ba, Ti, Mn, Sr и Mg, поред већ познатих линија водоника, хелијума и коронијума. Међу тим хромосфериним линијама, исти аутор указао је, да се ту могу наћи и металоиди, особито пак сумпор (μ : 566·934, 565·816, 564·168, 509·736, 503·145, 502·428, 492·240, 480·543). Ну ипак питање о њима још није решено, као и за још неколике метале (рутенијум, ирбијум, стронцијум, цер, бакар, никл, кобалт и још неке). Кад се посматра спектар хромосфере у доба, кад се на дотичном месту не налази ни једна протуберанца, онда се у њему особито лепо виде водоничне линије, које су на доњем крају (који је до Сунчевог обода) шире, а на више се постепено сужавају. Одавде је закључено, да је густина хромосфере у доњим партијама већа, а постепено на више разређенија. Некад су линије непрекидне целом дужином својом, а некад су опет испрекидане, изломљене, некад се гранају и т. д. Ове промене долазе нешто од облика протуберанце, а нешто од силних покрета у њиховој маси. Па и све водоничне линије нису у њиховом спектру увек подједнако заступљене. Некад је највише заступљена група C, а некад опет више група H — линија. То канда указује на температурне прилике тако, да тамо влада врло висока температура онда, када се највише истичу линије виших спектралних боја и обратно. Ето тако се понашају водоничне линије у спектру хромосфере и протуберанаца.

Хелијумова линија D_3 налази се увек у спектру протуберанаца и увек је сјајна. У спектру горњег дела протуберанце (који је најдаљи од Сунца) она је доста широка, на ниже пак, са приближавањем ка Сунчевом ободу, она је све ужа и свршава се шиљком, који можда не допире до самог обода. Ове особине хелијумове линије указују: да је хелијум у вишим регионима Сунчеве атмосфере веома обилато распрострањен и да ту има своју највећу густину, која постепено опада ка Сунчевом ободу, где је веома незнатна. Слој Сунчеве атмосфере у коме се хелијум находи — тумачи Wilsing — мора бити веома разређен, пошто се исти највише шири у највишим партијама њеним, на сваки начин, због веома незнатне атомске тежине своје. Он се можда налази и даље, само га ми не можемо констатовати као усијаног због знатно снижене температуре.

Што се пак тиче натријумових линија (D_1 и D_2) можемо рећи, да се оне стално налазе у спектрима протуберанаца и то као сјајне. У нешто вишим партијама протуберанаца ове се линије као мало проширују (истрбуше) и у том проширењу појави се по једна узана тамна линија:

један обрatan случај од онога што видесмо са тим истим линијама у спектру Сунчевих пега. Ова пак појава указује на то: да главни део натријумове паре из протуберанаца даје сјајне линије, а у горњим партијама њиховим налази се нешто ређи слој натријумове паре, која је на нижој температури, те врши апсорпцију од зракова доњег усјанијег слоја натријумове паре. Слична појава опажена је и са магнезијумовим линијама. На основу до сада реченога о саставу протуберанаца можемо још рећи: да до највећих висина достиже пара водоника, за њом хелијума, натријума и магнезијума, а на ниже и осталих метала, од којих је гвожђе најраспрострањеније.

Приликом Сунчевог помрачења 9 септембра 1885 год. видео је Тасchini две протуберанце особитог изгледа: биле су беле и особито јасне. Што год су биле даље од Сунчевог обода, ова интересантна боја њихова била је све јаснија. На више су ишле до огромних висина, а и величина њиховог пречника била је изванредна. То беху металичне протуберанце. Исте тако протуберанце посматрао је он и при помрачењу од 29 августа 1886 г. Том приликом Pickering — који је и фотографисао њихов спектар — констатовао је, да у њима није било оних водоничних линија, које се редовно појављују у сваком протуберанцином спектру, док су међу тим линије хелијума и коронијума биле необично јасно представљене. Тасchini је пак приметио, да горњи делови тих протуберанаца дају слаб континуиран спектар. Готово исту појаву опазио је и Хандриков на брду Благодату (источни Урал) при помрачењу у августу 1887 г. Према овим, као и још неким, спектроскопским подацима тих протуберанаца, доказано је као поуздано: да се оне састоје од неког гаса, који је вероватно још лакши и од самог водоника, који на сваки начин мора бити распрострањен у великој количини по хромосфери и у највишим партијама Сунчеве атмосфере. О природи самога тога гаса ми не знамо ништа више; јер је сам предмет веома нов, а посматрања његова нису тако обилна. Могућно је и то, да је у врховима тих протуберанаца указан као неки прелаз у саму корону Сунчеву, судећи по оном континуираном спектру, који је код њих мало опажен.

Корона

Спектар короне одликује се особитом једном сјајном линијом, која се налази у зеленом делу спектра. Таласка дужина њена одређена је на 531.70μ , а њој не одговара ни једна од познатих линија наших земљских метала. Због тога, што се она стално појављује у спектру короне, назвата је материја, која њу даје — коронијум. Ми смо већ поменули, да ју је Kirchhoff обележио бројем „1474“, а она се у овој ознаци обично и употребљава. Ту линију први пут су сматрали као једну линију гвожђа (Young при помрачењу 7 августа 1869). Ну исти аутор,

применивши много јачу дисперзију 1876. опазио је да је та линија двојна. Кад су одређене таласке дужине обема овим линијама нађено је, да једна има 531.72μ , а друга 531.70μ . На основу тога већ је било лако констатовати да линија 531.72μ одиста припада гвожђу, а линија 531.70μ неком нарочитом гасу коронином. Поред те коронијумове линије виде се у спектру короне још и сјајне линије водоникове: других сјајних линија нема. Ну опажао се и неки слаб континуиран спектар, за који су одмах држали, да долази од рефлектоване Сунчеве светлости. Из тих података одмах се могло закључити: *да је корона састављена од неког гаса и неких материја, које могу рефлектовати Сунчеву светлост.* Али кад би то одиста била чиста рефлектована светлост, онда се морају у њеном спектру видети и карактеристичне Фраунхоферове линије. Ни најбољи посматрачи нису их могли опазити. Само је Janssen био срећан (1871) да уочи две такве линије: D и G и ни једну више. На основу тога потврђено је, да одиста у корониној светлости има један део Сунчеве рефлектоване светлости; али највећи део светлости коронине долази од неких материја, које дају чист континуиран спектар. За такве материје узете су честице падалица и метеора, које у огромној количини круже око Сунца и по његовој корони. — Као најпотпунији спектар короне можемо навести Young-ов, добивен при помрачењу Сунчевом 12 децембра 1871. Он је нашао, да је општи коронин спектар састављен од четири засебна спектра и то:

1. Континуиран спектар без сјајних и без тамних линија, који долази од метеорских честица, које се усијавају трећем у гасовима Сунчеве атмосфере.

2. Спектар гаса, састављен поглавито од једне сјајне линије коронијумове и по више других сјајних линија, које припадају водонику. Претпоставља се, да се ови гасови ослобођавају тек усијавањем метеорских честица. Све се околности слажу у томе: да ови гасови ипак имају перманентан карактер и да они граде властиту Сунчеву атмосферу.

3. Сунчев спектар од рефлексије са корониних гасова и метеорских честица.

4. Спектар од рефлектоване светлости из наше атмосфере. Ова би светлост била као нека мешавина од поменуте три врсте светлости, са додатком хромосфериног спектра“.

Из целокупних података о саставу короне изведен је закључак: *да и корона гради саставни део праве Сунчеве атмосфере; да је састављена од особитог гаса коронијума, који је запажен каткад до на 100.000 миља изнад хромосфере. Та материја мора бити много лакша од водоника и преставаљати најлакши елеменат. Даље изведено је: да у корони има честица, које рефлектују Сунчеву светлост, као и таквих, које имају своју властиту светлост и дају свој континуиран спектар.*

Пошто смо се на овај начин упознали са појединим појавама Сунца и његове околине, сада можемо са неколико речи прећи укупно целу Сунчеву конституцију. Право тело Сунчево заклоњено је од директних посматрања, с тога је и природа његова основана на самим спекулацијама. Ми га морамо сматрати као усијану, вероватно густу масу веома високе температуре. Спољну границу његову гради фотосфера — површина Сунчева, коју једино и видимо сваког дана. У њој су (металне) паре — због јаког зрачења у васиону — доста охлађене и местимиче кондензоване у облаке слично цирусима наше атмосфере, само не од водених меурака већ од усијаних и сјајних металних каљница или неког особитог елемента. Ти облаци лебде у атмосфери од не кондензованих пара, које испуњавају простор између појединих облака, а чине и приличан слој изнад фотосфериних облака („слој превртања“). Тако би био означен као неки прелаз ка хромосфери. У најнижим партијама хромосфере налазе се паре тежих метала, а у вишим лакши гасови као: водоник и хелијум. Обична фотосферина светлост пролази кроз те паре и гасове, које дејствују као „слој превртања“ апсорбујући поједине зраке из ове светлости, те тако постаје познати Сунчев апсорпциони спектар. У фотосфери се налазе пеге и буктиње; из хромосфере уздижу се протуберанце. Сви су ти делови опкољени са свих страна једним слојем веома разређене Сунчеве атмосфере — короне, која се пружа до огромних даљина од самога Сунца.

На завршетку о Сунцу можемо још додати: да о постанку пеге, различитом и загонетном понашању њиховом, о особинама Сунчеве ротације, до сада још немамо позитивних и директних резултата. О томе постоје многе хипотезе; али још ни једној није признат дефинитивни значај. Ну новија испитивања, а нарочито примена спектралне анализе, прибавила су приличан број важних података и о овим питањима; али се у њихово разматрање за сада не можемо упуштати.

П л а н е т е

Испитивања планетских спектра скопчана су са многим тешкоћама. Пошто су то тела, која немају своје сопствене светлости, која дакле нису усијана, и пошто им је светлост, сама рефлектована Сунчева светлост — то онда у њиховим спектрима можемо наћи само спектар Сунчеве светлости са његовим карактеристичним Фраунхоферовим линијама. Ну ако се у тим њиховим спектрима опазе нека, макар и мала промена од типског Сунчевог спектра, то је очевидно, да је та промена дошла од дејства планетине атмосфере. На основу тих промена, које су фактички и запажене у планетским спектрима, ми прибирамо податке, да би оценили физичку природу њихову. Те су промене запажене у главном у појачаној апсорпцији било Сунчевих, било пак телурских линија. Апсорпција је ова појачана у томе, што Сунчева светлост два пута пролази кроз пла-

нетицу атмосферу: један пут кад доспе до планете, а други пут, кад се са њене површине рефлектује.

Због многих незгодâ при оваким испитивањима посматрачи планетских спектара нису тако многобројни. Међу свима најодличније место заузима Dr. H. C. Vogel, који је израдио и нарочито дело: „Untersuchungen über die Spectra der Planeten“ (Leipzig 1874)¹⁾ у коме је изнео своја посматрања на спектрима свих планета, као и критички преглед радова осталих испитивача ових предмета. Међу осталим раденицима на пољу планетских спектара знатни су још и: Secchi, Huggins, Rutherford и Le Sueur.

Месец наше Земље

Првобитна мишљења о природи његовој основана су — као и свуда — на самим спекулацијама. Са проналаском дурбина створена је селенографија, а са применом спектралне анализе требала је да се створи и особита спектроскопија његова. Ну спектроскопска испитивања Месечеве светлости не показаше никаквих особених резултата осим веома полупн и сасвим непромењен спектар Сунчеве светлости. Још је Herschel држао, да на Месецу нема никакве атмосфере. Dr. W. Huggins је то спектроскопским путем и доказао, напавши, да у Месечевом спектру нема апсолутно никаквог трага елективне апсорпције. Исти аутор посматрао је 4 јануара 1865 звезду *E* — Рибе, када је ишчезавала иза Месечевог котура. У моменту, када је она сасвим ишчезла (Месец је привидно покрио) спектроскоп му није показао никакве промене. Из тога је природно и закључио: да на нашем Месецу нема атмосфере. Thollon је при једном помрачењу Месечевом опазио, да су се извесне тамне линије Сунчевога спектра у неколико прошириле у спектру светлости са Месечевог обода; али је показано, да је то погрешно и неверно опажено. J. Sheiner је упоредио око 300 линија Месечевог спектра између Фраунхоферових линија *F* и *H* са одговарајућим линијама Сунчевога спектра, па је нашао апсолутну подударност. George Airy пак нашао је 1865 да је пречник Месечев израчунат при помрачењу за 4" мањи од пречника, који је израчунат у обичним приликама. Ну како ни једно спектроскопско испитивање није дало никаквих резултата о томе, да на Месецу постоји ма каква апсорциона медија, то је и закључено: *да Месец није оикољен атмосфером*. Ако би се пак налазила око Месеца каква водонична или друга нека материја, онда би се јасно могло опазити, да су плави зраци Сунчеве светлости већма ослабљени од црвених; али ни то није опажено. Ну могло би се претпоставити, да се око Месеца ипак налази атмосфера; али да у њој нема никаквих пара, које би могле вршити апсорпцију.

¹⁾ Овај спис наградио је „Краљ. Друштво за Науку“ у Копенхагену.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Airy оцењује, да би иста атмосфера морала бити 2000 пута разређенија од нашег ваздуха на знатној надморској висини. „Када би и постојао овај случај — вели Huggins — онда спектар Месечевог обода при помрачењу неби ишчезао онако тренутно, већ би се плави и виолетни зраци видели још за кратко време после, пошто је Месец ишчезао“. Пошто се ни овај случај није десно, јасно је: да на Месецу нема никакве атмосфере или да је има са бесконачно малом густином тако, да се апсорпција, ако би иста и постојала, не може ни ишчекивати (Neison). За карактеристичну црвену боју, каква се често виђа на Месецу при његовим тоталним помрачењима, доказано је спектроскопски, да поуздано докази од јаке апсорпције у нашој атмосфери. И Фауе гордо узвикује онима, који траже становнике на Месецу: да он нема атмосфере; „јер Месец више не живи, он је пустиња!“

Меркур

Због непосредне близине његове до Сунца, њега је најтеже посматрати. Он је готово увек заклоњен Сунчевим зрацима. Па и поред свих незгода, које спречавају нарочито спектроскопска испитивања његова Н. С. Vogel је ипак први, а и једини посматрао спектар Меркуров и то 22 марта и 1 априла 1872 и 18 марта 1873 год. У току тих испитивања, приметио је појачану апсорпцију оних телурских линија, које је приписивао Меркуровој атмосфери. Да то нису биле чисте апсорпционе линије наше атмосфере говорила је околност, што је Меркур увек посматран онда, кад је стајао доста високо изнад хоризонта. Он је приметио даље и то; да је у његовом спектру партија нижих спектралних боја (особито црвених и жутих зракова) била много јаснија од партија виших спектралних боја (плаве и виолетне). Та појава указивала је на сваки начин, да Меркурова атмосфера врши у највећој мери апсорпцију виших спектралних зракова. На основу свеколиких својих испитивања у спектру те планете Н. С. Vogel извео је закључак: да се главне линије Меркуровог спектра подударају са одговарајућим линијама Сунчевог спектра. Изгледа даље, да ће неколике пантљике — које се у Сунчевом спектру показују само онда, кад је оно близу хоризонта, а произведене су апсорпцијом у нашој атмосфери — долазити од апсорпције у Меркуровој атмосфери. Ово води на закључак: *да постоји један гасовити омотач око самога Меркура, који апсорбује из Сунчеве светлости оне исте зракове, које и наша властита атмосфера.* Што су пак у Меркуровом спектру ниже спектралне боје сјајније од виших, то иде у прилог горњег закључка, да утицај наше атмосфере не можемо јасно одвојити од утицаја Меркурове атмосфере; јер се обадве подједнако понашају према Сунчевим зрацима. Из ових разлога указана је и *могућност водене паре* у атмосфери те планете.

Венера

Вена интензивна светлост веома је подесна за испитивање, а како се још и обдан види, то је још и много лакше извршити упоређење њенога са Сунчевим спектром, онда, када је и дејство Земљине атмосфере сведено на минимум (око подне). Н. С. Vogel се и овде одликује својим радовима, а поред њега још и Secchi и Huggins. У годинама 1874 и 1882 Tacchini и Riccò у Италији добили су у Венерином спектру неке трагове водоника. То исто добио је и Young. На ту појаву обратио је нарочиту пажњу и Janssen 1882 па је резултат био сасвим непоуздан. Радови Secchi-а и Huggins-а подударају се у томе: да Венерин спектар не одступа много од Сунчевог. Ну сам Huggins није могао поуздано запазити атмосферске линије; јер је употребио у своме инструменту веома јаку дисперзију. Па ипак је констатовао, да је група В-линија доста проширена, као и још неке линије. Између Фраунхоферових линија F и H Scheiner је упоредио око 300 линија, које су се тачно подударале са одговарајућим линијама Сунчевога спектра. Secchi пак, применивши слабију дисперзију опазио је пантљику δ са јако повећаном апсорцијом, а та пантљика долази од апсорпције у воденој пари (Brewster). Н. С. Vogel пронашао је још читав низ телурских линија, па је поред тога констатовао даље, да се Венерин спектар, поред свих сличности са Сунчевим, од њега ипак разликује у неколиким главним тачкама. Та се разлика састоји у следећем: 1). што је В-линија веома јако проширена; 2). што има једну особиту пантљику, која лежи иза Фраунхоферове С-линије, а које нема у обичном Сунчевом спектру; 3). што D-линија има неки магловити додатак ка црвеном делу спектра, који је очевидно резултат особите апсорпције; 4). што је пантљика и веома фина и особито јасна, и 5). што је интензитет виших спектралних боја (плаве и виолетне) већи од интензитета нижих боја.

На основу свеколиких испитивања о спектру ове планете, изведен је закључак: да је Венерина светлост у битним одликама својим слична са Сунчевом, а да је поред тога карактерисана извесним новим тамним линијама — на сваки начин услед апсорпције у њеној атмосфери. *Венера је дакле окољена атмосфером у којој лебде њени кондензациони продукти.* Ово пак потврђење слаже се и са осталим астрономским подацима о овој планети. Пошто су, даље, поменуте пантљике у њеном спектру у опште доста слабе интензивности, то се тумачи: да Сунчеви зраци, улазећи у атмосферски омотач Венерин не продиру до великих дубина у њој, већ се рефлектују још са горњих површина облака, који се у њеној атмосфери налазе, те због тога, што пролазе кроз незнатан слој апсорпционе средине, пантљике и изгледају онако слабо интензивне. Онако јака рефлексја Венерине атмосфере тумачи: *да је она веома густа и због тога ми ретко кад видимо праву Венерину површину, а најчешће*

само рефлектујући слој њене атмосфере. Пошто посматрања Janssen-ова о телурским линијама, а нарочито оним, које долазе од апсорпције у воденој пари, утврдише карактер ових линија водене паре, то на основу поменутих одлика Венериног спектра, можемо још тврдити: *да се сасвим вероватно налази и водена пара у њеној атмосфери*, та тако значајна и важна материја за органски живот.

Марс

Спектроскопска испитивања Марсове светлости довела су до интересантних закључака о сличности његове атмосфере са нашом. На овоме пољу радили су Rutherford (1863), Huggins (1862—1867), Secchi, H. C. Vogel (1861—1873) и Maunder. Резултати Rutherford-ови нису тако обилати. Он је само констатовао, да се у спектру Марсове светлости разликују поглавито Фраунхоферове линије: C, D, E, b, F и G. При овоме он нарочито напомиње, да је опазио знатно одступање D-линије Сунчевога од исте линије Марсковога спектра. Ну Vogel је нашао, да то одступање долази од непотпуности у инструменту или од нетачнога мерења. Secchi-јева посматрања на спектру ове планете нису стекла ничега новoga, осим што је, упоређујући Венерин и Марсов спектар, констатовао тачним мерењем у спектру последње планете линије D, b, F, G и H; али није видео карактеристичне тамне линије у црвеном делу овога спектра. Huggins је урадио нешто више. Године 1864 приметио је, да је интензитет спектра иза F-линије веома ослабљен услед читавог низа тамних пантљика, које су биле готово на једнаком међусобном одстојању. Ове је пантљике доцније помоћу јаче дисперзије разложио у линије. По његовом мишљењу, узрок те апсорпције у овоме делу спектра, долази од преовлађивања црвених зракова у планетној светлости. Он је 1867 видео опет апсорпционе линије у плавом и виолетном делу спектра, само их није могао тачно измерити с тога, што је сам спектар био веома слаб, па није могао дефинитивно решити, да ли се те линије подударају са Сунчевим или су произведене апсорпцијом у Марској атмосфери. Даље је нашао, да постоје апсорпционе линије и пантљике и у црвеном делу спектра, међу којима је линију C особито тачно измерио. Овом приликом констатовао је, *да је водена пара у Марској атмосфери веома обилато распрострањена* и први показао вероватноћу, *да ће беле поларне неге указивати на огромна снежна поља*, а ово мишљење данас тешко може бити далеко од истине. Maunder је нашао, да су у спектру јужне поларне неге особито јасне жута и зелена боја, а црвена боја напротив тамнија. У спектру пак осталог Марсковог обода, констатовао је обрнути распоред. Много су обилатија испитивања H. C. Vogel-а. И он је испитивао спектар Марсове светлости онда, када је планета стајала високо изнад хоризонта. Под оваким околностима он

је, упоређујући Марсов спектар са апсорпционим спектром наше атмосфере, констатовао, да се исти подударају, а према поменутом положају саме планете изнад хоризонта (у близини самог меридијана места, он је сасвим јасно потврдио, да запажене тамне линије и пантљике у Марсовом спектру одиста долазе од апсорпције у Марсовој атмосфери. Даље је 1873 констатовао између линија C и D још неколике телурске линије, као и нешто слабију групу δ , што је све карактеристично по саму Марсову атмосферу. Тако исто доказао је и то, да је плави и виолетни део спектра доста ослабљен, међу којима је доцније опазио и извесан број линија, а нарочито у зеленом, плавом и љубичастом делу. Неке је од њих и одредио тачним мерењем као: E, b, b_2 , b_3 , b_4 , F, и G, поред још великог броја других финих линија, које се налазе између ових.

Према посматрању Марсових спектара, Н. С. Vogel је извео закључак: да се у Марсовом спектру разликују многобројне линије Сунчевога спектра; али се у нижим спектралним бојама налазе неколике пантљике, којих нема у Сунчевом спектру, а подударају се са апсорпцијом у нашој атмосфери. На основу већ поменутих података о физичкој природи планете Марса ми судимо: *да је он окољен атмосфером, чији састав не одступа тако много од наше атмосфере и да је она веома богата у воденој пари, судећи по многим апсорпционим пантљикама и линијама његовога спектра, карактеристичних за ову врсту апсорпције. Црвена пак боја саме Марсове светлости приписује се општој апсорпцији плавих и виолетних зракова у његовој атмосфери.* Оваки резултати подударају се и са другим подацима о овој планети, добивеним другим методама.

Планетоиди

Што се тиче природе оних ситних планетица, чији број још једнако расте, урађено је веома мало с тога, што су исте веома ситне дају незнатну светлост. О томе, да ли ма које од тих сићушних небеских тела има своју атмосферу немамо ни један директан доказ. Schröter наводи, да је видео око Цереса и Паласа као неке ауреоле, али су оне ишчезле у оптичким поправкама. Н. С. Vogel успео је да спектроскопски посматра светлост Весте и Флоре.

Весту је посматрао 13 фебруара 1872. Њен спектар био је веома слаб. У њему се могла јасно опазити само F линија. Поред ње видео је још две пантљичице, од којих је првој одредио таласку дужину 518 μ а била је слабија и ужа. Ову последњу идентификовао је са Фраунхоферовом линијом b, док се је прва подударала са атмосферском групом δ -линија. Кад је такав резултат добивен, планета је стајала високо изнад хоризонта. На тај је начин искључен апсорпциони утицај наше атмосфере и запажена група δ имала би припадати апсорпцији у властитој атмосфери Вестиној. Та појава дакле указује, *да је Веста око-*

Уљена извесном атмосфером, чији се ближи карактери нису могли одредити; али који би, због карактеристичне групе δ, имале у себи извесну незнатну количину водене паре. Ну и сам Vogel додаје, да није потпуно убеђен у тачност овога резултата; јер је извршио само једно посматрање, пошто су му незгоде у нашој атмосфери спречавале, да је још који пут посматра. Свакако, овака околност очекује већи низ посматрања на тек да буде решена. Vogel је поменуто своје дело издао 1874 г., а оданде па до сада нисам нашао у подручној ми литератури ништа више о спектру Вестином.

Флору је тај исти аутор такође једном само спектроскопски испитивао и то у октобру 1873. Спектар јој је био слаб, континуиран у коме су се тек једва разликовале и саме спектралне боје: ништа се више није видело. Према томе у њему се нису могле запазити никакве линије ни пантљике, те тако и о природи њеној не знамо ништа више.

(СВРШИЛЕ СЕ)

НОВИНЕ ЗА ФЛОРУ КРАЉЕВИНЕ СРБИЈЕ

САОПШТИО

Д-р ЛУЈО В. АДАМОВИЋ

(НАСТАВАК)

Фамилија: Borraginaceae Juss.

94. *Pulmonaria rubra* Sch. Ку. Ц. По брдским шумама на подножју Крстиловице и поред потока око Девотинских Ливада код Врање. Цвета од половине априла до конца маја.

Дуговечна биљка сва покривена меким длакама. Стабљике су при дну полегле, за тим дупке усправљене, високе. Доње лишће (у розетама) је елиптично, при врху зашиљено а при основи у дугу крилату дршку сужено. Горње (на стабљници) одевено је свиластим длакама, седи, а по облику је овално-дугуљасто, при врху зашиљено. Цваст је густо обрасла чланковитим длакама. Цвеће је насађено на петељке. Чашине кришке су троугласто зашиљене. Круница је крупна и увек као крв црвено обојена.

Дименсије: стабљика 25—35 см. висока; доње лишће је 10—15 см. дуго а 4—7 см. широко, горње 6—8 см. дуго а 2—4 см. широко.

Обликом лишћа, одећом и бојом цвећа разликује се од сваке друге наше врсте одмах на први поглед.

Геогр. ареал.: Мађарска, Ердељ, Банат, Влашка, Бугарска.

95. *Lithospermum incrassatum* Guss. Prodr. Fl. Sic. I p. 211. (Синоним *L. Leithneri* Heldr. teste Boiss. Fl. orient. IV p. 217.) ☉. Расте по сушним напњацама жупних предела између Пирота и Беле Паланке. Цвета априла и маја.

Једногодишња биљка сва обрасла покрућим длакама. Стабљике су усправљене, једноставне или гранате. Доње је лишће дугуљасто и у дршку сужено. Горње је линеарно, затубасто. Цвеће је поређано у збивеним гроздовима, који после цветања (кад су плодови зрели) постану врло дугачки и рехави. Петељке су веома задебљале, коничне и при врху су исте ширине као и чашице. Круница је плаветна, ређе жућкасто-беличаста; цев јој је длакава и једва што дужа од чашице. Орашице су ситне, јајасте јамичаве и нешто квржичаве.

Дименције: стабљика 15—25 см. висока; доње лишће 2·5—4 мм. широко, 15—25 мм. дуго; горње 1·5—2 мм. широко, 10—15 мм. дуго.

Од обичне врсте *L. arvense* L. разликује се плаветним цвећем и задебљалим петељкама. Овом последњом особином разликује се и од *L. tenuiflorum* L., који Др. С. Петровић (Фл. окол. Ниша стр. 593.) наводи са Суве Планине.

Геогр. ареал.: јужна Француска, јужна Шпањолска, јужна Италија, Сицилија, Далмација, Македонија, Бугарска, Грчка, Мала Азија, Мезопотамија, северна Африка.

96. *Lithospermum Sibthorpiatum* Grsb. (Spicil. Fl. Rumel. II. p. 86.) ☉. Расте по прелозима и утринама сушним око Пирота, нарочито у жупним пределима. Цвета априла, маја.

Једногодишња биљка, сва обрасла оштрикавим длакама. Корен је мрке боје. Стабљика је јако граната и полегла. Доње је лишће узаноланцетасто, горње је линеарно-ланцетасто или линеарно, ивицом посувраћено. Цветни гроздови су збивени и врло густе, на послетку су здуљени (у плоду). Приперци су линеарни и дужи су од цвећа. Чашине кришке су линеарно-дугуљасте. Круница је бела, цев јој је трбушастонадута а није дужа од чашице. Петељке су врло кратке а нису задебљале. Орашице су глатке, јамичасто удубљене.

Ова је врста врло блиска обичноме *L. arvense* L., ну разликује се нежнијим узрастом, полеглим стабљикама, много ужим и мекшим лишћем, ситнијом круницом, која је у цев надута.

Геогр. ареал.: Грчка, Бугарска, Кипар, Мала Азија, Мезопотамија, северна Персија.

97. *Myosotis lithospermifolia* Willd. ♀, (синон. *M. suaveolens* W. K.). По каменитим предалнским и алпским напњацама на Старој и Сувој Планини, Копаннику, Стрешеру, Острозубу и другим вишим брдима. Цвета маја, јуна.

Разликује се од *M. alpestris* Schm. са којом је у блиском сродству, нежнијом и вишом стабљиком, ужим лишћем, које је (доње) на врло дугачким дршкама, рехавијом цвашћу и дужим петељкама. Од *M. sylvatica* Hoffm. разликује се крушном круницом, дужом чашом, обраслом нешто кукастим длакама, доњим лишћем на два пут дужим дршкама итд.

Геогр. ареал.: Чешка, Моравска, Подунавље, Босна, Херцеговина, Црна Гора.

98. *Cynoglossum nebrodense* Guss. ☉. Расте по шибљацима и шумарцима око Обреновца, Сукова. Цвета јуна, јула.

Двогодишња, бледо-зелена биљка. Стабљика је усправљена, крута, обрасла оштрикавим разведеним длакама при врху се грана у дуге гране без приперака. Лишће је опнасто, и с лица и с наличја оштрим, цветастим длакама обрасло; доње има дуге дршке, елиптично је, а горње у пола обухвата стабљику, ланцетасто је или овално дугуљасто. Петељке су много дуже од плода. Чашине су кришке линеарне, обрасле разведеним оштрим длакама и дугим трешљама. Круница је љубичасто плаветне боје.

Најсроднији је овој врсти *C. montanum* Lam., који се опет одликује: шупљом стабљиком, лишћем обраслим меканим длакама (или озго голо) краћом цвашћу, петељкама краћим од плода, чашиним кришкама обраслим полеглим длакама.

Геогр. ареал.: Шпањолска, Сицилија, Бугарска, Грчка, северна Африка, Мала Азија.

Фамилија Scrophulariaceae Lndf.

99. *Verbascum Adamovičii* Vel. ☉. (Синон. *V. phlomoides* Adamov! поп L). По планинским пашњацима и суватима на Миџуру. Цвета јула.

Двогодишња биљка, сва обрасла густим жућкастим руном. Стабљика је једноставна, доста сниска (40—50 см. висока) при том доста дебела. Доње је лишће махом дугуљасто-ланцетасто, ретко кад дугуљасто; у дршку је постепено сужено а при врху зашиљено, ивицом ситним и оштрим зупцима изрецкано. Горње је с лица зеленкасто, узано-ланцетасто, зашиљено, а при основи сужено, седи; најгорње је овално-ланцетасто, зашиљено, седи; али не силази низ стабљику. Цвеће је поређано у збивену класолику цваст, на којој поједини цветови седе; цела је цваст покривена густим руном. Круница је отворено жуте боје. Чашине кришке су врло зашиљене и завршкасте а дуже су од чахуре.

Ова биљка је врло сродна са *V. phlomoides* L. за коју сам је ја и држао. Ну разликује се ипак знатно од исте: нижим растом, руновитом густом одећом, обликом лишћа, које никад не силази низ стабљику, цвашћу збивеном и краћом, дужим чашиним листићима итд.

100. *Verbascum balcanicum* Vel. ☉. По шиљацама, пашњацима, и камењарима брдског региона. Од Равног Бучја до Росомаче по целом подгорју Старе Планине; на Остроzubу и осталим брдима око Рупља, Дешчаног Кладенца и Црвене Јабуре. Цвета од јуна до августа.

Двогодишња биљка, обрасла беличастим полеглим маљем. Стабљика је дебела, густо лисната, при врху у дуге цветне гране разграђена. Лишће је одевено меким маљем, ретко кад голушаво, с наличја увек покривено полеглим белим длакама; доње је на врло кратке дршке насађено, облика је дугуљасто-ланцетастог, ивицом неправилно зупчато; горње седи, дугуљасто је, при врху зашиљено, ивицом ситно зупчато или цело. Гране су усправљене, дебеле и носе по 20—40 цветних споњића. Петељке су 1—3 пут дуже од чаше. Чаша је белим руном обрасла, до испод половине је исечена на узано ланцетацте зашиљене кришке. Круница је жута, оздо је длакава, кришке су јој широко елиптичне, затубасте. Прашнички конци су покривени белим руном; антере су бубрежасте. Чахура је дугуљаста, затубаста белим густим длакама обрасла краћа од чаше.

Дименсије: стабљика је 1—2 м. висока; доње лишће 30—40 см. дуго а 8—10 см. широко; круница у пречнику 2 см.; чаша 4—6 мм. дуга; чахура 4 мм. дуга а 2.5 мм. широка.

Ова се биљка одликује својим високим растом и изгледом од свих осталих сличних врста. Од *V. Lychnitis*, који јој је најсроднији, разликује се обликом цвасти, цвећа и плода.

Од *V. pannosum* Vis. разликује се формом и одећом лишћа, цвасти и величином цвећа.

Биљка је ова врло карактеристична за брдски регион наших предела. Где год сусретнемо ову дивизму, одмах можемо поуздано да закључимо, да смо ушли у брдски крај. У алпски регион никако се код нас не пење, већ уступа свуда место нашој ендемичној врсти: *V. pannosum*. Велењовски (Fl. bulg. стр. 413) додуше наводи ову биљку са алпских пашњака код Петровог Хана, али мислим да је то или штампарска погрешка или омашка пера, те да је требало да стоји у „предалпским пашњацима“. Ову сам дивизму брао и на Пљачкавици и Карпини у врањском округу.

Геогр. ареал.: Бугарска.

101. *Verbascum Bornmülleri* Vel. ☉. По шиљацама и шумарцима у подгорју Старе Планине, Суве Планине и брда око Рупља, Црвене Јабуре, Бабушнице, Власотинаца и Врање. Цвета од јула до септембра.

Двогодишња, крупна, маљава биљка. Стабљика је усправљена, једноставна, лисната, ћошкаста при врху завршена гранама цвасти. Лишће је с лица голо или маљушаво, с наличја густо маљаво; доње је насађено на врло дуге дршке, крупно је, при основи срцасто, ивицом ровашено,

при врху нагло зашиљено, горње је на краћим дршкама, овално, при врху зашиљено, ивицом два пут зупчато; најгорње је врло зашиљено и седи. Приперци су дугуљасте и скоро исте дужине као и цветни снопићи. Цвеће је у крупној метлици на врху стабљике; метличине су гране чврсте, једноставне, густо покривене цветним снопићима, у којима има 10—20 цветова. Петељке су танке и дуже од чаше. Чашине су кринке узано линеарне, мањаве и краће од чахуре. Круница је осредње величине, загасито жуте боје са љубичастим прашницима. Чахура је дугуљаста, густо мањава.

Дименсије: стабљика је 60—100 см. висока; доње лишће 20—40 см. дуго а 10—20 см. широко. Метлица дуга 40 см. круница 16 мм. у пречнику. Чахура 6 мм. дуга.

Много личи ова дивизма на *V. austriacum* али ова последња врста има ланцетасто лишће, које је у дршку сужено, нежнију метлицу са мањим бројем цвећа, тањим гранчицама, краћим приперцима, краћим приперцима, краћим петељкама итд.

Ову сам биљку брао и на Пљачкавици, око Девотинских Ливада и на Мотини у врањском округу.

Геогр. ареал.: Бугарска, Босна, Херцеговина.

102. *Digitalis viridiflora* Lndl. ♀. По шумама и окрајцима ливада на Добром Јутру, Тупанцу, Латинцу и Копрену Старе Планине и на Власини. Цвета јуна, јула. (Сравни: Адамовић „Новине за Фл. Кр. Срб.“ стр. 10.).

Дуговечна, мањава биљка. Стабљика је усправљена, неразграната, ваљкаста, густо лисната. Доње је лишће дугуљасто-ланцетасто у дуге крилате дршке сужено, ободом зупчато; горње је постепено умањено, зашиљено, седи и у пола обухвата стабљику. Цвеће је скоро све на исту страну окренуто. Круница је зеленкасто-жута; цев јој је нежна, цилиндрична; кришке кратке. Чаша је једва за половину круничине дужине. Чахура је мањава, јајаста.

Дименсије: стабљика је 25—60 см. висока; доње лишће 8—12 см. дуго, 2—2.5 см. широко. Круница 18—20 мм. дуга, цев 3—5 мм. широка.

Од сродних врста *D. ambigua* и *D. lutea* L. разликује се особито ситнијим цвећем, обликом круничне цеви, лишћа итд. Ову сам биљку брао и по шумама око Власине и Стрепера у врањском округу.

Геогр. ареал.: Бугарска, Македонија, Тракија.

103. *Veronica Velenovskyi* Uechtr. ♀. (синон. *V. gracilis* Vel., *V. bacsensis* Simk.). По ритовима, млакама и барама око Сукова. Цвета јула.

Дуговечна, глатка биљка. Стабљике су полегле, пузе, најзад усправљене. Лишће је шиљасто, ситнозупчато; доње је округласто-ромбно у дугуљасту дршку клинасто сужено; средње је ланцетасто ромбно, при

основи клинасто, седи или има врло кратке дршке; најгорње је узано-ланцетасто, много мање и ситније, на кратким дршкама. Цветни су гроздови 3—6 пута дужи од приперука. Петељке су врло тамне и 3—5 пута дуже од линеарног приперчића. Круница је плаветна. Чашине кришке линеарно-ланцетасте. Чахура је округласта, епљоштена, спреда ситно изрепкана.

Димензије: стабљика 6—20 см. висока, чахура 2 мм. у пречнику, доње лишће 1 см. дуго и широко, средње 2 см. дуго а 1 см. широко.

Држи средину између *V. Anagallis* и *V. Bessabunga*, ну није хибридне природе а и знатно се одликује.

V. Bessabunga се разликује: крупнијом стабљиком, много већим, затубастим, елиптичним лишћем, насађеним на дршке, гроздовима два пут дужим од лишћа, које их наше; петељкама једва што дужим од приперака, већом чахуром, која је нешто надута. *V. Anagallis* такођер се одликује штркљастим растом, обликом лишћа, цветних делова и чахуре. Трећа наша сродна врста: *V. scardica* Grsb. разликује се стабљиком која увек пузи (није најзад усправљена) лишћем на много дужим дршкама, мањим гроздовима, петељкама итд.

Геогр. ареал.: Бугарска, Мађарска.

104. *Veronica balcanica* Vel. ♀. Поред планинских потока код Три Кладенца између Копрена и Три Чуке на Старој Планини. Цвета јуна.

Дуговечна, маљушава биљка. Стабљике пузе, за тим су усправљене; раздалеко лиснате. Лишће је голо или маљушаво, ивицом цело или неприметно зупчато; доње је скоро округласто, на кратким дршкама; горње седи или има врло кратку дршку, облика је елентичног, затубасто. Приперци су дугуљасто-линеарни и исте дужине, као чаша. Цвеће је на врху стабљике скупиљено у здуљен, рехав грозд у коме има скоро десет цветова. Петељке су 2—3 пута дуже од чаше. Чашине су кришке овалне и много краће од плаветне крунице. Чахура је епљоштена, округласто-срцаста и, као што и цела цваст, покривена густим жлездастим длакама.

Димензије: стабљика 8—12 см. висока; доње лишће 6—9 мм. у пречнику. У грозду има 9—11 цветића.

Доста личи на обичну *V. serpyllifolia*, која је доста крупнија, има доње лишће овално, петељке једва што дуже од чаше, полу цваст и чахуру, беличасту круницу итд.

Геогр. ареал.: планине Бугарске и Источне Румелије.

105. *Pedicularis Grisebachii* Wettst. ♀. По предалпским ливадама на Ракошу а и осталој Сувој Планини. Цвета маја, јуна.

Дуговечна, маљава биљка. Стабљика је дебела, јака, усправљена. Лишће је у обиму ланцетасто и перасто је исечено на дугуљасте кри-

шке, које су рскавичавим зупцима завршене. Цвеће је скупљено у дугуљаст, доста рехав клас на врху стабљике. Приперци су беличастим руном обасути, цели су или са 1—3 зупца. Круница је жута, горња усна има два кратка затубаста зубића. Чахура је овална, дужа од чаше.

Сродна је много са *P. comosa*, али се од ње разликује нарочито одећом, чвршћом стабљиком, рутавим приперцима, који су цели, доњом усном која није трењљава итд. *P. comosa* на против одликује се нешто нежнијом стабљиком, голим лишћем и приперцима, који су у три режња подељени, доњом крунучином усном, која је трењљава итд.

Геогр. ареал.: Стара Србија (Шара).

106. *Melampyrum scardicum* Wettst. ☉. По шумама и шибљацима на Сувој Планини и планинама око Власине, уз Врлу Реку и на Стрепшеру. Цвета јуна, јула.

Једногодишња, нежна биљка. Стабљика је усправљена, обично једноставна. Лишће је наспрамно, доње је дугуљасто, при врху затањено; горње је троугално и врло зашиљено, при основи ројтасто. Приперци су листолики, врло зашиљени и скоро сви зелене боје. Чаша је подељена на врло дугачке линеарне кришке. Круница је жута и у гротлу љубичасте боје.

Дименсије: стабљика је 15—25 см. висока. Лишће 20—30 мм. дуго; приперци 15—20 мм. дуги; чашине кришке 5—7 мм. дуге.

Држи средину између *M. pratense* и *M. nemorosum*, ну обе ове биљке имају краће, овално-троугласте приперке, краће чашине кришке и дуже крунице. Веленовски (Fl. bulg. supplement. стр. 221) наводи ову биљку под именом *M. heracleoticum* Boiss. Orph. и тврди да Ветштајнова биљка није друго него то. Међутим Боасијерова дијагноза не одговара потпуно нашим примерцима, јер су приперци много шири код наше биљке, а и чашине зупци нису исте дужине. С тога ја оставих Ветштајново име, с чијим се описом и сликом наши примерци потпуно слажу.

Геогр. ареал.: Стара Србија (Шара).

Фамилија Labiatae Juss.

107 *Salvia amplexicaulis* Rechb. ☿. По трњацима, дбуњу, плотовима и окрајцима шумарака у жупном региону, ређе у брдским крајевима око Пирота, Врање, Лесковца, Ниша, Прокупља, Куршумлије и Зајечара. Цвета од јуна до јесени. (сравни: Адамовић „О вегет. ј. И. Срб. стр. 41).

Стабљика је усправљена, густо лисната од половине граната; гране су жлездучаво длакаве. Лишће је дугуљасто, озго оштрим длакама покривено, жиличасто, зелено, оздо меканим маљем обрасло; доње седи,

горње потпуно обухвата стабљику. Цваст је покривена белим густим жлездастим маљем. Круница је три пут дужа од чаше.

Много личи на *S. nemorosa* али се од ње знатно разликује одећом, кројем цвећа а нарочито лишћем, које седи и обухвата стабљику.

Геогр. ареал.: Италија, Балканско Полуострво, Северна Африка, Оријент.

108. *Thymus dalmaticus* Freyn. ζ . По предалпским и брдским камењарима и пашњацима више Брлога и Дојкинаца на Старој Планини. Цвета јуна, јула.

Стабљике кончасте, ретко лиснате. Лишће линеарно, ивицом сувраћено, при основи трепљаво. Цветне гране сниске, танке, четвртасте, на два реда мањшаве. Цвеће у збивеним главицама.

Геогр. ареал.: Истра, Далмација, Ердељ, Бугарска.

109. *Thymus balcanus* Borb. ζ . По пашњацима на Миџуру (сравни, Форманек. I. с. стр. 75.). Цвета јуна, јула.

Обе ове врсте, више или мање, могу се сматрати као варијетети обичне мајчине душице, која је од модерних флориста растављена у више нових врста.

Геогр. ареал.: Бугарска.

110. *Calamintha alpina* Lam. ζ . По суватима и камењарима алпског и предалпског региона Суве и Старе Планине: на Миџуру, Вражијој Глави, Копрену, Белану. Цвета јуна, јула.

По брдима око Враће (Карпина, Пљачкавица, Грохот, Облик) расте варијетет: *var. marginata* Borb, који се одликује рутавом одећом, ширим ромбиним лишћем са испалим нервима.

Геогр. ареал.: Средња и јужна Јевропа, северна Африка, Крит, Битинија.

111. *Dracoscephalum Ruyschianum* L. Spec. Pl. 830. Нов род (*Dracoscephalum*) за флору краљевине. По брдским ливадама на „Страторији“ у Власинском Блату, нашао проф. Милан Ј. Димитријевић. Цвета јуна, јула, ζ .

Дуговечна биљка. Стабљика је једноставна или разграђена, усправљена. Лишће је линеарно-ланцетасто, цело. Цвеће је у пршљеновима, који састављају класолику цваст. Чаша је двоусната, зупчаста. Круница је љубичасте боје; горња је усна шлемасто сведена, доња је подељена у три режња, од којих средњи је срцаст.

Овај род држи средину између *Lamium* и *Glechoma*. Од првог се разликује нарочито голом крунич. цевљу (*Lamium* има венчић длака) а од другог сведеном круницом.

Геогр. ареал.: скоро цела Јевропа и западна Азија.

112. *Lamium bithyonicum*. Benth ♀. (синон. *L. inflatum* Heuff., *L. garganicum*. Fl. serb. *L. longiflorum* Fl. niss!) По камењарима и кршевима у Градишници, Темској, на Црном Врху, Басари, Видличу, Столу, Кукли, Белави и другим местима. Цвета од маја до августа.

Дуговечна, глатка биљка. Стабљике су усправљене, једноставне или разгранате, лиснате. Бишће је троугално-јајасто, зашиљено, дубоко ровашено; доње је веће, на дуплим дршкама; горње је поступно умањено, на кратким дршкама а много је дуже од чаша. Пришљенови су при врху стабљике, збивени, имају по 4—6 цветова. Чаша је гола, зелена, зупци су јој дугуљасто заострљени, два пут дужи од чашине цеви. Круничина је цев ружичасте боје, права, два пут дужа од чаше; грло јој је много широко, шлем длакав и скоро цео.

Дименсије: доње лишће скоро 3 см. дуго а 2·5—3 см. широко чаша 16—14 мм. дуга.

Var. molle Boiss. Orph. (као засебну врсту!) око Сукова, Раснице, Камика и Крунца близу Пирота. Цвета маја, уна.

Разликује се од типске врсте маљушавим лишћем, стабљиком оба-супотом полеглим длакама, обично рутавом чашом и дужом круницом.

Геогр. ареал.: Банат, Бугарска, Битинија, за виријетет: Македонија, Бугарска.

113. *Stachys cassia* Boiss. ♀. По парлозима и утрављеним местима око Сукова код Пирота и око Ниша. Цвета јула.

Дуговечна, маљава биљка. Стабљике су једноставне, усправљене, рутаве. Лишће је жиличasto, с лица зелено, скоро голо, с наличја врло густим полеглим меканим белим длакама обрасло; доње је дугуљасто, при основи у дугу дршку сужено; горње је дугуљасто, на кратким дршкама, при врху бацкаво зашиљени. Праменови имају по много цветова доња три, четири пришљена стоје раздалеко, остали су у дуг клас збивени. Приперчићи су линеарни, бацкаво-завршкасти, краћи скоро од чаше. Чаша је рутава, зупци су при основи пошири а при врху постепено за-тањени и зашиљени, боцкави, исте дужине као чашина цев. Круница је ружичасте боје, горња је усна длакава, цела.

Дименсије: стабљика 50—70 см. висока; обод доњег лишћа 7—8 см. дуг, 2 см. широк; подцветно 3 см. дуго, 12 мм. широко, пришљенови 2·5 см. у пречнику; чашина цев 6 мм. дуга; доња круничина усна 6 мм. дуга.

Спада у сродство обичне *S. germanica*, која се разликује одећом, обликом лишћа (и његовом одећом) чаше, приперака и крунице. Нисам упоредио Боасијерову биљку (јер је нисам могао набавити) али се наши примерци потпуно слажу са дијагнозом у Веленовској Флори Бугарској.

Геогр. ареал.: Сирија, Македонија, Бугарска.

Фамилија *Lentibulariaceae* Rich.

114. *Pinguicula leptoceras* Rehb. џ. По млакама и тресавама на Копрену (Стара Планина). Цвета јуна.

Врло је сродна са обичном врстом, од које се разликује већом, широм круницом, блеђе боје са заокруженим режњевима, затањеном, правом остругом, зашиљеном коничном чахуром. *P. vulgaris* наспротив има загаситије цвеће, круничне режње примакнутије и затубасто округасту чахуру.

Геогр. ареал.: Пиренеји, Алпи, Апенин, Корсика, Јура, Македонија, Стара Србија, Тракија, Бугарска.

Фамилија *Orobanchaceae* Rich.

115. *Orobanche loricata* Rehb. џ. На корењу разних врста хајдучке траве (*Achillea*) око Сукова близу Пирота. Цвета маја, јуна.

Стабљика доста висока и чврста, често модрушаста боје. Цветни је клас доста збивен. Приперци су ланцетасти, зашиљени и исте дужине као и круница. Чашини листићи су ланцетасти, постепено зашиљени, исте дужине као и круница а изривени су са 3—5 уздужних нерава. Круница је цевасто-звонаста, с леђа права, бледо жућкаста, при врху црвенкастим павтама ишарана; горња је усна дводела. Прашници су насађени мало нешто испод половине круничине цеви. Жиг је љубичасте боје.

Обликом и узрастом доста личи на *O. rubens* Wallr. али се од ње ипак разликује обликом чашиних листића, бојом крунице, величином њеном (16—18 мм. дуга) и инсерцијом прашника.

Геогр. ареал.: средња и јужна Јевропа.

(НАСТАВИЋЕ СЕ)

ИЗ НОВИЈЕ БУГАРСКЕ ЛИНГВИСТИКЕ

Уводъ въ исторјата на българският езикъ отъ Д-ръ Б. Цоневъ (засебн. одшт. из XVIII вѣ. *Сборника* за народни умотворения etc.). *Улентъ въ българският и въ руският езикъ* отъ Д-ръ Л. Милетичъ (засебн. одшт. из истог *Сборника*).

У овим се радовима научно претресају питања о бугарским и „бугарско-српским“ дијалектима и о њихову узајамном одношају. Како ово са њима врло ретко бива, како су овај посао узели на себе већ опробани радници на овоме пољу и како су ово питања заиста од капиталне важности и по српску и бугарску лингвистику, то ћу се на њима мало дуже

задржати. По натпису прве расправе види се, да Цонев у њој говори о првим почецима самосталнога живота бугарскога језика; то исто чини и Милетић само са другог гледишта. Али и поред тога ја нећу говорити о радовима обојице заједно, већ на по се о сваком, јер, како изгледа, они нису сложни у самоме принципу, на основу којегачине своја посматрања, а и задаци, које су они себи поставили, различни су: Цонев испитује бугарске дијалекте са практичке стране, т. ј. коју територију они заузимају на Балканском Полуострву уопште, Милетић пак са теоријске, т. ј. које је место заузимао бугарски језик у словенској прадомовини. И први од њих долази до закључка да бугарски дијалекти допиру до Мораве, други пак, да је бугарски језик најсроднији — рускоме!

I

Одавна се већ осећа потреба, да се среди богати дијалекатски материјал, растурен по бугарским часописима, а особито у *Сборнику* за народни умотворенија etc., да би се бугарски дијалекти могли свести у групе, према којима би се сваком новом прилогу нашло одмах место. Не треба и помињати, да је ово веома важно и за старе споменике бугарске, јер се они истом после контролисања њихових језичких црта данашњ. бугарским језиком могу с коришћу употребити за историју бугарскога језика. Иначе ће бити нејасни и загонетни. Али, сем овога, највећи значај дијалеката свакога језика, што је баш на овоме месту врло важно споменути, јер то у Цоневу није довољно истакнуто, лежи у томе, што нам се њиховим поређењем открива најудаљенија епоха у животу њихову, епоха заједничког живота њихових дијалеката. Многобројне језичке разлике између њих ишчезавају у далекој прошлости, уступајући своје место заједничким језичким цртама. Ово је најбољи и управо једини критериум при одређивању дијалеката једног језика. Чим је немогуће дијалекте свести, из буди каквих разлога, на заједнички језик, то значи, да то и нису дијалекти једнога, већ различних језика. Због овог великога значаја, који имају живи дијалекти за историју свих језика, Цоневу је свакако ваљало, да у *Уводу* Историји бугарског језика изнесе све оне дијалекте, на основу којих ће он контролисати споменичке црте и којима ће се служити при реконструисању бугарског прајезика, па стога и све што овоме непосредно не помаже ваљало је да изостане као непотребно, неупотребљиво, јер само у том случају сама ствар неће изгубити од своје научности и озбиљности. Да ли је Цонев био увек свестан овога задатка или не, видећемо одмах.

После неколико уводних речи, где Цонев позива Бугаре на испитивање њихова језика, доказујући на мало чудан начин, да странци не могу радити с успехом на њихову језику, он прелази на омеђавање територије бугарским дијалектима. Приметивши, да су бугарски и српски језици два суседна и врло блиска дијалекта, он вели: „Дуговремено су-

седство и јаке везе (између њих) учиниле су, да су међу српским и бугарским језиком пошкли погранични смешани говори, где се јасно види, како два језика могу узајамним утицајем да произведу трећи, који ће бити налик и на један и на други. Такви смешани говори често су пута јабука раздора између политичара суседних народа, али ће беспристрасан испитивач умети увек наћи истину, кад год буде имао пред очима не само садашњост, већ и прошлост тих говора“..... (стр. 11). Као да потврди то, он на потоњим страницама износи оваке границе буг. дијалектима: југо-западно захватају целу Македонију, источно и северно граниче се Црним морем и Дунавом, „на северо-запад се граница“ њихова „поклапа са облашћу, где се северо-западни наши [т. ј. бугарски] ч—ч — дијалекти мешају се моравско-ресавским дијалектом, који тек треба сматрати за погранични или смешан говор, а никако пиротско-трески, као што се обично чини“ (13). „Та граница, продужује он, полази од ушћа Тимока, и иде том реком до околине Ниша, одакле Бугарском [т. ј. Јужном] Моравом до Врања.“ *ib.* Зар је и један бугарски шовинист, питам ја, у својим сновима о великој Бугарској могао нацртати себи лепшу карту бугарске народности него г. Цонев. Шта тада остаје за пристрасне, кад овако мисле беспристрасни. Очекивао сам, да ће г. Цонев на ма какав начин гледати да докаже своје тврђење, али, на жалост, *методолошки тачнога* и *објективнога* суда о целој ствари нисам нашао. Први је задатак г. Цоневу био, да каже, које су то црте, на основу којих се сва горња територија може кретити једним именом. Њему је и самоме познато, да ту има много спорних питања, на зашто се није задржао на њима? Њему, у *Уводу* бугарскоме језику, треба да је стало до истине више но игде, јер кад се удара целој згради рђав темељ, зна се, шта од ње бива.

Дијалекте, који се налазе на споменутој територији, Цонев дели прво на две групе према Ћ у њима: на источне говоре, где се Ћ под акцентом изговара као *ја*, и западне, где се оно изговара увек као *е* (ст. 15.). Он и сам говори за ту црту, да јој не приписује велику научну вредност, али је и даље задржава зато, што се према њој сви бугарски дијалекти могу поделити у две групе, западне и источне. Западне дијалекте, од источних, дели, у главnome, пруга, која спаја реку Вид од њенога ушћа, са Солуном. Источно бугарско наречје он дели на две групе: северо-источно и југо-источно. За основу поделе узео је опет глас Ћ: у северо-источном бугарском, акцентовано Ћ, т. ј. *я* прелази у *е* испред *е* потоњег слога, чега нема у југо-источном наречју; дакле северо-источно: *лято* — *летен*, *мляко* — *млечен*, док југо-источно остаје: *лятен*, *млячен*. Први дијалекат заузима целу Бугарску, обухватајући Средњу гору и падине Родопа; други пак од *Родопа* до *Сера* и *Солуна*, а на исток докле се простире бугарски живаљ по тракијској равници. На граници тих двају говора наводи се, тако звани, *руски* говор, који се у по нечему разликује од оба споменута. У границама ових под-дијалеката, има као увек у сличним слу-

чајевима, и смешаних говора и ново насељених крајева са језиком, који нарушава континуитет старих говора. Ово је у Цонева врло марљиво изнесено (19 и д.). Што се тиче самог изговора гласа ђ, то се и у томе разликују горњи дијалекти, јер, док се у северо-источном оно у наглашеним слоговима може обележити знаком 'а (акут означава умекшаност сугласника која претходи вокалу а) дотле се у југоисточном напр., у родолском, изговара као ђа. Али што је најглавније и тај се изговор не сме узети за заједнички ни свима северо-источним, ни свима југоисточним дијалектима, а ово је врло важно за реконструисање старог изговора овога гласа. У северо-источним дијалектима око *Свиштова*, *Никопоља*, *Ловча* и друг. оно се не претвара у е, под горњам погодбама (Павлићани). Изговор тога гласа може се обележити знаком 'ä. Сличан изговор овоме наводи се и у селима око Солуна, који Цонев бележи знаком 'ä. У разлошком говору, који је на граници између источних и западних буг. дијалеката, изговора са ђ тако, да му је први део непалаталан, те га зато Цонев бележи знаком æ. Сем тога према изговору неакцентованог ђ деле се горњи говори на мање групе, у што ја нећу овде улазити.

У западним бугарским дијалектима наводи Цонев е место ђ, које је у северо-западном дијалекту тврдо, у средње западном дијалекту мекше, у југо-западно меко. Ово е Цонев назива „прђгласено“ т. ј. измењено и у е, јер он мисли, да је у заједничко бугарскоме ђ прешло у и, које се доцније различно развило у различним дијалектима. Томе питању он посвећује целих 13 страна (34—47). Он као да је заборавио, да је на ст. 15 рекао, да сам не верује у научност поделе дијалеката према ђ и као да је сад хтео да докаже, да је таква подела ипак научна. Зато му је било потребно, да све горње варијанте и изведе из једнога гласа. За мишљење Цоневљево уопште то је врло важна ствар. Ако он није у стању да покаже, како се из заједничко-буг. ја развило у западно-бугарским дијалектима е, онда и његова подела бугарских дијалеката не ваља, а према томе и све што он говори о бугарскоме пореклу „западно-бугарских“ дијалеката. Да би дакле горње доказао, он наводи прво факат, да је у старословенскоме ђ гласило као ea (ea) или 'a. Ово је тачно само за један део дијалеката старословенских, јер чим су у *Кириловици* ђ и та добили различне знаке, то значи, да су се различно и изговарали. Да би показао, како је постао од ђ тај дифтонг (ea), он наводи æ (æ он назива, у осталом, не знам за што, дифтонгом), и друге случајеве, који су могли изостати без икаква уштрба по саму расправу.

Да докаже да се ђ у бугарскоме изговарало као 'a г. Ц. наводи 11 тачака, које он назива „очевидни доказателства.“ Специјално за бугарски језик има значаја само 8. тачка, све остале тачке или немају никаква значаја или имају значаја само за *старословенски* језик. Никаква значаја ни за бугарски ни за старословенски језик немају: т. 3. 4. 9. 10. 11., јер су се појави, о којима се у њима говори, или развили у за-

једничко-словенском ј. (бежати, слоучан и сл.) или су погрешно протумачени: напр. *деревяный* (т. ј. — я'нный) није постало од *дерев-ѣн*, већ је наставак — *яный* пренесен из случајева, где се **Ѣ** находило после оних сугласника, после којих оно прелази у *а*, напр. *кожаныи* и сл. Ово вреди и за остале случајеве у т. 9. на којима се ја нећу више задржавати. Па и поред свега тога, ја сам потпуно уверен, да је у заједничком бугарском, а тако ја зовем онај дијалекат, који лежи у основи источно-бугарским дијалектима Цонева, било **Ѣ** = звуку *ѣа*.

Цоневу је, према подели његовој буг. јез. на дијалекте, било потребно, да по што по то докаже, да се и **е** западно-бугарских дијалеката развило из горњег **а**, које је он ставио у основу својој деоби. „Полазећи, вели он, од заједничко-бугарскога **а** м. **Ѣ**, које се сачувало још у већини источних говора, ја замишљам западни изговор **Ѣ** (= *е*) као „прѣгласъ“ источнога; и то такав „прѣгласъ“ какав се извршио у другим дијалектима словенским много раније, сем пољскога“. Из овога се види, да Цонев прелаз **Ѣ** у *а* сматра за заједничко-словенски. Он то изреком не вели, али се то тако исто јасно види из тачке **6** (стр. 36), где он за подудараше пољског бугарског јез. у изговору стар. **Ѣ** вели, да „не е случајно, а е органически свѣрзано съ старото произношение на **Ѣ**“ (36). Међутим прелаз **Ѣ** у *ја* у пољскоме језику — јесте црта, које није било у заједничко-западно-словенскоме а још мање у заједничко-словенском (Испор. о овоме у Куртене, О древне пољскомеъ языкѣ, стр. 76 и даље). Да тога није било ни у заједничко-словенском јез. види се из свих осталих језика словенских, јер да је у заједничко-слов. био познат прелаз **Ѣ** у **а** као у буг. или пољ., ми бисмо очекивали да ће се то **а** задржати и у осталим словенским језицима као и у њима. Ми имамо права тако да судимо зато што у оним случајевима, где је **Ѣ** (= етимолошк. *ѣ*) заиста прешло у заједничко-словенскоме језику у **а** (напр. *бежати* и сл.), оно је тако и сада остало у већини словен. језика, а није прешло у *е* као што би то требало да буде, да је хипотеза Цоневљева тачна. Чим ствар овако стоји, онда би се прелаз *ја* „заједничко-бугарског“ у *е* морао извршити специјално, да је хипотеза Цоневљева ма и о тим дијалектима тачна, у животу „западно-бугарских“ дијалеката, међутим и то је немогуће, јер кад би горње *ја* прешло у *е*, морало би прећи и етимолошко *ја* у *е*, чега у тим дијалектима нема (исп. *ја*, *јагѣ* (агѣ) у **ч** — **ц** дијалекту). Значи дакле, да је у њих **е** (= **Ѣ**) старо, да су га они собом донели из прасловен. јез. и тако сачували до данашњег дана. Према овоме *ја* = **Ѣ** нити се може поставити као заједничка црта дијалеката на простору, који је Цонев ограничио, нити се **Ѣ** уопште може употребити као zgodно дијалекатско мерило, да се горњи дијалекти споје у један основни језик. Што се тиче питања о томе, кад се извршио прелаз горњег *ја* у *е*, то Ц. за њега вели, да ће се решити заједно са пита-

њем — кога и какъ получаватъ тия нарѣчия небългарския изговор за *ш* и *жд** (46).

Видели смо да је Цонев морао да употреби ужасна натезања и различне нетачности, да према њ споји све горње дијалекте у један језик, сад да видимо, да ли је успео то да учини, узимајући за основу груписања заједн. слов. *dj* и *tj*. Само се по себи разуме, да је било једино правилно узети све гласове једнога дијалекта и на основу њих дати свој суд, да ли он припада једноме или другом језику (то доцније Цонев и чини, кад говори о неким македонским говорима), а не чинити то на основу једне гласовне црте. Одмах у почетку свога разлагања и Цонев се чуди, како то да сви остали словенски језици представљају једноликост у претварању горњих гласовн. група, док бугарски језик садржи у себи готово „цѣлѣ микрокозмосъ на славянския миръ!“

Па и поред тога су разлагања његова у овом делу расправе много критичнија од горњих. Заједничко-бугарском заменом тих група он назива гласове *шт* и *жд* (47 стр.), ма да доста нејасно говори о њима према гласовима *шч*, *жд*, *ч*, *џ*, *к'* и *г'*. Он их ставља овако у ред: *к' — г' → ч — џ → шч — жџ → шт — жд*, али одмах додаје напомену (48 стр., нап. исп. т.): „тима не велимо, да се цео тај процес извршио на бугарскоме земљишту, јер су само последње две групе (*шч* и *жџ* и *шт* и *жд*) чисто бугарске, док су остале две (*к' — г'* и *ч — џ*) туђе заједничко-бугарскоме језику — без разлике, да ли су од искона познате данашњим бугарским дијалектима, или су доцније добивене.“ Међутим то далеко није без разлике. Јер ако су те црте унесене с поља, онда ће се оне спорадички јављати поред основних црта даних дијалеката (испор. напр. јужно-македонске говоре, где се поред *жд* и *шт* јављају и *г'* и *к'*), ако пак то није, т. ј. ако су те црте присутне даним дијалектима од њихова почетка, онда то значи, да их они нису са стране добили, већ да су оне потпуно органски замениле групе *dj* и *tj*, те се с тога те црте у њих и не смеју називати туђим. Да ли су пак неке црте унесене у један језик или су његова стара својина, то се може лако познати по доследности употребе дане црте. Јер, да је данашњи *ч — џ* дијалекат (тимочко-лужнички) примио своје *ч* и *џ* са стране, морало би се наћи речи, где не би било *ч* и *џ*, већ она гласовна група, која је тамо била основна, напр. *жд* и *шт*. или *ћ* и *џ*. То би биле оне речи, којих није било у ономе дијалекту, који је утицао на дани говор. Напр. у реченом дијалекту позната је реч *сѣџе* (чађ), која се, како ми изгледа, другде не употребљава, док је бугарскоме позната у форми *сѣжди* или *сѣжде*, те би могла и у горњем дијалекту тако гласити, да у њему свако прасловенско *dj* не даје *џ*. Прелаз *tj* и *dj* у *ч* и *џ* тако је консеквентно изведен, да је свакоме јасно, да је ово гласовни закон. Ако се овај појав не може назвати бугарским, а видели смо, да га и Цонев таквим *не* назива; даље, ако у овоме дијалекту нема оних

гласова, које Ц. назива заједничко-бугарским, а видели смо да их заиста нема, онда то значи, да овај дијалекат није улазио у бугарску заједницу, није, нити може бити бугарски дијалекат уопште. Ово се особито јасно види, када се узме целокупност његових језичких црта и испореди са паралелним бугарским цртама. Г. Цонев их је свео у осам тачака (стр. 55). Али и ако их има више, и оне су довољне, да покажу дубоко разлику између овог дијалекта и бугарског језика: ж прелази у у, њ и њ = њ, које се донекле одликује од буг. полугласа, епент. л и т. д. То су све црте, у којима се тај дијалекат слаже са српским јез. С тога је потпуно бескорисно напрезање госп. Цонева, да на сваки начин сузбије вредност овим цртама и изнесе, како се овај дијалекат не слаже са српским језиком, већ моравско-ресавским, који тек представља, по мишљењу Цоневљевој, бугарско-српски дијалекат. Ја се не бих на овоме више ни задржавао, јер је, мислим, из горњег за свакога јасно, шта представљају ч — џ дијалекти, да г. Цонев није покушао и као Fachmann то да докаже. „Имајући пред очима, вели он (стр. 58), да тај дијалекат строго разликује шт₁ — жд₁ од шт₂ — жд₂, закључујемо, да се у њему ч — џ м. шт — жд јавило самостално и независно од заједничко-бугарскога. Али зато нек се још не мисли, да северо-западно наше наречје стоји ближе српском језику, јер га од њега деле многе особине, заједничке му са нашим језиком; сем тога се и сам изговор гласова ч — џ м. шт — жд разликује од српских к — ф, тако да их и сами Срби (Новаковић и Веселиновић) лепо одликују од сличних српских звукова и бележе их са ч — џ, а не с к — ф. За ово питање интересно је, како се сам дијалекат понаша према српским гласовима к — ф. Он их разуме као к' — г', који се у њему тако и изговарају: м. српске речи рѣав не вели се рѣав, већ рѣг'ав и т. д.

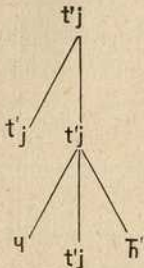
„Замена тј — дј гласовима ч — џ у томе дијалекту није бугарска, али није ни српска; она је идентична старо-руској замени тих гласова; кад би било ма каквих трагова од руског полногласја, одобрили бисмо одмах претпоставку *Облакову* (Arch. XVII, 603.), да је тај дијалекат откинут од карпатско-руског (малоруског) језика. Или се, можда, та деоба извршила пре него што се јавило руско полногласје?“... (59) „Ма да се, вели он даље, северо-западни ч — џ дијалекат не слаже са заједничко-бугарским језиком што се тиче замене гласова тј и дј, он је ипак у основи својој бугарски дијалекат и, ако пропратимо његов развитак, видећемо, да су небугарске црте унесене доцније; те, доцније унесене особине, не потичу управо из српског језика, већ из моравско-ресавскога дијалекта, који ја још не сматрам за српски, већ за смешан српско-бугарски погранични дијалекат; за то и находимо у нашем северо-западном ч — џ дијалекту такве „туђе“ особине, које су познате и моравскоме дијалекту; правих пак српских црта још нема. Тако напр. *српског акцената*, српског *квантитета* у њега нема; српског *јасног изговора њ*, и њ као и лабиал-

ног (!) л, српске вокализације л у њега такође нема, — а одсутству српских падежних форми да и не говоримо“ (59 стр.).

Овако гласи ова мало чудновата исповест г. Цонева! Овако називам горња размисљања стога, што се не одликују ни објективношћу ни разложношћу. Г. Цонев је спреман да жртвује овај дијалекат рускоме јез., само да се он не би некако назвао српским! А да би још даље отуђио српски језик од њега, он назива наш моравски дијалекат тек српско-бугарским, тако да је на тај начин онемогућен „прави“ српски утицај на те дијалекте. Не знам шта је требало да се сада опет враћамо временима Добровскога и Копитара, када су научни методи били још тако нејасни! Ресавски дијалекат назива Цонев бугарским, као што се из свега види, зато што се ресавско **ћ** и **ђ** одликује од нашега (шумадијскога), и што акценат није увек превучен То показује само, да г. Цоневу није познат развитак српскога језика и његова дијалектологија. Јер кад би он то знао, он не би горње тврдио; њему би било и сувише добро познато, да се ресавско **к'** и **г'** налазе и у Ст. Србији, Црној Гори и чакавским дијалектима (само **ћ'**) и да се фрикативно **ћ** и **ђ** других дијалеката из овога развило. Дакле, значи, да је ресавски дијалекат *сачувао* само старији изговор тога звука од оближњег му шумадијског говора. Испор. о овоме: Masing, Zur Laut und Akzentlehre der Macedoslavischen Dialecte, §§ 28—113; Oblak, Archiv f. sl. Phil. XVI, 438; Летопис Мат. Срп. 200. стр. 174 и др. Што се тиче померања акцента — то је појав, који се појавио, по свој прилици, после 15 в. и који се у свима дијалектима још није извршио (испор. чакавске, црногорске, бокељске и чак босанско-херцеговачке дијалекте, види у *Решетара*, Die serbokroatische Betonung südwestlicher Mundarten, 1 и даље). Сви су се ови појави извршили у историјско време српскога језика, дакле онда, када је српски језик већ био подељен на дијалекте, с тога су се сви ти појави и морали јавити у локалн. дијалектима, па није ни чудо, што нису захватили све дијалекте. За сва питања о праисторији тих дијалеката, а таква су питања о томе, коме језику припадају дани дијалекти, они немају никаквога значаја.

Сад да пређем на *џ* — *џ* дијалекат. Ц. непрестано наглашује, како *џ* и *џ* нису оно исто што и српско **ћ** и **ђ** (ту је велику истину признавао и Веселиновић), а ја ћу додати, да нису ни сасвим нешто различно. Напротив; они стоје врло близу по своје физиолошкоме моменту, па с тога је и било г. Цоневу толико стало до тога, да нарочито истакне ресавско-моравско наречје, да не би неко из фрикативнога **ћ** изводио такође фрикативно *џ*, јер је разлика између њих у томе, што је други део звука **ћ** — а познато је, да је то сложен сугласник, африката — звук близак пољскоме **ś** (или умекшано **š**), док је у *џ* оно **š**, дакле **ћ**: *џ* = **tš** умекш.: **tš** и тада би било врло лако извести друго из првога. Међу тим то би

било нетачно, јер је у заједничко-српском горња африката имала други део палаталан, од прилике *j*, дакле је била *tj* или моментано *k'*, које је тако остало у једним српским дијалектима (и после деобе његове на два главна дијалекта) у другим пак је прелазило у фрикативни звук *h'* — *č'* и после *ћ* и *ч*. Физиолошки је разлика много већа између *k'* и *h'* него између *h* и *ч*. (О овоме види у Мазинга, *op. cit.* 58). *Mutatis mutandis* вреди ово и за групу *dj*.

Што се тиче осталих особина, то су и ту разлози г. Цонева недовољни. За акценат вреди оно исто што и за ресавски говор (в. више) Квантитет је заиста изгубљен, што треба по свој прилици приписати туђем утицају „Српског јасног изговара за њ и њ — нема.“ Али зар је тај јасни изговор свугде у српском језику познат? Зар се у Црној Гори чује увек *a*? Или можда у чакавским дијалектима? На послетку познато је, да се тај прелаз извршио крајем XIII в., дакле се није морао једновремено у свима дијалектима извршити. У неким се није морао никако. „Лабиално *л*“ — т. ј. *л* уз лабиале, и то оно *л*, које се јавило у српским дијалектима од XVII в. (сноње, гробље и т. д.), разуме се није се морало развити у горњем дијалекту. „Српека вокализација *л*“ — у осталом у нашем тимочком дијалекту и *л* је увек вокално, у лужничком пак оно се развило у *љ*, особито кад је под акцентом — извршила се око половине XIII века, прелаз пак *л* у *о* крајем XIV в., па с тога напр. у чакав. дијалектима обично нема тих појава исто онако као и у овом дијалекту. Што се најзад тиче губитка флексије, што *доста* личи на прилике у буг. [ез., то се ту још апсолутно ништа не може рећи, јер пад флексије ни у бугарскоме није још довољно разјашњен.

Према овоме ниједан од разлога Цоневљевих не може издржати критике и остати доказ онеме, за што га је он навео. Кад је хтео да докаже, да горњи дијалекат припада бугарскоме језику, он је требао да покаже, да се тај дијалекат разилази у основним цртама својим, т. ј. заједничко-српским, од српског, а не да узме црте, које су у његовим дијалектима поникле после XII века. Природно је, да се у томе не могу сви дијалекти слагати, јер иначе не би било дијалеката. Не спорим, да речени дијалекат има по неку црту било у речнику било морфологији или синтакси, сличну цртама у бугарским дијалектима, као што то мора да буде између свака два суседна и тако сродна словенска језика, — пре хиљаду година та је сличност била још већа, јер су се они од тога времена мање или више самостално развијали, — али чим се дошло до тога, да се једна група балканских словенских језика са извесним цртама назове бугарским језиком, други пак српским, — овај се дијалекат не може *никако* назвати бугарским. Са српским га језиком спајају црте заједничког вокализма и консонатизма. Сваки беспристрастан испитивач то ће морати одмах констатовати. У осталом то су већ неки и учинили. Тако напр. Вјачеслав

Шченкии, који сматра старословенски језик за бугарски и коме се према томе не може приписати никако пристрасност у корист Срба, вели у својој књизи „Разсуђење о језику Саввиној књиги,“ стр. 260, да су ти дијалекти у основи својој српски. Да ли су они прешли бугарским или не, на шта такође одговара Шченкин, — то је друго питање.

Граница, коју даје г. Цонев овоме дијалекту, није потпуно тачна. У Србији граница прелази Тимок, али не допире до Враћа, о чему је у кратко писао *Broch* у својој привременој *Bericht*-у Балканске комисије у Бечкој Академији. На с. се тај дијалекат пружа до Вратарнице, на з. га дели од осталих дијалеката пруга, која саставља Боровац, Валевце, Ргоште, и затим иде источно од села: Драјинаца, Шљивовика, Дрвена, Преконоге. удара на Ђуринац и иде ка Сићеву; како граница иде на југ, нисам имао времена да фиксирам. Заплање у главном говорињу ђ и ђ. На југ допире по Броху до Власотинаца. На и. се пружа у Бугарску, где му је г. Ц. одредио границу. Цео се овај простор може поделити на две групе дијалеката *тимочку* и *лужничку*. Тако делим ове групе по звуку л. У првој је случају оно онда кад у нас гласи у — л вокално (л), у другој при неким погодбама — на пр. кад је акценат на њему, али и то не мора бити увек — љ. Граница је између њих *Сићевачка* клисура, па се спушта на Равни дол, иде даље на Дивљану, Ореовац, Тијеловац, па се пружа више с. Војници и удара јужно на Сићу главу, захватајући Пасјачу и остала места источно од те линије; одатле удара на Церев дел. Између горњег, тимочко-лужничког дијалекта и ресавско-моравског и нишког находе се два интересантна *погранична* говора: 1.) васиљско-бучјански и 2.) сврљишко-заплањски. Граница између ова два дијалекта, који представљају, по свој прилици, доста уске пруге, наводи се између Васиља и Белога потока. Особина, која спаја ове две дијалекатске групе, јесте *ћ* и *ћ'* (т. ј. к' и г'), које се у њих врло доследно употребљава. Да ли се оно у њих самостално јавило или не — то је питање, у које се нећу овде упуштати. Разлика пак између ове две групе у ономе је истом, у чему и између лужничког и тимочког, дакле судбини *л*. У првој групи говора оно прелази у *у*, у другој пак при неким погодбама у *љ*, поред којег се употребљава под другим погодбама и *л* вокално.

И тимочки и лужнички дијалекти деле се даље на под-дијалекте, о којима ја овде нећу говорити. Само да споменем, да и поред свих одступања, која се могу наћи напр. у широтској говору према књажевачком, гласовне особине њихове нису такве, да нам дају права да о њима говоримо као различним дијалекатским центрима. Али тим нећу да кажем, да мањих центара, који се своде на горњи дијалекат по својим особинама, нема још много више. О свему томе ја ћу на другом месту детаљно говорити.

Ово што вреди за теоријску или принципску страну при одређивању овога дијалекта вреди *mutatis mutandis* и за све оне македонске говоре, где се *консеквентно* употребљава k' и z' , па ма шта о њима говори Цонев. —

Али и поред горњих недостатака, овај рад има и својих добрих страна. Материјал је сам по себи изнесен, како изгледа, тачно и критички, у колико је то могуће учинити по онако разноврсним записима, објављеним у Сборнику и сл. листовима. С тога нам и јесте жао, што је обрада његова у по нечем морала човеку и невољно да напомене погледе бугарскога друштва на горње дијалекте, погледе, који немају ништа заједничко са науком. —

II

Књига Милетићева тиче се теоријске стране бугарскога језика: откуда се јавио бугарски члан — особина бугарскога језика, којом се он одликује од свих осталих словенских језика. То питање интересује Милетића већ поодавно. Још у Период. Спис. XX1—XXII 305—331, ib. XXVII 378 — 410, за тим у засебном раду *O člani u bugarskom jeziku* (Zagreb 1889) писао је он о томе појаву; о њему су у осталом писали и други (напр. Цонев, Теодоров и др.). Милетић је први изнео мисао да је члан у бугарскоме *словенскога* порекла, наводећи за доказ томе форме ст. слов. као *работъ* (тај роб) и сл., а тако исто и факат, да се члан наводи и у руским дијалектима; сем тога и сложена деklinација адјектива у заједничко-словенском језику, а према томе и у бугарскоме, служила му је као доказ за то, јер у додавању заменице и (- же), а (- же), а (- же) именичкој промени придева он види неку врсту члана. У овој својој расправи он наводи још више материјала за своју хипотезу, критикујући у исто време и све остале претпоставке о бугарскоме члану: Миклошићеву, Јагићеву и др. Све се хипотезе о њему могу свести на две: бугарски је члан туђег порекла и горња, Милетићева, да је буг. члан слов. порекла. У овој расправи својој Милетић је разрадио детаљно своју хипотезу и донекле је модификовао. Видећи наиме да се члан у рускоме језику употребљава у доста великоме броју дијалеката, он долази до уверења, да је ово стара црта рускога језика. Како ово исто важи и за бугарски језик, то није ништа природније но претпоставити, да им је извор заједнички: „није чудновато, вели М., што су се први замци тога процеса јавили у заједничко-словенске време — за такво мишљење находимо довољно потврда у синтакси свих Словена — али у свакоме случају ти су се замци даље развили само у језику руских и бугарских Словена, и то, нема сумње, још у време када су они били суседи у некоме куту словенске прадомовине“ (7 стр.). „Једнакост бугарскога и рускога члана, вели он даље, говори нас да друкчије мислимо о сродству бугарскога јез. са осталим јужно-слов. јез.: речена једнакост говори у корист и садашњег непосреднога суседства и тешњег срод-

Уства бугарских Словена са велико-руским племенима (стр. 46). „Тај факат потврђује још боље већ констатована блиска сличност бугарскога и рус. јез. у неким фонетским особинама, а особито у само бугарскоме и руском разликовању Ъ од њ, звуцима (е и о), који им одговарају, у мекоћи бугарскога консонантизма“... Колики значај приписује Милетић члану, види се из ових његових речи: „И заиста где престаје у језику Словена Балканскога Полуострва, крећући се са истока на запад и са југа на север, постпозитивна форма члана, тамо је и граница бугарскога језика и бугарске народности.“ (45). Доследно свему овоме Милетић види у члану озбиљну пометњу заједничко-јужно словенској епоси данашњих балканских слов. језика. (45).

Он одређује такође и место, које су Бугари према свему овоме заузимају у кругу осталих Словена. Још да споменем и то, да је Милетић противан туђем утицају на постанак члана само на *бугарском* земљишту; док су Бугари били у блиским односима са Русима — могао се члан јавити и под утицајем финским. — Да би показао, каква велика провала лежи између српскога и бугарскога јез., он вели за њ да заменице демонстративне у староме језику имају трагова само од *препозитивне* употребе (стр. 28).

Да руски језик добије заиста онај велики значај, који му приписује Милетић за питање о члану у бугарскоме, треба да се одреди, да ли је у заједничко-рускоме језику било употребе члана, што се може учинити само на основу материјала из свих основних руских дијалеката, а не само из великоруског. Ни Собољевски (*Лекции* II изд., 203 и д.) ни Милетић не знају за члан у дијалектима руским, сем великоруских. С тога се и појава члана у горњим руским дијалектима и може различно тумачити: или туђим утицајем или самосталним развитком његовим у даноме дијалекту. Што се пак тиче старих споменика руских, а тако исто и осталих словенских језика, то се у њих налази често пута показна заменица после именице (испор. Собољевски I. с.; Berneker, *Die Wortfolge in den slavischen Sprachen*, 115), тако да је Бернекер могао доћи на основу њих до закључка: „Die Demonstrativa konnten wohl schon im Urslav. dem Subst. vorangehen oder folgen“ (ор. с. 147). Према овоме све је питање у томе, како се од демонстративне заменице образовао члан. Разлика је између њих врло мала; јер кад се узме да се демонстративном заменицом одређује не само предмет, који је пред нама, већ и сваки онај, који нам се у мислима као такав представља, дакле, предмет познат, о коме је реч, онда је врло прост и разумљив прелаз тога синтактичкога значења у значење „предмет одређен, изврстан“, јер му је то прво значење, које се јавља, када је потреба да се одређеност одреди према неодређености. С тога ја и мислим да је развитак члана из демонстративне заменице свакако сантактичко-семазиолошке природе, а никако морфолошке, као

што држи Милетић. Он мисли да се заменица дугом својом употребом за речју, на коју се односи, и развила у члан. Међутим, зар имамо само један језик, где је члан испред именице (грчки, немачки, франц., талијански итд.), где је, дакле, и демонстративна заменица стајала испред именице, па се из ње ипак развио члан. Сва је дакле ствар у потреби разликовања одређености у именица од неодређености нарочитом формом. Откуд се она јавила? И, као што тачно вели Милетић, када се така потреба могла јавити у придева у заједничко-слов. језику, зашто се она није могла самостално јавити, велим ја, у бугарскоме и рускоме. Овај део хипотезе Милетићеве ја сматрам за тачан,* т. ј. да је бугарски члан у првим почелима својим словенскога порекла, али без свих оних осталих атрибута, које му даје Милетић само за то, да створи од њега тако кардинално питање, на основу којег се може предлагати нову деобу словенских језика и друкчији размештај Словена у прадомовини него што се данас чини. Руски члан, онакав какав нам је он данас познат, давао је Милетићу права, да говори само о могућности словенскога порекла члана у њему. Видели смо, да су се у заједничко-слов. јез. демонстративне заменице употребљавале испред и иза именица, па стога нема ништа природније него доћи до закључка, да се члан у њима самостално развио као што би се могао развити и ма у ком другом слов. језику. Али баш тај факат, да члан ни у једном словенском језику није добио онаку употребу као у бугарскоме, маћедонским дијалектима и лужничко-тимочком дијалекту нашем, дакле језицима, који су се находили у додиру са романским дијалектима, којима је, судећи по румунскоме, познат члан, то је вероватно, да цео ход развића члана ни у једном од горњих дијалеката није био без њихова утицаја, ма да, као што рекох, положај заменица после именица није им био и пре тога утицаја непознат. Према овоме и у т. зв. *и — ч* дијалекту, који, као што је горе показано, није могао живети са бугарским заједничким животом, а *дубљих трагова од утицаја* средње-и ново-буг. јез. на ове дијалекте такође нема, члан се могао развити слично бугарскоме језику и претриети и туђ утицај као и бугарски језик. У осталом по синтакт. употреби тај дијалекат нема свугде члан већ позитивну употребу заменица: *овај, онај и тај*, тако да се питање о члану у овим језицима своди на питање о генерализању оваквог положаја у ових заменица. Ово находимо у тимочкоме дијалекту све до *Темке*, откуда се примећује тек употреба заменице *тај* као члана. С тога и у бугарскоме члан нити може штогод говорити о бугарској прадомовини нити бити тако карактеристична црта за одређивање бугарске народности и буг. језика. Да и свега овога нема, ипак је сам члан још и сувише недовољан, да се на основу његове употребе могу учинити сви они закључци, које је учинио Милетић. Последњих година често се практикује такав начин рада при одређивању сродности између различних словенских дијалеката, али то још не значи, да је то добро и да представља напредак у науци.

Али сем ових закључака, које ја не сматрам за тачне, има у овој расправи г. Милетића и доста новог материјала. Ако њиме и није још решено питање о бугарскоме члану, оно је свакако покренуто унапред. 4./X 1901.

А. Белић.

НАЈНОВИЈЕ УРЕЂЕЊЕ СРЕДЊЕ ШКОЛЕ У РУСИЈИ

Рад комисије одређене височајшом наредбом при Министарству просвете

У састав комисије, на позив Министра народне просвете, ушла су ова лица: начелник Министарства народне просвете, сенатор И. В. Мјешчанинов, начелник Министарства финансија В. И. Коваљевски, потпредседник Царске Академије Наука П. В. Никитин, директор одељења народне просвете — Н. Х. Веселъ и граф А. А. Мусин-Пушкин, директор педагошког музеја при главној управи војно-школских завода А. Н. Макаров, попечитељи школских округа: Петроградског — Н. Ј. Сонин, Московског — П. А. Некрасов, Казанског — М. М. Алексјенко, Рижског — А. Н. Шварц и Харковског — В. К. од Аврепа, редовни академик Царске Академије Наука А. Н. Пинин, редовни професори Московског универзитета А. И. Кириичников и П. Г. Виноградов, окружни надзорник Петроградскога школског округа А. В. Муромцев, директор Петроградскога технолошкога института Х. С. Головин, придодани Министарству народне просвете В. А. Карпов, старији лаборант хигијенске лабораторије Московског универзитета В. Е. Игњатијев; директори: Петроградске Ларинске гимназије И. А. Смирнов, 2. Петроградске реалке К. В. Фокт и приватне гимназије Петрогр. Ј. Г. Гуревећ, наставник 3. Петроградске гимназије и у Александровом кадетском корпусу А. Г. Готлиб и професор шумарског института Д. Н. Кајгородов (последњи није учествовао због болести).

Према унапред састављеном програму (види прилог 1. — при свршетку чланка) комисија се на осам својих седница (28., 29. и 31. маја, 1., 2., 4., 5. и 7. јуна) бавила овим питањима: 1) претресањем основних принципа средње општеваспитне школе и израђивањем распореда часова за ту школу; 2) разматрањем питања о могућности примене новог наставнога плана средње школе и распореда и броја часова у гимназијама и реалкама још у овој 1901.—1902. школској години и 3) претресом питања о спреми наставника за средње школе уопште и нових језика посебице.

I

Комисији је био дат на решење овакав пројект основних принципа за организацију средње школе:

Основни принципи организације средње школе.

1. Државна средња школа мора бити једнолика и имати општи тип за све научне заводе те врсте.

Напомена 1. Средње школе, које издржавају градови, земства, друштва, сталези или приватна лица с неком помоћи од државе, или које се издржавају на рачун државне касе, а с помоћу од именованих удружења и лица, морају имати тип државних школа.

Напомена 2. Средње школе, које се отварају искључиво о трошку градова, земстава, друштва, сталеза или приватних лица, могу и одступити од општега типа у границама, које ће за сваки појединачни случај означити Министар народне просвете.

2. Задаћа је средње школе васпитавати омладину и давати јој по могућству заокружено средње образовање а у исто време спремати је за ступање на више научне заводе. Заједно с тим, прва три разреда средње школе морају собом представљати потпуни течај ниже школе и имати програм, који ће се по могућству слагати с програмом те ниже школе тако, да би они који сврше течај ниже школе могли ступити у IV разред средње школе без испита или би положили испит само из понеких предмета, који не улазе у програм ниже школе (нови језици).

3. Средња школа има седам разреда и сваки траје годину дана.

4. Према тројакој задаћи коју има средња школа она је дужна:

а) у прва три разреда дати у довољној мери заокружено знање о Закону Божјем, руском језику и граматици, народној историји у свези с општом, у аритметици с нарочитим обзиром на практично рачунање, географији руској и општој, геометријском цртању, красноречју и слободноручном цртању и макар основну обуку у новим језицима. Та три разреда морају бити општи и обавезни за све ученике;

б) у програм IV—VII разреда средње школе општега типа улазе као обавезни предмети: Закон Божји, руски језик, логика и литература како народна, тако и општа, латински језик, познавање закона, познавање домовине, француски и немачки језик, математика, физика, историја руска и општа, географија и природне науке;

в) почињући од IV разреда, ученици средње школе деле се на две групе: једни, који желе да иду на универзитет, уче латински језик а ослобађају се предмета познавање закона и домовине и други, који неће на универзитет, уче у оно исто доба два последња предмета а ослобађају се учења латинскога језика.

5. У градовима: Петрограду, Москви, Кијеву, Варшави и Јурјеву једна од њихових средњих школа мора бити таква где ће се обавезно предавати грчки и латински језик.

6. Предавање грчкога језика као необавезног предмета може се допустити и у осталим средњим школама али ће то зависити од стања економских сума, даље од могућности размештаја и од броја ђака који буду изјавили жељу да уче тај језик. На таквим истим основима може бити допуштено и предавање енглеског језика у средњим школама.

7. На васпитање ученика мора се обратити нарочита пажња; они се морају привикавати школској дисциплини и на гимнастична, војена и физичка вежбања; уз то треба увести покретне игре, ручни рад и удецити школске екскурзије и шетње.

8. Они ђаци добивају сведоџбу о завршном средњем образовању, који с успехом сврше средњу школу. Дипломе о зрелости увидају се.

Који после тога желе продужити своје образовање на вишим научним заводима ступају на универзитет:

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

а) ако су изучавали грчки и латински језик — на све факултете без икаквог испита;

б) ако су изучавали само латински језик — могу ступити на филолошки факултет ако положи накнадно испит из грчкога језика а по програму средње школе, — на све остале факултете без испита;

в) који нису изучавали класичне језике а место њих су слушали познавање закона, ступају: на факултете за источне језике и физичко-математски без испита; с накнадним испитом из латинскога језика на факултете правнички, природњачки и медицински и с испитом из оба класична језика — на факултет филолошки; у свим случајевима по програму за средњу школу.

9. Да би се избегла могућна навала на универзитете залишнога броја слушаца, што се, у неколико, објашњава трком за дипломама и неким олакшицама, желети је да се задрже садашње олакшице у закону о војеној обавези за оне који су свршили курс средње школе (чл. 64, тач. 2 зак. о вој. обавези) и, у будуће док се не ревидира закон о служби, задржати за њих чин прве класе по реду, који је показан у чл. 255. III т. закона о служби и у том смислу изменити садашњи 295 чл. тога закона.

10. Индустриске и техничке средње школе свих врста морају бити одвојене, али да би се олакшала могућност за прелаз из једне школе у другу, програми у прва три разреда у свима средњим школама морају бити једнаки.

1. Прва тачка ових основа изазвала је живу размену мисли међу члановима комисије, који су се одмах поделили у два тора: у браниоце и у противнике министрова пројекта. По мишљењу првих, уређење једнолике средње школе онога типа, који је раније изнет, радо би се примио, јер потпуно одговара давно сазрелој потреби да даде школи ону гинкост, које нема садашња школа, и да поништи онај принудни карактер, којим се ова одликује услед разноликости програма, који отежава слободни прелаз из једнога завода у други и који уводи веома рано специјализацију. Браниоци пројекта доказиваше, да намеравани тип средње школе само с латинским језиком представља, у ствари, враћање ка типу тако назване Уваровске гимназије, која је у своје време уживала опште симпатије и давала прекрасне резултате и у погледу спреме и за универзитет, и за специјалне више школе. Уосталом, неки од чланова те групе, изјављујући да је неодложно потребна једнолика средња школа, тражили су допуштење да се, због месних услова, учине понеке измене у општем типу те школе, који би при таквом услову био не искључни већ само тип који господари, а нарочито су тражили да се остави што више простора у том односу друштвеној и приватној иницијативи, па су у том смислу признавали да би било праведно изменити редакцију оних напомена, које су стављене одмах за првом тачком основних принципа.

По мишљењу оних чланова комисије који су били противни министрову пројекту, устројство једнолике средње школе не само што не изазивају потребе и захтеви сувременог живота који казује да школа има најразноврсније потребе, већ се томе противи и педагошки опит, који осуђује све компромисе у организацији школе, ово тим пре што

пројектовани тип средње школе, која представља измењени и погоршани варијант гимназије из краја четрдесетих година, који је заменио Уваровску гимназију и, на супрот последњој, коју је порицало и осуђило све образовано друштво а између њих и тако крупан ауторитет у педагошким питањима, какав беше попечитељ Кијевскога школског округа, Н. И. Пирогов; тај нови тип средње школе мора се прибројати у неуспеле компромисе, јер он не само што ће снизити опште образовање, које даје средња школа, него ће се непријатно одазвати и на ток универзитетског предавања, а као резултат свега показаше се да смо заостали иза Запада у области духовне културе, не говорећи још и о оној штети, коју може да причини школи тако нагао прелом у данашњем њеном развићу. На том основу, по мишљењу чланова комисије друге групе, не треба уништавати садашње типове средње школе, већ се треба постарати да се оне исправе подвргавајући их најоштријој критици, где би, по мишљењу једнога члана, требало данашњим типовима придати гимназију са самим латинским језиком, а по мишљењу другог члана требало би устројство средњих школа новoga типа оставити државној и приватној иницијативи, на основу засебне уредбе, слично уредби о женским гимназијама и прогимназијама, али уз дарезљивију помоћ од државне касе, но тако да се помоћ остави на потпуно располагање школскога савета; оне пак од данашњих гимназија и реалака, које потпуно издржавају друштва и приватна лица или које добијају од њих годишњу помоћ не мању од половине вредности колико стаје издржавање данас, могле би, да се о том извести њихово старатељство, бити претворене у друштвене школе новoga типа; остале школе, т. ј. државне, морају сачувати старе основе, под условом у осталом, да се у њима изврше оне измене у организацији, које би биле у стању ујемчити да се у истини достигну они благи просветни циљеви, какви одговарају оним великим историским основима и које је назначила 1900. год. комисија за гимназије у поткомисији академика П. В. Никитина, а за реалке у поткомисији Н. И. Билибина.

С погледом на то, што се у корист министарског пројекта изјаснила већина чланова комисије из броја оних који су учествовали у дебатама, прва така основна била је примљена с оним редакционим исправкама у тексту те тачке, као и у њеним напоменама, чије су измене нагласили поједини чланови комисије.

2. Друга тачка основна дала је повод читавом низу мерака, које су се односиле како на први његов део, у којем се говори о задаћи средње школе, тако и на други у којем је реч о зближењу прва три разреда те школе са нижом школом и давањем права ученицима ове школе да, кад њу сврше, могу ступити у IV разред средње школе без испита или с накнадним испитом само из неких предмета који нису ушли у програм нижих школа (нови језици).

Додирујући први део тога закључка, неки чланови комисије нису признали да се у ред задаћа средње школе може ставити и васпитање ученика а из разлога, што у екстерним школама, каква је средња, може се истаљвати само потреба о учењу, а о васпитању у њима може се говорити само утолико, уколико васпитни утицај врши само учење; но такво мишљење нису прихватили остали чланови комисије.

Поводом другога дела тога закључка исказана су мишљења о потреби што тачније одредбе оне ниже школе, коју желе зближити с прва три разреда средње школе, јер по питању о том, на какву се нижу школу

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

мисли у оном закључку, чланови се нису могли сложити: јер су једни допуштали могућност говорити о градским школама по уредби од 1872. године, као о једној нижој школи, која личи на дати случај; други на против нису налазили никаквих разлога за такво идентификовање ниже школе, о којој се говори у тој тачки основних принципа, с градским школама; при том како први, тако и неки чланови друге групе нису желели да се прва три разреда средње школе зближе с тим школама, у циљу олакшања могућности да ученици тих школа ступе у IV разред средње школе, која би се у нижим разредима приближила градским школама, а друго и зато, што би то непријатно било и по градске школе, којима никако није задатак да спремају ђаке за средње школе и представљају веома успешан тип школе, погодан за потребе и интересе нижих слојева друштвених, па се с тог гледишта не може желети да се мења њихна организација; по мишљењу неких чланова комисије не може се желети слободан приступ ђака градских школа у IV р. средње школе, јер ће у том случају наступити таква препуњеност ове школе а од онаквог контингента ученичког, да ће настати потреба да се не примају деца из много боље средине, у погледу културног развића, која би имала да прођу кроз средњу школу, или, да би се предупредила у таквом случају неизбегна демократизација средње школе, завести строги конкурсни испит. Други чланови комисије напротив веома су радо прихватили идеју о зближењу средње школе с нижом с погледом на потребу да се униште оне преграде које данас постоје између разних типова школиних и не изазивају их никаква педагошка упоређења, налазећи, да градске школе, ако се о њима говори у пројекту основних принципа, могу дати лепу грађу за средње школе. За ову пак школу нема разлога бојазни да ће се препунити ученицима слабијега контингента јер они имају да издрже накнадни испит из нових језика; али неки чланови ове групе, двоумећи о каквој се средњој школи говори у пројекту, у случају таквог зближења једне школе с другом а да би спречили могућно снижавање учења у средњој школи, признали су да је неминовно потребно изменити редакцију друге тачке основних принципа са свим супротно, а на име да се изједначи учење ниже школе с учењем прва три разреда средње школе.

Као резултат дебате, коју је изазвала друга тачка основних принципа, призната је потреба неких редакционих исправака у тексту те тачке.¹⁾

3. И при претресу треће тачке основних мишљења чланова комисије поделила су се: једни су признавали да је безусловно паметно да учење у средњој школи траје седам година, не само из економских разлога, већ и из психолошких, због којих је неопходно потребно водити рачуна о узрасту ђачком, јер се мора признати да нема нормалности, кад се де-

1) Један од чланова комисије осуђујући потпуно ту тачку изјавио је жељу да би у погледу разлике у узрасту деце млађих и старијих разреда средње школе и разлике у методама правдања за једну и другу требало организовати три прва разреда те школе, као одвојени научни завод са засебном администрацијом под непосредним надзором инспектора: такво одвајање нижих разреда од виших задовољило би и економске циљеве и потребе огромне масе становништва; при том би за наставнике у тим разредима могла бити лица, која су свршила учитељске школе, као и женскиње. Последње посматрање изазвало је приговор у том смислу, да васпитаници учитељских школа при свој својој важности и одликама над универзитетским ђацима у погледу педагошке спреме не могу се упоредити с лицима која су задобила више образовање, јер је опште развиће последњих и способност да проникну у педагошке задаће много шире.

шава да из гимназије излазе младићи од 21, 22 и више година, и заједно с тим утврђујући, да дуго задржавање у средњој школи и поковавање режиму који у њој господари одазива се штетно на умни развитак ученички, јер код њих слаби интерес за учењем и љубав ка раду. Као пример за то показивало се на школе са седмогодишњим курсом, које у нас постоје и које имају, између осталог, општеобразовну задаћу (кадетски корпус, реалке и др.), као и на могућност да се ученици не заморе, што долази од неправилне поделе између одмора и занимања, унети у оквир седмогодишњег курса све предмете средње школе, па чак за неке предмете и шире програме но што су досадашњи, с погодбом да се уложи већа интензивност и продуктивност рада како од стране учитеља, тако и ученика, увађање усавршених метода предавања, скраћивање времена које се данас некорисно употребљава на испите и др., а нарочито, ако се умедне користити економијом времена добивеном од скраћивања учења у средњој школи на појачање предавања оних предмета, којима је највише потребно умног развића и напрезања. По мишљењу других чланова комисије, одржање осмогодишњег течаја средње школе безусловно је потребно у интересу вишег образовања, за које спрема средња школа, јер скраћивање течаја за те школе за једну годину може се штетно одазвати како на количину тако и на каквоћу усвојенога научнога градива у њој, те ће неминовно изазвати преоптерећеност ученика. Стога су неки од чланова те групе изјавили да треба неминовно радикално изменити VIII разред данашњих гимназија, давши му савршено други карактер, упоређен с оним какав је данас, и у том циљу оставити тај разред у такве погодбе, које би од њега начиниле као неку спону између средње и више школе, ослабљујући на тај начин ону општрину, која данас постоји при прелазу из гимназијскога режима ка академској слободи и академској науци. По том пројекту, VIII би разред имао факултативно значење, и у њему би ученици, постављени у засебне повољне погодбе у погледу располагања са својим временом као и у погледу дисциплине, те не би морали учити лекције, већ би се под потребним руковођењем спремали за снај озбиљан научни рад, који их очекује на вишим научним заводима, занимајући се понајвише оним предметима, које је поједини ученик изабрао за своју специјалност, али би при том народни језик с њиховношћу и новим језицима били заједнички предмети. Таква организација VIII разреда, по мишљењу аутора тога пројекта, била би поуздана гаранција за ступање на више научне заводе слушаалаца који су спремљени на споменути начин, и дакле ученици средње школе, који су с успехом свршили тај разред и који су добили, без нарочитог испитивања, сведоцбу, морају се користити правом да ступају на више научне заводе без накнадног испита из факултетских предмета; испит је пак обавезан за оне ученике, који се нису занимали у VIII разреду, али су изјавили жељу да ступе на универзитет или на други виши научни завод по свршетку VII разреда средње школе. Као одговор на тај пројект један поборник седмогодишњег учења учинио је напомену, ако се већ VIII разред ствара као факултативни, то није за будуће универзитетске слушаоце, већ за ученике средње школе, који би, по свршетку VII разреда, зажелели да попуне празнине у својим знањима из ових или из оних предмета у циљу да добију јаче хуманитарно образовање.

За овим је трећа тачка основних принципа примљена већином гласова без икаквих измена.

4. Дискусија четврте тачке основā изведена је у свези с разматрањем распореда часова, који је пројектовало министарство за средње школе новог типа;¹⁾ овде је изазвана жива размена мисли, па је утврђено, да се пројектована бифуркација средње школе у старијим разредима, где се латински језик замењује познавањем закона и домовине, не може желети с погледом на то, што, по мишљењу већине чланова комисије, последња два предмета морају учити сви ђаци средње школе, јер као предмети опште васпитни, потребни су не само за оне, који после средње школе ступају у практичан живот, но и за оне, који настављају своје образовање. При том су била исказана мишљења како је немогућно почињати учење тих предмета тако рано, као што је показано у распореду (познавање домовине у IV р., а познавање закона у V), с погледом на то, што њих могу појмати тек ученици старијих разреда, који су на часовима историје и географије стекли потребну припрему за те предмете; исто тако и о том, да би било добро довести у непосредну свезу предавање познавања закона с историјом, а познавање домовине с географијом, поради онога блискога односа, који постоји између прва два и последња два предмета; али ово последње мишљење нису потпомогли други чланови комисије, у колико се оно тицало познавања закона. Други чланови комисије били су противни уважању тих нових предмета у средњу школу, који још нису довољно разрађени у методском погледу, и посебице, што се тиче познавања закона указивали су на опит који није испао за руком са тим предметом у пређашњој школи, где је он имао чисто професионални карактер; један од чланова комисије пак исказао је о том мишљење, да ти предмети, сами по себи, нису бескорисни за школу, али нису опште васпитни, стога се они не морају саопштавати ђацима путем предавања у разредима, већ с помоћу ванразредних читања, сличним онима научно-популарним читањима, која тако жељно посећују ђаци у слободно време, и из којега они извлаче не мале користи, без онога оптерећавања и заморавања, каква изазивају разредна занимања.

Осим тога, учињене су напомене за часове из историје, геометриског и слободноручног цртања, нових језика, логике и латинскога језика. Односно историје, коју је требало почети предавати у I разреду, и то не само народне, но „народне у свези са општом“, како је речено у 4. тачки основних принципа, изнети су разлози да је немогућно почети је изучавати тако рано, чак и народне, а да се и не говори о општој, чије појаве не могу појмити деца таквог узраста, у којем су ђаци млађих разреда; стога би настала потреба да се на рачун млађих разреда појача предавање историје у старијим разредима, за које није довољно назначених 10 часова у прилогу, и за то, по мишљењу једнога, треба са свим изbacити из прва два разреда предавање историје, као засебног предмета, заменивши га читањем историских прича у читанкама; по другом мишљењу треба свести на половину онај број часова који је за те разреде одређен, па се ограничити на изучавање историских прича из народне историје, а по могућству и из опште. Такав почетни курс историје, по мишљењу других чланова комисије, немишлован је, као пронедевтика за потоњи курс историје и мора имати карактер описивања жи-

¹⁾ Види Прилог 1.

вота великих историских, а нарочито, народних радника, слично оним Lebensbilder, које се уче у I разреду немачких гимназија. Сем тога, такав рад изазива баш захтев основних принципа (т. 2), према којем млађи, т. ј. нижи течај средње школе мора сâм собом представљати потпуни курсе ниже школе и мора давати у извесној мери неко заокружено образовање.

Поводом питања за број часова из геометриског и слободноручног цртања, којима је по предлогу дато свега 7 часова и то у три нижа разреда, оштро су исказана противна мишљења: док су једни тврдили да је потребно пренети те вештине у старије разреде, спојивши геометриско цртање с изучавањем геометрије, докле су други напротив налазили да је много боље дати место слободноручном цртању у нижим разредима, са важнога васпитнога значаја који тај предмет има за развиће верности погледа и руке, и износећи, да би обавезно учење слободноручног цртања у старијим разредима изазвало некорисно траћење времена, јер је то пре свега вештина, која није свима подједнако приступачна.

Обавезно учење оба нова језика прихватили су неки чланови као радосну појаву са важности, коју има упознавање с оба нова језика за оне који ступају у више научне заводе, ма да је нађено, да једновремено учење оба језика и с једнаким бројем часова није удесно у педагошком погледу и зато је исказана жеља, да се предавање једнога од тих језика, као основнога, почиње од најмлађих разреда са знатно већим бројем часова, како то захтева природни метод, који је једино и могућан у тим разредима; други пак језик да почне у вишој гимназији, не стављајући за његово учење сувише строге захтеве, и ако би се по напомени једнога поборника таквог размештаја у предавању нових језика, у том учинило савршено немогућно оно зближење и уједињење прва три разреда средње школе с нижом, о чем се говори у основним принципима (т. 2.). Други чланови комисије, не признавајући да је потреба да се у средњој школи уче оба нова језика, износили су да је могућно користити се једним од њих због бифуркације с латинским језиком, као једино могућној кад се не жели онај облик бифуркације, који износи пројект; при том је била изјављена жеља, да би у том случају било допуштено факултативно предавање тога новог језика. На питање о том, који се од нових језика има сматрати као обавезан, да почиње од млађих разреда, чланови комисије нису се могли сложити, јер су једни држали да је потребна тачна одредба тога питања, други су допуштали могућност слободнога избора, или су одлуку тога питања доводили у везу с месним приликама.

Што се тиче логике, то због тешкоћа да се она изучи, као засебан предмет баш и у VIII разреду садашњих гимназија, исказана је потреба да се она избаци из будуће средње школе; за латински пак језик учињен је предлог да се он сасвим избаци из будуће средње школе, али да ипак буде факултативан за оне, који желе да иду на неке факултете на универзитету, јер за онај број часова, који је назначен за његово изучавање, он не може имати никакав научни значај, и улога његова биће чисто побочна, и не може се применити на задаће опште васпитне школе; али тај предлог нису потпомагали други чланови комисије, и, по мишљењу једнога од њих, учење латинскога језика, почињући од IV разреда, где су ученици већ упознали с граматиком матерњег језика, може ићи, при усавршенијим методима, ако не успешније но данас, оно

У сваком случају с мање тешкоћа, те ће се доћи до неких повољних резултата; савршено избацавање латинскога језика из средње школе било би једнако с потпуним одрицањем руске школе од свих традиција.

У недостатке пројектованог предлога за број часова може се урачунати и одсуство неких предмета, као што су физичка географија и космографија, који се уче у данашњим реалним школама.

На основу свега што је речено признато је да је неминовно потребно изменити према учињеним напоменама, пројектовани министарски распоред за број часова у средњој школи, а израду новог распореда министар је предао нарочитој поткомисији под председништвом попечитеља Харковскога школског округа, В. К. де Анрепа. Свршивши своју задаћу поткомисија је поднела комисији на разматрање два распореда: један у којем се латински језик замењује познавањем закона и домовине, и други без икакве бифуркације, с обавезним латинским језиком. Председник поткомисије објашњавајући те распореде, указао је на то, да се, с погледом на указану жељу већине чланова комисије у пројектованој средњој школи очува предавање два нова језика, поткомисија није нашла да је могућно удесити у тој школи бифуркацију, почињући од IV разреда, заменом латинскога језика једним од нових, како је она раније претпостављала, и задржала се, као на једином могућном начину бифуркације, на оној њеној форми, каква се препоручује пројектом, т. ј. на замени латинскога језика познавањем закона и домовине, па је у том смислу и састављен први од изнетих распореда. Али је у исто време поткомисија нашла могућност да удеси такав распоред предмета у средњој школи, да би се, уклањајући бифуркацију, школи дао карактер једнолике не само по називу, већ и у ствари, и она би давала могућност свим ђацима те школе да изуче познавање закона и познавање домовине, чију је важност за опште образовање признала већина чланова комисије, који су се изјаснили по том питању, па је у том смислу састављен други од поднетих распореда где је узета у обзир жеља неких чланова комисије да се споји познавање закона с историјом, а познавање домовине с географијом. На тај начин, по мишљењу поткомисије, њој је испало за руком, да удеси такав размештај предмета, који задовољава како научне, тако и педагошке потребе и уклања од појединих разреда претривање научним градивом што ученичка снага не може да поднесе.

Оба распореда комисија је опширно претресла, па је за обадва нашла да не задовољавају циљеве: први у главном стога, што су у њему узети за бифуркацију предмети, признати као опште васпитни и у том смислу обавезни за све ученике средње школе; други — у главном стога, што у броју обавезних предмета оставља латински језик, јер се његово изучавање може показати некорисно за оне ученике једнолике школе, који показују више склоности и подобности ка занимању предметима реалнога карактера. При том један од чланова комисије, узгред с напоменама учињеним на распореде које је поткомисија поднела, предложио је нови план бифуркације између латинскога језика и неколико часова из предмета реалне групе, као што су: математика, физика, слободноручно и геометриско цртање. Тај план и према њему састављен распоред часова није комисија разматрала, али су послужили као градиво поткомисији при изради новог распореда часова за средњу школу.

Полазећи од тога основног положаја, да средња школа мора бити уређена по принципу концентричних кругова за распоред научнога гра-

дива и да даје заокружено образовање у сваком од тих кругова, на које се она распада, поткомисија је издвојила прва три разреда у млађе одељење, унесавши у те разреде такве предмете, који морају бити обавезни за све ученике средње опште васпитне школе; старије пак одељење, почињући од IV разреда, организовала је по бифуркационој системи, а у циљу да даде средњој школи ону гипкост, која је неопходна са разноликости природних склоности и подобности ученичких: они који уче латински језик ослобођавају се од учења природних наука у три старија разреда, т. ј. таквих предмета, који, како су тврдили неки чланови комисије, имају важности за ступање у више специјалне научне заводе. Уз то је поткомисија узела на ум улуте односно броја и поделе часова по разредима из историје и природних наука, тако исто и напомену за познавање закона.

Нов распоред, који је поткомисија поднела, радосно су примили сви чланови комисије, стога, што је идеја бифуркације средње школе у њему остварена потпуно рационално, и не само што одговара назорима сувременог друштва, но је и правилан с гледишта педагошких захтева. Учињене напомене том распореду тицале су се, готово искључно, броја часова појединих предмета. Неке од тих напомена комисија је примила знању и у распореду су учињене потребне измене. Тако исправљен распоред комисија је утврдила, и на том је свршен претрес 4. тачке основних принципа.¹⁾

5. Пристуивши испитивању пете тачке основних принципа, комисија је нашла за потребно, да се, пре одлуке о ствари, упозна с уређењем питања о учењу оба класична језика у средњој школи, па је у том циљу разматрала распоред часова у тој школи, који је израдила поткомисија, коју је саставио министар под председништвом попечитеља Ришкога школског округа А. Н. Шварца.²⁾

За објашњење таквога распореда председник поткомисије изнео је разлоге, које је поткомисија имала на уму при састављању његову: поткомисија није могла, да како, бавити се мишљу о уређењу такве школе, која би могла потпуно да задовољи приврженике чисто класичног учења; она је само тежила за тим да створи такав тип, који би одговарао погодбама које су поткомисији постављене и који би давао ма колико наде на могућност да се деца обуче класичним језицима не без добити за њихово умно развиће. У том циљу баш поткомисија је одлучила да сачува израђене и одобрене основе уређења нижег течаја гимназијског који је комисија израдила и у којем је остао недирнут број часова из Закона Вожјега, рускога језика, географије, математике, природних наука и слободноручног цртања, којему је на том ступњу наставе поткомисија придавала озбиљно педагошко значење; умањено је само за два часа епизодно предавање историје, избачен је један час краснориса у II разреду и, у замену за други нови језик, уведено је неминовно већ овде предавање латинскога језика. Што се тиче вишега течаја, где се та школа већ сасвим издваја од школе општега типа, то овде, само се по себи разуме, морало се дати класичним језицима толико часова, како би могућно било да се бар унеколико ученици упознаду с класичном литературом. Али уједно с тим поткомисија није желела да се општо

¹⁾ Види Прилог 2.

²⁾ Види Прилог 3.

WWW.UNILIB.RS
 УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА
 поступни с часовима и из оних предмета, који су због својега општег васпитног значења, доста важни за сваку озбиљну школу, т. ј. из математике, физике и историје. За последња два предмета број часова у вишем течају остао је исти, као и у школи општега типа, премда од часова физике треба један одвојити на космографију, а из математике је укинут један час, по специјалисти су признали да је и заостали број часова довољан и за школе општега типа. Одузимањем географији једнога часа, као да ће се унеколико морати скратити географија Русије, али са четири часа, по мишљењу поткомисије, може се довољно упознати с домовином. Од ручнога рада мораће се ослободити ученици III разреда те школе, да се не би повећавао општи број часова у нижим разредима, али гимнастика остаје, онако како је предложено, обавезна за све. Најтеже је пало поткомисији то, што размештајући све, по њену мишљењу, потребне предмете у границе седмогодишњег учења, њој није испало за руком да нађе слободнога времена за други нови језик, који се према томе може предавати у тој школи само факултативно, у ваншколско време.

Поводом тога распореда учињене замерке тичале су се потребе да се у вишем течају увећа број часова из математике и питања о извођењу бифуркације у тој школи с помоћу замене грчкога језика с другим новим језиком (а по другом предлогу — између грчког језика и предмета реалне групе). Прво је питање било решено у позитивном смислу према мишљењу већине чланова комисијских; што се тиче бифуркације да, по мишљењу неких, и овом типу средње школе треба дати ону гипкост, којом ће се одликовати школа општега типа, то, по мишљењу већине других чланова комисије, таква бифуркација, увећавајући број типова државне средње школе, исквариће тип чисто класичне школе, који се само под условом да је чист и може јавити као тип, који ће конкурисати с општом средњом школом, да би доказао свој живот и право на опстанак.

После овога распоред који је поткомисија поднела исправљен је и и тако га је комисија потврдила.

На питање за број средњих школа са два класична језика као и за градове, у којима би се оне задржале, развила су се мишљења чланова комисије: док су једни држали да је заљино о том спомињати у основним принципима, рекавши да одлука тога питања за сваки посебни случај зависи од месних прилика и од жеље меснога друштва, или, по мишљењу неких, од одлука историско-филолошких факултета, за које ће у главном и постојати те школе, — дотле су други били за то да се, бар, по једна таква школа очува у сваком универзитетском граду не само у интересу историско-филолошких факултета, на које могу ступати под извесним погодбама и ђаци који су свршили школе општега типа, већ и у интересу, тако рећи, наследности, како у таквим местима, где је та школа успела да пусти корен дубоко и да створи извесне традиције, не пропуштајући да не остави трага у историји руске просвете, и где се она за многе јавља као школа примамљива и јединствено рационална; трећи су ишли даље, стављајући као неминовно, у интересу жељене конкуренције између те школе и школе општега типа и њихова поређења, а тако исто да би се доцније избегао могући прекор о насилном извођењу реформе, да се универзитетским градовима придаду они центри у сваком школском округу, у којима данас има не мање од три

(по другом мишљењу не мање од пет) средња завода (гимназије или реалке).

Кад је свршен претрес, изазван тим питањем, донета је одлука у том смислу, да средње школе са два класична језика морају постојати у свима универзитетским градовима, у сваком по једна, а тако исто и у Вилни, као у центру северо-западнога краја.

6. Приликом претреса шесте тачке из основних принципа поникло је питање о потреби да се одреди број часова у средњој школи општега типа за необавезно учење грчкога језика; али је то питање било решено негативно, јер су неки чланови комисије доказали да је немогуће тачно одредити време за факултативна занимања, која могу ићи много интензивније, но при обичним условима школскога предавања, па је признато да је довољно ограничити се на састављање особеног програма за тај курс; програм пак, по мишљењу једнога члана комисије, мора бити минималан, у обиму курса латинскога језика у средњој школи општега типа.

7. Кад је разматрана седма тачка основних принципа рекло се, да, и ако је средња школа она школа где ученици проводе релативно кратко време, стојећи у главном под утицајем породице, ипак она нема права одрицати се да утиче васпитно на своје ученике, и у том смислу васпитање мора бити саставни део једне од задаћа школиних. Што се тиче војних вежбања, то у том погледу, као и односно ручнога рада, не треба ићи веома далеко, и у том нека служи као водиља она инструкција, која је усвојена за војено-научне заводе. На питање о физичким вежбањима један од чланова комисије запазио је, да је при њиховој организацији потребно водити рачуна о ђачком узрасту, јер он одређује интересовање код тих занимања, а отуда и добит коју она доносе; стога за та вежбања нису толико потребни прописи, колико неке опште напомене, којима се морају руководити лица, која се брину о здрављу ученичком.

8. Приступивши разматрању осме тачке основних принципа, комисија је пре свега примила предлог једнога свог члана да је потребно на подесном месту назначити да ученици, који сврше прва три разреда, т. ј. нижи течај средње школе а не настављају у њој даље образовање, добивају сведоџбу о завршном нижем образовању. Што се тиче питања о дипломама испита зрелости, то је комисија, по мишљењу већине својих чланова, признала да би ваљало њих заменити сведоџбама о завршеном вишем течају, ма да је у одбрану пређашњег назива тих докумената било речено, да се између диплома и сведоџби увек градила разлика, и прва је сматрана да је виша од друге, као показивач завршнога општег образовања, стога укидање тога термина, на који су сви навикли, може дати повод и у нас и у иностранству, да наша средња школа не даје завршно, већ некакво непотпуно, понижено образовање.

При даљем претресању ове тачке основних принципа сложили су се о потреби да се она допуни тако, да ђаци, који сврше средњу школу, могу ступати и на друге више научне заводе сем универзитета.

Што се тиче оних услова, које морају имати лица, која су свршила средњу школу, при ступању на универзитет, и који су изнесени у тачкама *a*, *b* и *v*, није било никаквих мерака ка првој тачки; ка тачки *b* учињено је неколико мерака, тако исто и неколико мерака тачки *v*, а оне се сведе на обим, који треба дати из латинскога и грчког језика на накнадним испитима из тих језика за ступање на различне факултете; овде је признато да је потребно израдити засебне програме за такве

испите, да би ђаци били сачувани од прекомерних захтева; ближа одредба тога посла остављена је факултетима. Што се тиче држања тих испита, то, како једни мисле, они се морају држати на факултетима, који могу боље одредити, шта треба захтевати од својих нових слушалаца, а по мишљењу других — у средњим школама. Осем тога утврђено је, да се и богословски факултет Јурјевског универзитета постави у једнаке услове с историско-филолошким факултетом.

Даље је била скренута пажња на потребу да се измени текст тачке б према утврђеној форми бифуркације у средњој школи општега типа. Што се тиче споменутих услова у тој тачки за пријам оних ђака на различне факултете, који у средњој школи нису учили класичне језике, ту је било различних мишљења: неки чланови комисије примили су ту тачку без икакве измене јер су налазили да је потребно бити веома опрезан при одређивању граница накнадном испиту из латинскога језика стога, што он није потребан за све факултете и не у истом размеру; други су држали да није могућно да се факултет за источне језике стави у некакве нарочите услове упоредо с оним факултетима, за које је безусловно потребно знање латинскога језика. Даље се говорило, да они, који су свршили средњу школу са оба класична језика, који су дакле учили само један нови језик, треба да полажу накнадни испит из другог новог језика при ступању на физичко-математички и медицински факултет, за које је важније знање два нова језика, него ли знање класичних језика, исто онако као што се не желе пуштати на историско-филолошки факултет лица, која нису у школи изучила класичне језике; најзад, било је гласова и за то, да би одлуку тога питања у свем његовом пространству требало оставити факултетима.

У том смислу је и донесена одлука на постављено питање.

9. При претресању девете тачке из основних принципа учињене су неколике замерке, које не додирују суштину пројекта већ неке измене у службеним правима оних лица која су потпуно свршила средњу школу, и која су имала на уму да очувају интересе лица, која су свршила универзитет, да би се очувала потребна поступност у службеним правима једних и других; но пошто је питање о службеним правима, која дају виши научни заводи, излазило ван граница задаће која је комисији постављена, признало се да је потребно ограничити садржину тога закључка само оним, што има свезе са средњом школом, не дотичући се никако универзитета, и у том циљу избацити почетне речи тога закључка, где се говори о побудама са којих су подарена нека права свршеним ђацима средње школе.

10. При разматрању последње тачке основних принципа скренута је пажња на то, да при садашњем положају средњих техничких школа, које примају ђаке који су завршили V разред реалке, пројектовано изједначавање програма прва три разреда како тих школа, тако и средње, неостварљиво је у пракси, ма да не подлежи сумњи ненормалност садашњег положаја тих школа, и да се жели да не остану у засебном положају, већ да се утврди тешња свеза са средњом школом, како би се створила могућност да у те школе ступају ђаци који су свршили нижи тецај средње школе. Са немогућности при таквом положају ствари да се та тачка основних принципа доведе у склад са законом средњих техничких школа, без разматрања овога последњег, донета је одлука да се у

тексту те тачке стави напомена у том смислу, да се имају на уму оне школе, у којих прва три разреда имају опште васпитни карактер.

Тим је завршен претрес „основних принципа организације средње школе“, који су за тим били измењени и допуњени према учињеним напоменама на поједине тачке на су овако изведени:

(СВРШИТЕ СЕ)

ПРЕДАВАЊА ИЗ ПРИРОДНИХ НАУКА

— СА ГЛЕДИШТА ЗАЈЕДНИЦЕ ЖИВОТА —
ЗА III И IV РАЗ. НАРОД. ШКОЛА

по Твихаузну удесио

МИХ. М. СТАНОЈЕВИЋ

УЧИТЕЉ

ЛЕТО¹⁾

Деветог јуна започиње лето. У лето су дани најдужи а ноћи најкраће. Мало по мало па ћемо опазити да се сунце рађа сваког дана доцније а залази раније. Зраци сунчани у почетку лета падају усправније, па доцније све косије. У лето су дани најтоплији.

У пољу зре жито. Класје жути и полеже к земљи под тежином својих зрна. Најзад дође и жетва.

У пољу, градини и ливади небојено цвеће.

На воћкама окитило се воће, а по шумама јагоде и купине.

Покаткад за време топлих дана настане оморина, иза које се јави бура. Тавни облаци притисну небо. Муње севају а громови пуцају. Киша се излије потоцима а дрва се искрше ветром. После буре ваздух је врло пријатан. Људи и животиње се освеже и опораве. Сунце засја опет дивно и подигне цвеће и дбуње, које сад, опорављено, изгледа још лепше и свежије.....

Летње доба

ПРЕДАВАЊЕ

Посматрање. Пре него што се отпочне предавати о овом годишњем добу потребно је да се изведе неколико школских шетња у околини школе. При овим шетњама ученици ће се упућивати да посматрају при-

¹⁾ Ова су предавања удешена по *формалним студијевима*. Један део ових предавања (о пролећу) изишао је у „Учитељу“ пр. године. Овде се штампа други део. И ако овде нису могла бити обухваћена сва предавања из данашњег програма ипак ће бити и овај већи део довољан да наши учитељи увиде како треба предавати природне науке у осн. школи по *новом програму*.

родне објекте, природне појаве, утицај појава на објекте, зависност и одношај чланова неке природне целине једног према другом и према целини, одношај природних објеката једног према другом нпр. шуме према пољу, потока према ливади, बारे према њиви и т. д. Предавања никаква не треба држати на отвореном месту, већ само чинити најпотребније напомене, давати објашњења на питања ученичка, потпомагати интересовање и скретати пажњу на оно што ће доцније у предавањима за-
 требати.

Ток предавања.

1. *Циљ.* Данас ћемо, децо, учити једну *песму*, која нам казује како је у лето и што нам доноси лето.

(Деца врло воле песму. Она је згодна не само што мелодијом и ритмом утиче на развитак естетичких осећања већ и зато што садржином својом буди фантазију и разум. А кад се нађе згодна песма, која садржином обухвата све предмете, које нам треба у предавању да изазовемо код деце, онда је то врло згодан облик и за груписање знања и концентрацију градива).

Припрема. Згодним питањима изазвати ове одговоре: У лето су дани најдужи и најтоплији. Биље, због веће топлоте, клонуло. Топлота извлачи влагу. Класје због тога жути и полеже к земљи. Због тога сазрева и воће. Велика врућина ствара клонулост и на биљу. Непријатно је и човеку и животињама. Па и земља је испуцала. Све чека радосно кишу. После кише све је опорављено и весело. У лето има и јаких олуја. Тада се склањају и људи и стока у своја станишта. У лето се ливаде косе и жито жње. Тада зру и трешње, шљиве и јагоде. Деца их воле те иду да их беру. Тице певају по шумама веселе песме. Говеда, овце и козе истерују се на пашу и т. д.

Лето

Сунце тако врело пече
 Да са чела зној нам тече
 Загушно је и врућина
 Мислиш: гори околина.
 Суморно је прашно цвеће
 Спуждило се и дрвеће
 Росице је оно мало
 Што би јутром на лист пало.
 Налази се нешто хлада
 Малаксалост ипак влада
 И на саме животиње
 Долазити започиње!
 Али Бог се за све стара
 За час мину та омара
 Са олујом дажда пане
 Жега прође и престане

Излагање. 1. *Лето доноси немирјатности али доноси и радости.* Како је за време великих врућина у пољу? Како изгледа биље? Где су животиње? Како је човеку? Шта веле људи обично тада? Како је после кише? Шта ради биље? Шта ради човек? Шта раде животиње?

2. *Човек дугује Творцу захвалност за ову радост.* Ко нам је причинио ову радост? Шта треба да радимо ономе ко нам је причинио радост..? Како захваљује човек Богу?

Спајање. а) летње радости
б) захвалност Богу.

Поређење. Упоредити пролећње и летње доба. а) Положај и кретање сунца. Правац сунчаних зракова. Топлота и њено дејство. б) Промене на биљу и животињама лети и у пролеће. в) Радости пролећне, радости летње и т. д.

Унутро схватање. Лето. а) Трајање лета. б) Летњи радови. в) Природни појави. г) Летње радости. д) Однос човеков према природи. ђ) захвалност Богу.

Примена. а) Научити мелодију песме о лету. б) Описати лето. в) Задаци: 1) Шта вам се у лето не допада. 2) Шта вам се највише допада. 3) Да ли се сељак радује лету кад му је онако тешко радити по врућини?

Друга песма

Лето

Драга децо, ето
Дошло нам је лето,
Те нам опет наста
Цвркутати ласта.
По пољани хода
Дугонога рода
А њој песму пева
Препелица, шева.
На њивама вито
Већ се жути жито.
То ће људма зрело
Приправити јело.
Сунце топло сија
Шумица се нија
У њој шуми чесма
То је дивна песма.

Излагање. 1. *По којим животињама познајемо да је дошло лето?*

I. а) Драга децо, ето
Дошло нам је лето,
Те нам опет наста
Цвркутати ласта.

WWW.UNILIB.RS
УНИВЕРЗИТЕТСКА
ВИБЛИОТЕКА

- б) По пољани хода
Дугонога рода
А њој песму пева
Препелица, шева.

Пропитивање.

Обухватање: 1. Ласта дошла нашим домовима. 2. Рода дошла бари.
Шева и препелица пољу. (Забележити то на табли).

2. По чем познајемо још да је дошло лето?

- а) На њивама вито
Већ се жути жито
То ће људма зрело
Приправити јело.
б) Сунце топло сија
Шумица се нија
У њој шуми чесма
То је дивна песма!

Пропитивање.

Обухватање. 1. Жито је зрело. 2. Оно је од преке потребе људма.
3. У лето је несносна врућина, али оно има и своје пријатности.
(Забележити и то на табли).

Укупно схватање. Све о лету што се до сад научило.

Примена. Песма. Чланак згодан из читанке или друге које књиге.
Задаци.

Природни објекти

Ливада

Шетњама на ливаду треба да је циљ да се промотре а) најглавније биљке које расту на ливади, б) животиње, в) радови који се у ово доба врше на ливади.

Ми ћемо овде извести један кратак нацрт предавања о радовима на ливади.

Косидба¹⁾

Посматрати: Како се трава коси; плашће и плашћење; откоси и сено; довожење кући.

Ток предавања.

Циљ. Данас ћемо учити како се сено справља.

Припрема и излагање.

¹⁾ Предавања која су важнија штампају се у пелини, а за остала само се излаже нацрт због малог простора.

1. *Косидба.* Да се zgodним питањима изведу ови одговори код деце. Косачи рано излазе на ливаду. Њихове косе морају бити врло оштре. Из далека се чује шкрипа брусова којим тање челик на оштрицама косе.

Косачи су јаки људи. Косидба је врло тежак посао. Кад упече она грозна врућина, цури зној с чела непрестано. Оно што пада под рукама косача зове се „откос“.

2. *Како се иласти.* Покошена трава на ливади растура се да се осуши. Кад се с једне стране осуши тада се преврће на другу. Увече се накупи трава у гомилице, које се зову „навиљци“. Али трава још није сува. Шта се ради другог дана да се трава осуши боље? Шта би било од сена кад се не би добро осушило? Најзад се оно здене у „пластове“. То је право сено. Зимом се сено довози кући и даје стоци за храну.

Примена. I. 1. Каква нам је корист од траве. 2. Радови на ливади. II. 1. Зашто се трава српом не коси? 2. Како се прави сено? 3. Узроци сушења траве. III. Колико се пута добре ливаде косе? Како се зове сено с друге косидбе?

Стадо на ливади

Посматрати: 1. Стадо на пасишту и у тору. 2. Стрижење оваца. 3. Овце у стаји.

Припрема. Ован — овца — јагње. Јагњад скачу и играју се весело тамо и амо. Блеје. Овца зове јагње а оно долази и доји је. Вуна од овце — руно. Употреба за предиво. Прање вуне. Стрљивост оваца. Овчар и овчарски пас.

Излагање. 1. *Човечја брига о овци.* Од вајкада је овца била предмет особите бриге човечје. Још од најстаријих времена за њу се зна да је била домаћа животиња. Син првога човека на земљи био је пастир.

Чобанин изводи из стаје овце на зелену ливаду и прати их до бистрог поточића.

Ако се које јагњенце умори, он га узме у наручје, а кад се загуби изводи на пут.

Ноћу је чобанин на пољу са својим стадом. Он спава у кућерку а овце у тору.

А зими?

2. *Каква је корист људима од оваца.*

Да ли човек држи овцу лепоте њене ради?

Хајде да овцу испитамо мало боље. Каква изгледа стара овца? Глава јој је дугуљаста. Уста шиљата. Тело дебело, покривено густом длаком. Ноге мршаве. Напред имају два прста, на којима се налазе *папињци*.

Овце су већином беле, ма да их има и црних и шарених, али ређе. Овнови имају рокове велике, чешће добро извијене. Старе овце нису лепе а за јагњад се каже да су умиљата.

Дакле човек не држи овцу због њене лепоте. Већ због чега? Вуна се њена употребљава за одело и другу људску потребу. Месо, лој и млеко.

Поређење и овзивање. I. 1. Овца има *вуну*. Које још животиње имају вуну? А мачка? Свиња? Кртица? 2. Овца има *пашке*. Које још животиње имају пашке? А мачка, кртица? 3. Овца је добра, стрпљива животиња. А каква је мачка, пас?

II. Које животиње *сисају* своје младе? Како храни ласта своје младунце? А шева?

III. Које се још животиње чувају у *стаду*? Како се каже за козе, за свиње, за говеда кад су у друштву?

IV. Чиме нам овца користи? Које нам још животиње користе *оделом* и *месом*.

Увршћивање. 1. Овца је *сисар*, *коштар*, домаћа животиња.

Примена. Кажу још којега копитара? Разлике између коњске и овчје копите. Од овце до готове хаљине.

Говеда на пасишту

Посматрати кад говече пасе, како плази језик и прежива.

Припрема. Говече. Во — крава — теле. Рогови, пашци, длака. Корист, и т. д. Вођење разговора о свему овом.

Излагање. 1. *Какве муке и патње подноси говече?*

2. *Радости говечета.*

Стајање. I. Сличности и разлике између овце и говечета? II. Врсте зуба. III. Које животиње *преживају*.

Увршћивање. Овца и говече су *преживари*.

Примена. Говече у служби човечјој. Да ли је говече од вајкада било у служби човечјој?

Градина и воћњак

1. Како се плодови *земећу* и *сазревају*.

2. *Посетиоци* плодова.

И лето воли цвеће, као и старији му брат пролеће, али нарочито оно воли *плодове*. Дрва, цбуње и зеље збацују са себе своје цветне хаљине, па се красе плодовима који дозревају у свој својој лепоти. Пођите по градини видећете зреле патлицане, буранију, боб и остало поврће. Зађите у воћњак наићи ћете зреле трешње, видоваче, петроваче, доцније илињаче јабуке, крушке разних сората, малине и рибизле. Прођите до бостана: лубенице, диње и краставци чисто вас маме да их откинете.

Наравно да је ту и сваковрсна друга посета осем вас. По шљивама гусенице. Брабац кљује трешњу. Црв се завукао, па гризе крушку и ја-

буку. Ровак подгриза жилице купусу и пасуљу. Коке и петлови ишчепркавају бубе и глисте.

О цвету и роду

Дивно је погледати у пролеће воће и све баштенско биље кад се расцвета! Ну штета што је то пролазно. Али нам се зато та пролазност надокнађује у плоду, који се одмах замеће чим цвет прецвета. Цвет не опадне никада цео већ само крунични листићи и прашници, то што је, заиста, најлепше. *Али, у накнаду зато остаје тучак* од кога се приметне **плог**. У прашним кесицама налази се прашак који пада на тучак из кога се замеће плод. Плодова има разноврсних и по облику и по саставу.

Ќоштичаво воће

Посматрати 1. *Сазревање* трешње. 2. Животиње које трешњу *посећују*.

Припрема. Које воћке знате да имају коштичаво семе?

Излагање. Шљива, трешња, кајсија и др. имају меснат сочан плод. На њему се разликује кожа, месо и коштица. Због тога се тако и зове. (Ќоштичаво воће) — за што служи коштица? За што месо?

Везивање. Коштичаво воће и семеничасто воће (Упоредити). Сличности и разлике. Размножавање једних и других.

Увршћивање. Шљива, бресква, трешња, кајсија јесу *коштичаво воће*.

Примена. Откуда у шљиви и трешњи покаткад црви?

Врабац

Посматрати: како маторка храни младунце у гнезду. Врабац на градини и врабац на улици.

Припрема. Врабац је прави лопов и хајдук, ништа од њега није сигурно. Трешње, кад узру, страшно конаби. Па и пшеницу и јечам не штеди. Поврће такође. По улицама се непрестано врти и тумара тамо амо лармајући. Врло је безобразан. Краде из очију кокошима и голубовима храну. Али у зиму мора често гладовати.

Излагање. 1. Врабац је *стална* тица наша.

2. Врпчје гнездо.

Везивање. Пореди *врашца* и *шеву*.

I. *Шта имају на телу.*

1. у погледу главе с кљуном	} слично и различно.
2. „ тела и перја	
3. „ ногу и прстију	
4. „ крила и репа	

II. *Нацртати* главу с кљуном. Ноге с прстима.

III. У погледу начина живљења.

1. Где станују	} а) слични
2. Како се хране	
3. Њихове породице	} б) различни
4. Њихова исма	

Увршћивање. Стална тица. Прождрљивац.

Примена. Врабац ругалица. Корист и штета од врапца.

Поље

Жита у пољу. Пшеница и раж

Посматрати. Како зру пшеница и раж.

Припрема. Пшеница и раж јесу *жито*. Жита имају влаће. Цвеће је у класу. У класу се доцније образује жито. Кад жито сазре оно се жање. Житно зрно се меље. Од брашна се прави хлеб.

Изолагање. Које је најпознатије од свију стрмних жита? (Пшеница). Каква јој је стабљика. Како се зове стабљика која је шупља и има колence? Лишће дугачко а узано обавија донекле стабљику. Има пшенице која има *ос*, а има и без тога? Како се зову? Корен је бокораст.

Раж је слична пшеници. Клас је тањи него код пшенице и има само две стране док су код пшенице 4. Зрно је тање и дуже и т. д. Стабло дуже.

Везивање. Упоредити пшеницу и раж.

I. У чему су слични а у чему различни.

II. Пшеницу и раж с травама на ливади.

III. Цртати лист и клас пшеничан.

Увршћивање. Лишће дуго и узано. Клас и класић. Корен бокораст.

Племе *трава*.

Примена. Како је могуће да жито тако густо може расти?

Јечам и овас

Припрема. Каква је стабљика? Зрно јечмено и зрно овсено?

Изолагање. I. *Јечам*. Стабљике мање него пшеничне. Зелена стабљика зове се *пауљ*, кад се осуши: *сламка*. На врху стабљике — *клас*. Цвеће има плевике с дугачким осом. 2. *Овас*. Њега је најлакше познати по томе што му класци висе о кратким петељчицама по врховима танких гранчица. Много класака на гранчицама чине цваст који личи на метлу па зато се и зове *метлица*.

Стајање. I. Упоредите овас и јечам. II. Нацртајте клас код јечма и метлицу овса.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Уершћивање. И овас и јечам као и пшеница и раж слажу се у томе што имају стабљику пауљ, узано а дугачко лишће, цвет у класовима, и с тога чине племе *трава*.

Примена. Зашто се употребљују пшеница, раж, јечам и овас? Какве користи има човек од њихове сламе?

Траве које земљорадник не воли

Посматрати: вилину косицу, муар, треслицу, овсику и т. д.

Разговор. За што њих земљоделац не воли? Како се могу оне уништити?

(СВРШИТЕ СЕ)

ГУЕНОВА МЕТОДА

ЗА УЧЕЊЕ ТУЂИХ ЈЕЗИКА

од

Павла Ј. Мајенера

(СВРШЕТАК)

Како сте чули, глагол игра главну улогу у реченици; нека је част онеме, коме част припада! Зато ће нам госпођа граматика прво глагол представити. Узмимо први француски глагол, с којим сте се упознали, онај који влада оном реченицом „Идем вратима“ — глагол *marcher*. Тај ћемо глагол сад конјуговати, т.ј. прилагодити свом поступку. Узмимо, ја теби говорим, Јоване.

Ја — ја идем вратима — ја идем — *je marche*.

Ти, — Јоване — ти идеш вратима — ти идеш — *tu marches*,

а он, Филип, — он иде вратима — он иде — *il marche*.

je march-e — за мене

tu march-es — иде за тебе, Јоване,

*il march-e*¹⁾ — иде за њега, Филипа.

Ја ћу то сад поновити (понови).

Дакле, Драгутине, понови та три облика и представи при том себе и своја два друга, Јована и Филипа.

Н. Ја идем, ја Јован: *je marche*

Ти идеш, ти, Јоване *tu marches*

Он иде, он, Филип *il marche*.

Н. Врло добро! *Je marche — tu marches — il marche*. Сад знате француски глагол за три лица конјуговати; зато ћу вам то написати.

¹⁾ Жь, ты, ил марш. Глас и исти је као немачки й и ближи је гласу у, него ли гласу и.

je march-e
tu march-es
il march-e.

Јоване, читај та три облика! *Јован: Je marche, tu marches, il marche.*

И ти, Филипе! *Филип: Je marche, tu marches, il marche.*

И ти, Драгутине! *Драгутин: Je marche, tu marches, il marche.*

Н. Сад нам још треба множина, јелте? Она је исто тако лака, као и једнина. Пазите само на мене.

Ми идемо (сва четворица) вратима *nous march-ons*

Ви идете (сва тројица) вратима *vous march-ez*

Они иду (Филип и Драгутин) вратима *ils march-ent*¹⁾

Е сад да напишем те облике на таблу:

Ја идем вратима *march-e*

Ти идеш вратима *march-es*

Он иде вратима *march-e*

Сад да метнемо цртицу између _____
једине и множине

Ми идемо вратима *march-ons*

Ви идете вратима *march-ez*

Они иду вратима *march-ent.*

Тако, сад просто:

march-e

march-es

march-e

Цртица за множину _____

march-ons

march-ez

march-ent.

Пазите нарочито на облике множине на *ons, ez, ent*, упоредите их један с другим. Сад ћу опет обрисати таблу и написати још једаред; али Јован ће ми диктовати.

J. je march-e *Наставник (пише): march-e*
tu march-es *march-es*
il march-e *march-e*

nous march-ons *march-ons*

vous march-ez *march-ez*

ils march-ent *march-ent.*

Н. Ову таблицу добро запамтите, па ћете увек моћи конјуговати овај најважнији облик француског глагола.

Да се мало позабавимо (*amüsiren*), нек Филип чита форме с табле, пошто ја увек кажем дотичну реченицу српски.

Н. Идем вратима *vers la porte* *Филип: je marche*
Ти идеш вратима *vers la porte* *tu marches*

¹⁾ Ну маршон, ву марше, ил марш.

Он иде вратима *vers la porte* *il marche*

Ми идемо вратима *vers la porte* *nous marchons*

Ви идете вратима *vers la porte* *vous marchez*

Они иду вратима *vers la porte* *ils marchent.*

Н. Драгутине, и ти сад, а ја ћу допунити реченице.

Драгутин. *je marche* Н. *je marche vers la porte*

tu marches *tu marches vers la porte*

il marche *il marche vers la porte*

nous marchons *nous marchons vers la porte*

vous marchez *vous marchez vers la porte*

ils marchent *ils marchent vers la porte.*

Н. Сад ти, Јоване. Овог пута водићемо мали разговор.

Ј. *je marche* Н. Добро, *bien!* даље, *continuez!*

tu marches *bien!* — *continuez, даље!*

il marche *bien!* — *continuez!*

nous marchons *bien, très bien, врло добро! Continuez!*

vous marchez *bien, très bien! continuez!*

ils marchent *bien, très bien!*

Него, доста граматике. Хајдемо натраг вежбању! Ја ћу вам поновити још једном први корак:

marche *je marche vers la porte*

approche *je m'approche de la porte*

arrive *j'arrive à la porte*

arrête *je m'arrête à la porte.*

Јел' добро? Јесте ли могли све чути и разумети?

Сви. Јесмо, сви смо добро разумели.

Н. Ви бисте, рекао бих, радо сви поновили, али то нек стоји за доцније, а сад учинимо други корак. Српски би гласио овако:

Пружам руку,

Па онда дохватам кваку,

Па онда окренем кваку.

Па онда повучем врата.

Сад пазите шта радим:

Пружам руку *allonge — allonge — allonge*¹⁾

Дохватам кваку *prends — prends — prends*²⁾

Окренем кваку *tourne — tourne — tourne*³⁾

Повучем кваку *tire — tire — tire*⁴⁾

Још једном:

Пружам моју *bras*⁵⁾ (руку) *allonge — allonge*

Дохватам *poignée*⁶⁾ (кваку) *prends — prends*

Окренем *poignée* *tourne — tourne*

Повучем *porte* *tire — tire.*

1) Алонж.

2) Прап.

3) Турн.

4) Твр.

5) Бра. — Не своју као што бисмо иначе рекли. Овако је и на другим местима.

6) Поање.

Замислите радње и огледајте, да поновите француски. Јоване, почињи!

Н. 1) Пружам моју¹⁾ *bras*, пружам. *Јован. Allonge, allonge.*

Н. Добро,²⁾ *bien!* — *allonge, allonge.*

2) Дохватам *poignée*, дохватам. *Јован. Prends, prends.*

Н. Добро, врло добро! *bien, très bien!*³⁾ — *prends, prends.*

3) Окренем *poignée*, окренем. *Ј. Tourne, tourne.*

Н. *Bien, très bien!* — *tourne, tourne.*

4) Повучем *porte*, повучем. *Ј. Tire, tire.*

Н. *Bien, très bien!* — *tire, tire.*

А сад, Филипе, казаћеш ми француске глаголе, а ја ћу допунити реченице. Пази!

1) Ф. *Allonge. allonge.*

Н. *Juste,*⁴⁾ тачно!

alonge... J'allonge le bras, руку; ви видите *le bras. J'allonge le bras, le bras.* Даље!

2) Ф. *Prends... prends.*

Н. *Juste, parfaitement*⁵⁾ *juste!* Тачно, потпуно тачно! *prends...*

Je prends la poignée (кваку); гледајте, ето је *poignée!* *Je prends la poignée... la poignée!* Даље!

3) Ф. *Tourne... tourne*

Н. *Juste, parfaitement juste.*

tourne... Je tourne la poignée, je tourne la poignée. Даље!

4) Ф. *Tire... tire.*

Н. *Juste, parfaitement juste.*

Je tire la porte... je tire la porte.

Сад Драгутин; али сад ћемо улоге друкчије поделити. Јован нек казује француске глаголе, Драгутин нек прави француске реченице, Филип нек Драгутина француски похваљује, ако заслужи, и кад му ја кажем српски формуле за похвалу. Тако ћемо бити сва четворица у послу. Дакле, напред, Јоване!

1) *J. Allonge... allonge.*

Д. *J'allonge le bras.*

Н. Добро, врло добро!

Ф. *Bien, très bien!*

2) *J. Prends... prends.*

Д. *Je prends la poignée.*

Н. Добро, врло добро!

Ф. *Bien, très bien!*

3) *J. Tourne... tourne.*

Д. *Je tourne la poignée.*

Н. Добро, врло добро!

Ф. *Bien, très bien!*

1) Бра. — Не своју као што бисмо иначе рекли. Овако је и на другим местима.

2) Бјен.

3) Тре бјен.

4) Жист.

5) Парфетман.

4) *J. Tire... tire.*

Д. Je tire la porte.

Н. Добро, врло добро!

Ф. Bien, très bien!

Видите ли, после пола часа лекције, ви се можете већ разговарати без књиге за читање или учење, без икакве припомоћи! Видим, да вас то јако весели. Јелте? Лекција је била тако занимљива као скоро играње лоптом напољу.

Сад ћемо опет мало граматике. Прво ћу написати на табли нашу познаницу — таблицу мењања:

march-e

march-es

march-e

march-ons

march-ez

march-ent.

По овом угледу измењаћемо неки други глагол из нашег вежбања:

Приближавам се вратима — *approch-e*

Ја се приближавам *e:* *je m'approch-e*

Ти се приближаваш *es:* *tu t'approch-es*

Он се приближава *e:* *il s'approch-e*

Ми се приближавамо *ons:* *nous nous approch-ons*

Ви се приближавате *ez:* *vous vous approch-ez*

Они се приближавају *ent:* *ils s'approch-ent.*

Јоване, понови то: само полако!

Ј. e: je m'approch-e

es: tu t'approch-es

e: il s'approch-e

ons: nous nous approch-ons

ez: vous vous approch-ez

ent: ils s'approch-ent.

Н. Филип нек измења други глагол:

СТИЖЕМ вратима — *arrive.*

Ф. e: j'arriv-e

es: tu arriv-es

e: il arriv-e

ons: nous arriv-ons

ez: vous arriv-ez

ent: ils arriv-ent.

Н. Драгутине, конјугуј глагол другог става на реду:

СТАНЕМ код врата — *arrête.*

Д. e: je m'arrêt-e

es: tu t'arrêt-es

e: il s'arrêt-e

ons: nous nous arrêt-ons

ez : vous vous arrêt-ez
ent : ils s'arrêt-ent.

Н. На исти начин можемо и друге глаголе измењати и исписати. Али све да урадимо одједном, то не може бити, зато ћемо друге глаголе оставити за сутра, а сад да наставимо вежбање. Пре но што пређемо још заостали трећи корак, хоћу да вас још једном подсетим на прва два.

1. КОРАК:

marche : je marche vers la porte,
approche : je m'approche de la porte,
approche : je m'approche encore, све више encore,
arrive : j'arrive à la porte,
arrête : je m'arrête à la porte.

2. КОРАК:

allonge : j'allonge le bras,
prends : je prends la poignée,
tourne : je tourne la poignée,
tire : je tire la porte.

Сад смо код трећег корака. Српски је било за њега, као што знамо
Врата се отворе,
Врата се окрећу на шаркама,
Врата се све више окрећу,
Пуштам кваку.

Сад пазите француски

1) *La porte* отвара се
cède — cède — cède¹⁾
La porte отвара се
cède — cède — cède

2) *La porte* окрећу се
tourne — tourne — tourne.

Реч *tourne* знате већ.

3) *La porte* отвори се
s'ouvre,²⁾
т. ј. *se* себе, *ouvre* отвори
s'ouvre — s'ouvre — s'ouvre.

4) Најзад, последња радња — пуштам
lâche — lâche — lâche.³⁾
Пуштам *la poignée*
lâche — lâche — lâche.

Пазите не на моје речи, него на радње. Ја ћу поновити француски сваки глагол.

1) *cède, cède, cède.*

Представите јасно, шта се догађа! Врата се отворе.
cède, cède, cède.

2) *tourne, tourne, tourne.*

Ваља да замислите ту радњу!

¹⁾ Сед.

²⁾ Сувр.

³⁾ Лаш.

tourne, tourne, tourne.

3) *s'ouvre, s'ouvre, s'ouvre.*

Видите ли јасно кретање, отварање?

s'ouvre, s'ouvre, s'ouvre.

4) *lâche, lâche, lâche.*

Можете ли замислити кретање моје руке?

lâche, lâche, lâche.

Још једаред полако и јасно:

cède

tourne

s'ouvre

lâche.

Ко ће да понови? Сви? Један по један. Јоване, почни и мисли при том увек на радњу, која се означава француским глаголом.

J. cède... cède

tourne... tourne

s'ouvre... s'ouvre

lâche... lâche.

H. Très bien! Филипе, сад ти!

Ф. Cède... cède

tourne... tourne

s'ouvre... s'ouvre

lâche... lâche.

H. Врло добро, соколе (mein Junge!)! Très bien, mon garçon!¹⁾
Драги, (*Karlchen*) можеш ли поновити глаголе?

Д. Cède... cède...

H. Courage!²⁾ Буди јунак! Не бој се!

cède — la porte cède.

Д. Tourne... tourne...

H. Juste; courage! Сасвим тако, само јуначки!

tourne — la porte tourne на шаркама. Представи шарке: на својим *gonds*,³⁾ на *ses gonds, sur ces gonds,*

la porte tourne sur ses gonds.

Д. s'ouvre... s'ouvre...

H. Juste; courage!

s'ouvre — la porte s'ouvre, s'ouvre широм, широм *grande, tout grande:*

la porte s'ouvre toute grande.

Д. Lâche... lâche...

H. Juste; courage!

lâche — je lâche la poignée.

Тако, то је био трећи корак; вежбање смо сад свршили, прерадили. А сад, хајде да поновимо нас четворица трећи корак, свако у својој удози, исто онако, као што смо радили с другим. (Учини тако). На завршетку, хоћу да вам поновим цело вежбање течно француски:

- 1) *marche — je marche vers la porte,*
approche — je m'approche de la porte,
approche — je m'approche,

¹⁾ Мон гарсон.

²⁾ Кураж.

³⁾ Гон.

www.unilib.rs
 УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

approche — *je m'approche encore,*
arrive — *j'arrive à la porte,*
arrête — *je m'arrête à la porte.*

2) *allonge* — *j'allonge le bras,*
prends — *je prends la poignée,*
tourne — *je tourne la poignée,*
tire — *je tire la porte.*

3) *cède* — *la porte cède,*
tourne — *la porte tourne sur ses gonds.*
tourne — *la porte tourne encore,*
ouvre — *la porte s'ouvre toute grande,*
lâche — *je lâche la poignée.*

Ето, то вам је то!

А сад збиља, јесте ли све тачно разумели? (Јесмо!) Јесте ли правце француски мислили, без превођења респективних речи са српског? (Јесмо!) Лепо, онда ја сам задовољан. Те тако сад после једног часа знате вежбање, које вам се чинило на почетку часа тешко-претешко. Хоћете ли да вам кажем, откуд то, да сте тако брзо и добро научили вежбање? Што сте под туђим речима замишљали нешто стварно, видљиво, што су туђе речи ваш дух, вашу моћ представљања покренуле на рад, што су вас изазвале мислити на француском језику, ето зашто. Ја сам дакле одржао реч, шта више и нешто јаче: ја сам вас научио читати, писати и конјуговати; ми смо чак имали и анализу реченица и образовање реченица, ми смо се вежбали у употреби препозиција и у повратним глаголима, све то само за један час!

Остаје нам свима још да испунимо једну дужност — захвалност: ја за вашу велику пажњу, а ви за моје предавање. То „хвала“, казашмо француски; то се каже *merci!*,¹⁾ *merci, monsieur!*²⁾ Поновите сви са мном: *Merçi!... Merçi, monsieur!*

Пре но што се растанемо, још једну реч. Можда ви мислите, ви ћете све ово што сте сад научили, доведете срећно заборавити. Не брините се за то. Сутра, кад се дигнете, цела ће лекција у вашем памћењу бити живља, но и сад. Свака ће вам реченица стојати на језику, врх језика, француске ће речи непрестано бити с вама, ваш ће се дух занимати с њима против ваше воље.

IX.

Једна од карактерних црта Гуенове методе, као што је запазио читалац, јесте усмен поступак у настави. Тек кад ученик пређе сва сериска вежбања, његовим изразом да се послужимо, кад пређе и усвоји усмено објективни и субјективни језик и прозре у граматичке односе, тек онда може прећи на студију литерарних мајсторских дела мањег или већег обима.

Као што је познато, лектира чини почетак и центар т. з. нове методе у Немачкој, али њезин лектирни поступак, јако се разликује од Гуенова. Гуен је и ту остао себи доследан: сваки литерарни производ

¹⁾ Мерси.

²⁾ Мсьје.

по њему чини онет серије, као и његове усмене, и отуд он лектиру тре-тује као своје серије. Једна књига Виргилијева, н. п. даће просечно 70 комада по 22—30 ставова; једна Хомерова даје 35—40 комада, Хора-цијева 36. Гуен је тако транскрибовао велики број грчких и римских класичара, репродуковао литографски и тако их прелазно с ученицима.

Наравно да ове транскрипције строго задржавају пишчеву кон-струкцију, изражавање и ред; све одступање Гуеново од аутора састоји се само у дужини врста — сваки став чини једну врсту.

Да Фонтенону басну *Le lion et le moucheron* Гуен је н. п. тран-скрибовио, начинио од ње серије, овако (сва је разлика од оригинала само у броју ставова и дужини реченица¹⁾):

Le lion et le moucheron (*La Fontaine*).

1. L'outrage et le duel

- *Va-t'en, chétif insecte, excrément de la terre! va-t'en*
C'est en ces mots que le lion parlait un jour au
moucheron parlait
L'autre lui déclara la guerre: déclara
Penses-tu, lui dit-il, penses-tu
que ton titre de roi me fasse peur fasse peur
ni me soucie? soucie
Un boeuf est plus puissant que toi; est puissant
je le mène à ma fantaisie. mène
 — *A peine il achevait ces mots, achevait*
que lui-même il sonna la charge, sonna
Fut le trompette et le héros. fut trompette
Dans l'abord il se met au large; se met
puis prend son temps, prend
fond sur le cou du lion, fond
qu'il rend presque fou. rend fou
Le quadrupède écume, écume
et son oeil étincelle étincelle
il rugit. rugit
On se cache, se cache
on tremble à l'environ; tremble
et cette alarme universelle est l'ouvrage d'un
moucheron. est l'ouvrage
 — *Un avorton de mouche en cent lieux le harcèle, harcèle*
tantôt pique l'échine et tantôt le museau, pique
tantôt entre au fond du naseau. entre
La rage alors se trouve à son faite montée. montée

2. Triomphe et ruine.

- *L'invisible ennemi triomphe. triomphe*
et ri de voir rit

¹⁾ Слично, али не баш сасвим тако, третује лектиру и познати Robertson, коме је лектира центар и почетак. Наведена транскрипција Ла Фонтенове басне налази се у *L'art d'ens.* 2. изд., 428. и д. и с. 392. и д. енгл. прев. Наш препис је из др. Крона, с. 36, који је поправио штампарске погрешке из оригинала транскрипције.

УНИВЕРЗИТЕТСКА
 БИБЛИОТЕКА
 WWW.UNILIB.RS

qu'il n'est ni griffe ni dent en la bête irritée . . .	n'est griffe
qui de la mettre en sang ne fasse son devoir . . .	mettre en sang
Le malheureux lion se déchire lui-même . . .	se déchire
fait résonner sa queue à l'entour de ses flancs	résonner
bat l'air qui n'en peut mais;	bat
et sa fureur extrême le fatigue,	fatigue
l'abat:	abat
le voilà sur les dents.	voilà
— L'insecte du combat se retire avec gloire; . . .	se retire
comme il sonna la charge,	sonna
il sonne la victoire,	sonne
va partout l'annoncer,	annoncer
et rencontre en chemin l'embuscade d'une araignée	rencontre
il y rencontre aussi sa fin.	rencontre
— Quelle chose par là nous peut être enseignée? .	enseignée
J'en vois deux:	vois
dont l'une est que	l'une est
entre nos ennemis les plus à craindre sont sou-	
vent les plus petits;	à craindre
l'autre, que	l'autre est
aux grands périls tel a pu se soustraire . . .	se soustraire
qui périt pour la moindre affaire.	périt

Остаје нам сад да покажемо, како Гуен третује лектуру, коју он отпочиње тек кад му ученик пређе сва сериска вежбања. Узећемо наведену Ла Фонтонову басну. Ова се има сматрати као серија, која се састоји из два сериска комада од 22 и 25 ставова; сваки комад опет, има „корак“ (3).

Наставник прво укратко исприча садржину басне. Затим почиње по обичају глаголом (*va-t'en*) првог става, а потом гради целу реченицу

Va-t'en, chétif insecte, excrément de la terre!

Други став иде око глагола *parlait*, који наставник прво изговори, да одмах за овим начину део по део другу реченицу

C'est en ces mots que le lion parlait un jour au moucheron.

Пошто се тако начине и друге реченице првог корака, онда најмање обдарени ученик понавља све уз припомоћ написаних глаголских облика став по став. Други ученик износи логички ред глаголских облика напамет и онда прави цео корак из главе.

Други и трећи корак исто се овако уче.

Док наставник пробави неко време у другом ком разреду, где би могао н. п. исто ово свршити, сваки ученик пише или из памети или на основи низа глагола, које је прибележио, први сериски комад Ла Фонтонове басне. При повратку, наставник затражи од најслабијег ученика, да прочита што је написао, при чем остали ученици приномажу да се учине ситне поправке, ако их буде.

Исти је поступак и за прераду другог сериског комада. На овај се начин достиже истакнути циљ: рад, који писац није створио без труда, ученик понавља још једаред самостално и уз напрезање својих духовних сила, не просто памтећи.

Свако литерарно дело садржи две врсте израза, који су нарочито важни, али које није тако лако усвојити: то су фигурни обрти и међу-

фразе (*phrases relatives*). Ученика ваља упућивати, да ове две врсте израза тражи из сериског комађа и да их испод ових прегледно испишује. Сабирање фигурних обрта образоваће му литерарни укус, јер тиме управља поглед у пишчеву духовну радионицу и тиме може усвојити његове представе и његов круг мисли. Збирање субјективних ставова даје му могућност, да може изразити најфиније нијансе својих представа, а како ово вежбање оштри његов дух сваки дан све више, он ће добити после кратког времена ону неоцењену особину, која се означава као оштро осећање за језиком (*sprachliches feingefühl*).

У басни *Le lion et le moucheron* имају ове фигурне изразе: *faire peur, achever un mot, sonner à charge, prendre son temps, la rage monte à son faite; la fureur fatigue, la fureur abat, la fureur met sur les dents, sonner la victoire, annoncer la victoire, rencontrer sa fin, se soustraire au péril*.

Према овом угледу имају се прикупити сви фигурни изрази, којима се уопште служи један писац и тако средити, да се могу брзо прегледати и рекапитуловати. Раније, кад је било говора о метафорским вежбањима, речено је, како се то може извести, кад се узме за полазак један од симбола. У току времена ученик ће тако имати систематску ризницу фигурних израза из аутора, које је прочитао. Што више чита ризница ће му бити све то већа и богатија. И из овог бистрог, здравог извора, ученик може по вољи црпсти и проширивати свој круг представа и оплењивати свој литерарни укус.

На студију и збирање фигурних израза надовезује се тражење релативних међуфраза. У басни се налазе ове, које су се већ јавиле и као метафоре: *penser que, faire peur, soucier, être puissant, mener à sa fantaisie, se mettre au large, prendre son temps, dans l'abord, c'est l'ouvrage de, triompher, se trouver à son fait monté, rien de voir que, faire son devoir de, n'en pouvoir mais, être sur les dents, se retirer avec gloire, sonner la victoire* и обе пословице *Entre nos ennemis, les plus à craindre sont souvent le petits* и *Aux grands périls tel a pu se soustraire qui périt pour la moindre affaire*.

Ова збирка као збирка нема никакве вредности; она се састоји од одломака мисли, које може оплодити учеников дух тек онда, кад се вежу с другим језиковним градивом. Ово ће бити у вези са т. з. разредним фразама (*classenphrasen*), које се употребљавају у настави — подстицање, позивање, поправљање, тврђење, похвала и т. д. Да би се горњи изрази учврстили, они се, дакле, доводе у везу са лектирном грађом, која се баш има прерадити. У току прераде добиће се одмах конкретни обртн, као ови:

Faites attention! Ne pensez pas que > vous puissiez apprendre quelque chose sans cela!

Donne-vous la peine! Pensez-vous que > l'on puisse apprendre une langue sans cela?

Continuez, et que rien ne vous fasse peur

Continuez! La construction d'une phrase ne doit pas vous faire pour.

Très bien! On voit que vous n'avez pas peur.

Courage! Si vous faites une faute, que cela ne vous soucie pas.

Bravo! Pour bâtir une phrase nul n'est plus puissant que vous.

Parfait! Votre mémoire devient de jour en jour plus puissante.

Très bien! Vous menez la langue à votre fantaisie.

Lentement! Mettez-vous, comme on dit, au large!

Lentement! Oensez votre temps!

Continuez, et dans l'abord representez-vous bien le fait!

Bien dit! C'est là l'ouvrage d'un bon élève.

Courage! Vous triompherez!

Splendide! Je triomphe > de vous voir si bien marcher.

Bravo! Votre facilité de parler se trouve à son faite montée.

Très bien! Je ris de voir, qu' > il n'est plus de difficulté pour vous.

Attention! Faites votre devoir > de bien prononcer.

Parlez hardiment! Qui fait une faute, souvent n'en peut moins.

Courage! Montrez que > vous n'etes pas encore sur les dents.

Très bien! Vous vous retirez avec gloire du combat.

Parfait! Vous pouvez, je crois, sonner la victoire.

Attention! Prenez garde aux moindres mots: Entre nos ennemis les plus à craindre sont souvent les petits!

Attention! Notes bien ce diction: Aux grands périls tel a pu se soustraire qui périt pour la moindre affaire!

Х Р О Н И К А

СРПСКО ГЕОЛОШКО ДРУШТВО

ЛХХХIV збор (10. фебруара 1901. год.)

1. Како према чл. 7. друштвених статута није присутан довољан број чланова, избор нове управе одлаже се за идући збор.

2. Приказане су и разгледане публикације, које су геолошком заводу дошле а) у замену за *Геолошке Анале Балканског Полуострва* (од бечког геолошког завода *Abhandlungen XVI 1, Jahrbuch I 2 и Verhandlungen 13—16* за 1900. год.; од маџарског геолошког друштва *Годишњак* за 1898. год.; од геолошког завода америчких сједињених држава *Description of the topographic Map of the U. States*; од енглеског геолошког друштва *Quarterly Journal* № 225; од белгијског геолошког друштва *Bulletin XIII 2*; од петроградског јестаственичког друштва *Труды 29—30*; од московског јестаственичког друштва *Bulletin* за 1900. год. 1—2 и од сарајевског музеја *Гласник* за 1900. год. 3—4), б) купљене (*Palaeontographica XLIII, Neues Jahrbuch für Mineralogie etc. II* за 1900. год., I за 1901. год. и *Beilagebuch, Centralblatt für Mineralogie etc. № 1—9* за 1900. год., *Lethaea palaeozoica II 3*), в) поклоњене (*Геологија Србије II* од Ј. М. Жујовића, *La Limnologie générale de M. Forel par J. Свјијі* и *Букула, Венчаи, Ваган* од С. Урошевића).

3. Разгледане су збирке: а) девонски фосили из околине Цариграда, које је прикупио и геолошком заводу поклонио г. М. Динић, професор; б) јеленски рогови из околине Св. Петке, које је послало министарство

унутрашњих дела и в) дође вилице од мамута, нађене у Дунаву код Панчева и купљене за геолошки завод.

4. *Ј. М. Жујовић* саопштава резултате проучавања еруптивних стена из Старе Србије и Македоније, које је са својих екскурзија донео г. Ј. Цвијић. — У збирци су представљени ови вулкански производи: 1. аугитски андезит, нађен између Дамјан-Баира и Штина, изнад Дубоког Дола; 2. биотитско-аугитски трахи-андезит, испод Јањева код Буришта; 3. биотитски андезит са Средоречке висоравни (један примерак има основну масу обичну, микролитну, а у другом је особита — фелситна и сферолитна); 4. амфиболски трахит, Демир-Капија (стена прилично одговара трахиту из Дубочана у Србији; има прелаза у андезите; на улазу у Демир-Капију стоји један црвени силификовани андезит); 5. дацити обични или пропилитски, нађени код Кратова Чотине (Ташли-Баир), крај Табачке Реке (праће их често и њихови туфови; пропилитски су дацити из клисуре Белице, изнад Зборског, и од Неглена); 6. дијабаски порфирит између Градског и Велеза, из Грнизарске Реке; 7. леуцитити из Младонагорича и Заберника у околини Куманова. Последње стене су најинтересније у збирци. Њихов налазак, наскоро по наласку леуцитита у Србији, не само да умножава број интересних петрографских типова на Балканском Полуострву, него нам јако примиче време потоњих вулканских ерупција у Српској Земљи. Ове су стене искуљале пошто су се сталожиле најмлађи терцијарни слојеви. Викенел их је назвао перидотитима, а Ами Буе долеритима. На Забернику је један леп леуцитит с оливином, који би по Розенбушу ваљало назвати леуцитски базалт, а стене код манастира Младонагорича садржином санидина приближују се леуцитофиру, докле се устукком леуцита удаљују од леуцитита.

ЛХХХV збор (10. марта 1901. год.)

1. *Светолик Радовановић* као секретар управе подноси трогодишњи извештај о раду Српског Геолошког Друштва. — Друштво је зашло у једанаесту годину. Има једног почасног члана (Љубомир Н. Христић, пуковник у пенз.), 4 добротвора († Стана Ј. М. Жујовића, † Ђура Милијашевић, Андра Парађанин, тргов. у Пољни, и В. А. Семадени из Кијева, дворски лиферанат Њ. В. Краља Србије), 35 редовних чланова (Алекса Станојевић, проф. гимн., Др. Димитрије Антула, рудар. геолог, Др. Добросав К.-Милојковић, држ. хемичар, Добросав Урошевић, супл. гимн., Драгутин Антић, проф. гимн., Живојин Јуришић, проф. гимн., Јован Бадемлић, комесар Нар. Банке у пенз., Ј. М. Жујовић, проф. В.

Школе, Др. Коста Јовановић, царински хемичар, Љубомир Клерић, министар на расп., Др. Марко Леко, проф. В. Школе, Милан Бајић, хемичар мин. нар. привреде, Олга Гавриловићева, кл. учит. више жен. школе, Петар Илић, рудар. инж., П. С. Павловић, проф. гимн., Радован Мајсторовић, хемичар држ. моноп., Радосав Васовић, супл. гимн., Сава Урошевић, проф. В. Школе, Светозар Гикић, начелн. руд. одељ. у пенз., Др. Свет. Радовановић, проф. В. Школе, Светолик Стевановић, проф. гимн., Сима М. Лозанић, минист. на располож., Др. Сима Тројановић, проф. гимн., Владимир Петковић, проф. приправн. у Скопљу, Живан Михаиловић, проф. гимн. у Крушевцу, Јован Милојковић, рудар. инжињ. у Крупњу, Љубомир Павловић, школ. надзорн. у Ваљево, Милан Банић, проф. гимн. у Нишу, Михаило Благојевић, рудар. инжињ. у Мајданпеку, Михаило Живковић, проф. гимназ. у Ваљево, Милош Динић, директ. гимн. у Цариграду, Никола Ракић, проф. гимн. у Брању, Сима Златичанин, школ. надзорн. у Брању, Феликс Хофман, рудар. инжињ. у Кучајни, и Цветко Петковић, проф. гимн. у Јагодина), и 11 дописника (Владимир Малина, учит. гимн., Милан Дукић, проф. гимн., Светозар Зорић, проф. В. Школе, Чедомир Петровић, проф. гимн., Александар Крстић, проф. гимн. у Нишу, Гргур Вујић, проф. гимн. у Крагујевцу, Живојин Хаџић, школ. надзорн. у Ужицу, Коста Ковачевић, проф. гимн. у Битољу, Љубомир Јовановић, проф. гимн. у Пожаревцу, Михаило Рашковић, порезник у Неготину, Панта Милановић, проф. гимн. у Смедереву). Од октобра 1897. год. излазе под редакцијом секретаровом *Записници Српског Геолошког Друштва*, који се шиљу свима члановима и свима установама с којима *Геолошки Анали Балканског Полуострва* имају веза. Сем тога ови су *Записници* до 78 закључно објављени још и у страном тексту последње књиге *Геолошких Анала*. За време досадашње управе имало је друштво 29 зборова, на којима је било 32 геолошко-палеонтолошка саопштења, 20 минералошко-петрографских, 2 рударска, 8 хемијских, 38 реферата, 7 предавања, 66 приказа нових збирака и 40 дописа или краћих саопштења, тако, да на сваку седницу, без приказа књига и службених друштвених послова, падају просечно по 7 разних саопштења. — На крају извештаја секретар мотивише управин предлог, да се за редовне чланове изберу: г. г. Спирос Брусина, Др. Мијо Кишпатић и Др. Драгутин Горјановић, свеучилишни професори у Загребу, затим Чедомир Петровић, проф. гимн., Драгутин Степановић, руд. инж., Петар Илић, проф. учит. шк., Др. Манојло Смиљанић, супл. гимн. и Живко Јоксимовић, проф. приправн., а за дописнике: г. г. Михаило Бобић и Љубомир Давидовић, проф. гимн., Тодор Бушетић, учитељ, Божидар Милановић, благајнички помоћник, Недељко Кошанин, проф. приправн., и Душан Јовановић, рудар. — Извештај се прима, и предложени кандидати бише акламацијом изабрани.

2. П. С. Павловић као благајник управе подноси извештај о стању друштвене имаовине. Друштво има: 1. један двоцентни државни лутриски лоз сер. 4956 бр. 7 од 100. дин. номинал. вредн. (поклон проф. Ј. М. Жујовића за спомен на пок. Стану Ј. М. Жујовића), 2. утемељачки улог пок. Буре Милијашевића од 67 дин., предат Београдској Задрузи, 3. утемељачки улог г. А. Парађанина, тргов. у Пољни, од 50 дин., предат Београдској Задрузи, 4. прилог г. Б. А. Семаденија, дворск. лифер. у Кијеву, од 100 руб. (283 дин.), предат Београдској Задрузи, 5. интерес од Задруге на уложени новац до јула 1900. год. 8·70 дин., 6. купони двоцентног лоза за 1899., 1900. и 1901. год. 6 дин.; свега 1 лоз номин. вредн. 100 дин. и 414·70 дин. у готовом, уложених код Београдске Задруге. Издавања није било никаквих; друштво држи седнице у геолошком заводу Вел. Школе, а *Записници* му се по одлуци г. министра просвете и црквених послова оштампавају из *Просветног Гласника*. — Прима се к знању.

3. За нову трогодишњу периоду (до 10. фебруара 1904. год.) бира се аklamацијом досадашња управа (председник проф. Ј. М. Жујовић, секретар и уредник *Записника* проф. Др. Свет. Радовановић, члан управе и благајник П. С. Павловић).

4. Приказане су и разгледане публикације, које су геолошком заводу дошле а) у замену за *Геолошке Анале* (од руског геолошког комитета *Труды и Известия*, од Српске Краљевске Академије *Глас* 59 и 61, од бечког геолошког завода *Verhandlungen* за 1901 год. №1, од петроградског јестаственичког друштва *Протоколи Засѣданій* бр. 4—6, од белгијског геолошког друштва *Bulletin* XI 1 и XV 1, б) купљење (*Palaeontographica* XLIV—XLVII, *Centralblatt für Mineralogie etc.* 10—12 за 1900 год. и 1—3 за 1901 год. и *Elemente der Gesteinslehre* друго изд. од Розенбуша), в) поклоњене (*Beiträge zur Siedelungskunde Südserbiens* von Dr. M. Smiljanić, и око 150 ком. разних књига и брошура геолошког садржаја, које је пратио пок. М. П. Мељников из Петрограда).

5. Разгледане су збирке: а) сандук крупних другомедитеранских остреа, које су приликом железничких радова у Мисачи прикупили и геолошком заводу поклонили г. Ј. Ковачевић и В. Вуловић, жел. инжињери, б) једна другомедитеранска *Heliastrea* из Вел. Извора, коју је поконио г. Ј. Станковић, жел. инжињер.

6. П. С. Павловић држи предавање о меланопсидним лапорима и сродним творевинама на Балканском Полуострву закључујући: а) да су меланопсидни лапори у Далмацији и сродне им

творевине у балканским земљама старији него што се раније узимало; б) да по старости одговарају Миоцену и да су, према садашњем нашем знању, еквивалентни другомедитеранској или најмање сарматској етажи; — и в) да у Бугарској, Турској и Грчкој нису познати никакви слатководени слојеви овога типа. (Ово је предавање у целини штампано у априлској и мајској свесци *Просветног Гласника*).

Св. Р.

Б Е Л Е Ш К Е

Занимљива пресуда између учитеља и свештеника из 1843. године

* * *

У варошици Круњу, округ подрински, био неки учитељ, који се није слагао са свештеником. Због неслоге су дошли на послетку и пред суд округа подринског, који је 26. маја 1843. г. (Бр. 72) донео и пресуду, којом је учитељ кажњен. Г. Селимир Пачић, садашњи судија у Лозници, био је добар, па нам је преписао ову пресуду, и ми је саопштавамо читаоцима Пр. Гласника сасвим верно, како је у судској архиви сачувана.

Ево те пресуде:

„Суд окружија подринског разматравши испит свој над Мићом Јевтићем, председатељем примирителног суда Круњањског под 28. Априлом учињени, а тако и цео акт у предмету томе и одговор истог учитеља под 1. Мајом дани, увидио је да су не један пут Круњањци тужили и тражили да промену учитеља, и да им није уважена тужба, а и сада наведши како је учитељ попа Симу Тодоровића био и косу му почупао, које (је) заиста од учитеља не мала непристојност била, а к' тому, као што је и из његовог одговора видети јасно, да он ни најмање поњатија о Србској Граматици нејма и као што никакове важности ни тужба ни одпор у себи несадржавају, осим боја што је побрио с попом.

Решава: да учитељ премести се из Круња гди у дојња окружија, у којима се налази влаха, јербо је и он вла, гди може на влашком језику и то малу дечицу учити, а што се тиче боја, што је попа напао, будући да је и попа после тога опет на учитеља пред среским начелником напао и повратио учитељу и због тога је отлучен њиновом властију од чиновдејства за то да плати попу 10 талира“.

Читаоци наши могу видети из ове пресуде: 1. да неспремна и неуредна учитеља грађани и пређе нису трпели; 2. да је веома ружно а и штетно кад учитељ не живи у пријатељству са свештеником; 3. да је граматика и пређе веома цењена и да је суд окружни водио рачуна у колико и како учитељ разуме граматику; 4. да је и окружни суд решавао: да ли да се неки учитељ премести из једнога места у друго; 5. да је било туђинаца, којима је поверавано да васпитавају српску младеж, без сумње што није било довољно домородаца, који би то могли боље чинити.

Љ. М. Пр.

ПРОСВЕТНИ ЗАПИСИ

Бурске школе. — У 17. веку многи Холањани населили су се на јужном врху Африке. Њима су се придружили и неки протестанти из Француске, који беху гоњени у отаџбини својој (1685). Становници француског племена брзо су се помешали и претопили у бројем веће становништво холандског племена. Тако су досељени Французи брзо примили холандски језик и обичаје. Спајање ова два племена ишло је тако брзо, да год. 1725 француски инжињери, који беху дошли у јужну Африку да мере меридијан, могли су се француски разговарати само са старцима француског порекла, а младеж је сва говорила холандски. Но ипак и до данас су остали неки трагови који подсећају да је ту било и Француза. Многа имена данашња види се да су француског порекла (н. пр. Joubert, Жуберт).

Насељеници ови у скоро су осетили притисак холандско-индиског друштва, коме је припадао врх Добра Нада. Зато су се многи насељеници одселили са стадима својим даље на север, где су у потпуној слободи имали непрегледна поља за пољашу.

Године 1806 дошао је јужни део Африке у руке Енглеза, који су 1834 године уништили ropство. После овога било је друго још веће исељавање на север.

Исељени Бури за време управе Преторија основали су данашњу своју домовину, републику трансвалску (г. 1852).

Године 1879. покушали су Енглези да заузму републику трансвалску, али после пораза код Мајуба Хила г. 1880. одустали су од свога циља и по уговору из г. 1884. признали су републику као самосталну државу.

Чести ратови, које је Трансвал морао водити за самосталност своју, велика растуреност и удаљеност становништва, усамљеност појединих становника и оскудица путова биле су велике сметње подизања и ширења школа у овим земљама. Али је опет с друге стране младим Бурима олакшавала посељивање удаљених школа њина окретност и вештина у јахању. Дечаци су на коњима до удаљених школа одлазили и враћали се.

Први школски закон био је издан у Трансвалу год. 1882., а допуњен 1892. год. По закону овом родитељима припада иницијатива подизања и издржавања школа. Држави је остављено да потпомаже у том родитеље, да води надзор и да подиже и издржава школе за спремање учитеља и других државних чиновника.

Држава даје школама помоћи 150—200 франака на свако дете које је старије од 6 год. и које уредно школу посећује. Поред тога даје као ванредну помоћ за храну по 40—50 фр. на месец за свако сиротно дете, које станује даље од 3 миље од места где је школа. Тако исто држава даје нарочите потпоре за приређивање курсева при основним школама, за плаћање кирије или за куповање или зидање школских зграда.

Учитељима се поред плате даје 250—1250 фр. као поклон, ако их школа постигне извесне прописане успехе.

Исто тако и школе ујтландера или странаца добијају знатне потпоре. И оне добијају помоћ, ако се у њима учи холандски језик и домаћа историја.

Законом од 1896. год. установљено је да гувернер може сâм на рачун државни отварати школе у рударским местима и да ту не мора чекати иницијативу самих родитеља. У школама код златних рудника младеж добија наставу из математике и језика за врло малу школарину. Холандски језик учи се без принуде.

Пре почетка садашњег рата било је оваких школа 12 са 49 учитеља и 1500 ђака. Трећина ових учитеља били су Енглези, који су плаћани од републике и ако нису добро знали холандског језика.

Надзор над школама вршили су 6 надзорника, који су узети од најбољих учитеља.

Последњих година биле су установљене у Преторији две учитељске школе, мушка и женска. Њима је био циљ да спреме учитеље и учитељице из доминионе, те да се не узимају више странци за учитеље.

Број становника у републици био је г. 1898. око четврт милиона, али је издатак на школе износио 5,700.000 франака, а у школама се учили 15.000 деце.

Посећивање школа било је добро. Сеоске школе посећивало је просечно 91%, а варошке 84% деце за школу дорасле.

Учитељима је остављена слобода рада у бирању метода и узимању књига. Програм обухвата предмете: библиску историју, читање и језик холандски, аритметику, писање, певање, историју југо-африканских република и историју општу, земљопис, стране језике, цртање и ручни рад. Природне науке су необавезне.

Од страних језика дато је енглеском језику у трећем разреду од 25 часова недељних 3 часа, а после му је дато и 4 часа недељно.

На прошлогодишњој париској изложби ђачки радови трансвалских школа заслуживали су свачију напљу. У писменим радовима свуда провејава осећање љубави према домовини и осећање опасности која прети домовини. У том погледу налазе се чисто дивљаве речи дечака од 10 до 12 година.

Знатне тешкоће имају трансвалске школе у рачунању, јер се употребљавају мере енглеске и холандске, а енглеске су далеко од лакоте коју имају метарске мере.

Ручни рад женска и мушка деца уче у школама као и у других напредних народа. Нарочито женски радови одликују се тачношћу и угледношћу. Слој у мушким школама омиљен је како код учитеља тако и код ђака.

Књиге школске и забавне штампају се већином у Холандији, а израђују их холандски писци.

Из Ves. Ueit.

*

Напуштена деца у Лондону. — У Лондону има друштво које се стара да даде рада и забаве малолетним осуђеницима и уопште младежи, која је напуштена, или је у приликама које децу кваре. Прикупљајући податке о таквој младежи у Лондону набројало се оваке деце преко 150.000. Девојчице су изишле горе од мушкараца. А тај млади пролетаријат живи махом од крађе и злочина разних. Друштво, које је ставило себи у задатак да спасава ову младеж, хоће да отвара склоништа, читаонице, радионице и игралишта за ову децу. Издаци за зграде и друго прикупљају се добровољним прилозима.

*

Бакву школу имају Словаци. — У чешком листу „Просвета“ у чланку „Dřatenský rap učitel“ описује се овако једна школа код Словака: Дрвена кућица без димњака. Прозора свега четири, а они су по пола метра широки и пола метра високи, дакле цео прозор таман толики колико једно окно прозорско на обичној варошкој кући. Соба је само једна и она је четири метра широка, четири дугачка, а таван руком лако додирнеш. Кад улазиш на врата, мораш се сагнути. Патос је земљан. У једном углу је пећ, а поред ње стоји разбој. Господин учитељ је по спреми ткач, али сад не тка, јер не може да стигне на обе стране. Поред зидова околу су клупе без наслона. Зимом, кад сви ђаци долазе у школу — а њих има *шездесет* и више — унесе учитељ таквих клупа пуну пунцату собу. Онда ту буде и табла с кредом, а сунђера нема, јер се брише каквом крпом.

Таква једна школа казује колико је старање за просвету код Словака. Али ваља поменути да за Словаке има и много бољих школа. Њих подижу Маџари и у њима словачка деца уче маџарски. Словацима се често даје да бирају: воља им да децу шаљу у модерну лепу школу, воља им у онаку дрвењару.

Још нешто ваља овде поменути: И ако за нас веде да смо на Оријенту, код нас нема онаквих школа, какве се налазе у Аустрији.

*

Из статистике чешких школа за год. 1900.

1. Број школа :

	ОСНОВНИХ	ГРАЂАНСКИХ
чешких	2915 (+ 24)	243 (+ 17)
немачких	2175 (+ 21)	176 (+ 7)

У свима овим школама било је 17.083 одељења и то 10.276 за чешке а остало за немачке школе. Захтеви и молбе за отварање нових школа грађанских непрестано се умножавају.

2. Број учитеља :

	ЧЕШКИХ	НЕМАЧКИХ
учитеља	8860	5941
учитељица	1699	970
Свега	10559	6911

3. **Број ђака.** Деце за школу дорасле било је у Чешкој 1,094.156. Од ове деце 24.326 посећивало је приватне школе; није посећивало школу 3980 због телесне или душевне неспособности; а *само 330 деце* није учило школу и ако је за школу било способно. (На милион само 300! Срећна словенска земља!)

4. **Издаци на школе** у Чешкој износили су ове године 31,322.362 круне. Од ове суме долази на округе по унутрашњости 27,382.542 к., на округе варошке 1,315.024 к., а Праг троши на своје школе 1,003.600 круна.

*

Из школске статистике. — У Немачкој се троши на школе 212 милиона, у Аустрији 90 милиона круна. У Швајцарској једна школа долази на

366, у Немачкој на 826, а у Аустрији на 1350 становника. Од 100 становника не зна читати и писати у Аустрији 24, у Галицији 68, у Немачкој 3. Од 4 милиона деце за школу дорасле у Аустрији не походи школу скоро једна четвртина, а у Галицији скоро половина.

Писац, који ове бројеве износи аустријски је становник, износи их у чешком учитељском листу и тако рећи с очајањем указује како у Аустрији школе слабо стоје, како писменост још није раширена. Шта бисмо рекли ми кад би број наших школа и писмених становника изнели и упоредили са другим народима у Европи? У времену кад треба да отварамо многе нове школе, ми немамо довољно учитеља ни за досадање, те се на дваестину места морају узимати свештеници за учитеље, да они поред своје парохије још и децу уче у школи!

*

Школска прашина. — Познато је и признато да је школска прашина убитачна и за ђаке и за учитеље. О том би груди учитељске највише имале да причају. Али испитивања научара бројевима казују праве страхоте, шта се у прабини школској налази.

У једној седници берлинског друштва за здравље у школи, изнесена су испитивања која су потврдила ово: У 1140 грама прашине која је почињена са школског пода испод утврђених клупа школских најецо је $2\frac{1}{2}$ милијарде клина гљива. Прашина коју са собом доносе берлинска деца имала је 33% органских материја. Зато је потребно чистити школе што чешће и брже, а што је могућно пажљивије. Клупе пак морају бити такве да не заклањају праšину и не сметају чишћењу, а патос никако не би требао да има пукогине и рупе.

*

Број учитељака у Енглеској. — 1870. г. било је у Енглеској 8800 учитељака, а г. 1900. било их је 80.507. Учитеља пак било је ове године само 28.978.

**

Чешка Матица Школска. — Прошле године навршило се 20. година од када је установљена Чешка Матица Школска, којој је задатак да народност чешку брани од понемчавања тамо где су Чеси помешани с Немцима и у мањини су, те својих школа немају. За ових 20 година Чешка Школска Матица прикупила је прилога 4,130.752 форинте, а издала је 3,788.102 фор. Отворила је и подигла преко стотине школа. Неке од тих школа преузела је после државна управа на издржавање, а Матица данас издржава 52 дечја забавишта, 70 основних школа, 7 средњих и 1 трговачку школу.

*

О женидби учитеља. — Најновије измене закона о народним школама у Чешкој, поред других измена доносе и ову одредбу:

Привремени учитељи¹⁾ који нису положили испит за сталне учитеље, ако хоће да се жене, морају за то добити одобрење окупног школ. савета.

Код нас се само на офицере гледа ко и кад треба да се жени, а у Чешкој хоће да гледају и кад учитељ треба да се жени. Овим се, мислимо,

¹⁾ То су као и наши приправници, само имају плату.

хтело да припази мало на то, да се неко не жени док још не може довољно издржавати жену и децу. То је у неколико оправдано, нарочито за оне који још нису испите положили и стекли право на какву сталну службу. Наш народ каже: „начинио од једног слепаца — два“ кад се ожени неко, а ни сам није могао себе издржавати довољно.

*

Сиротиња међу школском децом у Бечу. — Бечко учитељско друштво саставило је за 1899. г. једну статистику о школској деци, а из ње се види да од 5.392 детета има 3.812, т. ј. више него 70% деце која се после школе или за време школско морају занимати каквим радом да заслужи што год за живот. 240 ђака послуживало је у богатијим кућама, 46 продавало хлеб и јело, 450 купили су угљ, старо гвожђе, кости и др. по ђубриштима. Већина ове деце била су јадно одевена, слабуњава, и разуме се слабо храњена. У сваком разреду од ових школа, које су испитиване, било је по 30 ђака, који су молили за ручак, који добротворна друштва дају школ. деци; а од њих ни половина код куће није спавала на постељи.

*

Како расту људи. — Проф. Белински написао је књигу о школским здравственим односима и у њој, поред осталога износи занимљиве податке о том како људи расту. Највише расте дете у првој години својој, а после лагано до 12 г. Најмање расту мушкарци од 10—14 г., а девојчице од 9—11 г. Интересантно је да су деца северних народа за 6—10 см. већа од деце јужних европских народа.

*

Писменост у Галицији. — По последњем попису у Галицији има 7,317.023 становника, а од њих умеју читати и писати 1,262.062 мушка и 948.391 женска, свега 2,2 милиона, што је онет знатан напредак према претпрошлом попису, када је било писмених 1,2 милиона. Само читати знају 170.000 м. а 275.000 жен. Не знају ни читати ни писати 2,187.399 м., а 2,473.017 жен., свега 4,660.416, што чини 63,69 процената целокупног становништва. Године 1890 износио је проценат неписмених 73,8. Смањио се дакле проценат неписмених за 10 година више од 10.

*

Утицај времена на дечје болести проучавао је један лекар у Карлсруу. По његовом опажању јавља се гушобоља највише кад је хладно и умерено топло време, а кад јаче захладни и отогли приметно опада ова болест. Осне се шире највише кад је хладно и кишовито.

*

Најсевернија руска школа — подићи ће се до године на Новој Земљи, где је већ подигнута црквица руска.

ИЗ ШКОЛСКЕ ХИГИЈЕНЕ

Школа под кровом својим има увек највећи број деце. А у деце доба организам човечји нежан је, слаб и осетљив, па лако примљив не само за науку, него и за многе друге утицаје, како на душу тако и на тело. Зато у школама треба да се пази на све много више него у обичној кући, где тих нежних становника има много мање. У новије време на то се и обраћа све већа пажња. При подизању зграда тражи се сад и мишљење лекара, а не само инжењера; при уређивању школа питају се поред педагога још и лекари. Резултат свега тога је, да се у новије време напредни народи такмиче, ко ће шта ново и боље унети у своје школе. А многе од тих новина код нас нису још ни познате. У овим редовима наћи ће читаоци неке од поменутих корисних новина школских.

Др. Станислав Ружичка у „Časopisu pro veřejné zdravotnictví“ изнео је многе важне ствари, које је видео на путу по Европи, а путовао је ради проучавања школа. Из његова чланка саопштавамо овде ове ствари:

Најмодерније уређење школа са хигијенске стране, вели др. Ружичка — видео сам у Брислу. Школске зграде подигнуте су по овом типу: У средини двокатне зграде налази се огромна дворана, која иде оздо горе чак до крова, који је сав од стакла. Врата појединих приземних соба школских везују учioniце са овом двораном, а учioniце горњег спрата имају степенице, којима се у велику дворану иде. Учионице су дивно осветљене. Цела горња половина левог зида чини тако рећи једно окно, које иде чак до тавана, јер се зна да прозор тим боље осветљава што је ближе горњој страни, тавану, јер је горња страна тим добро осветљена, и од ње одбијена светлост осветљава собу на све стране. Та горња страна отворене је боје, да боље светлост одбија. Зидови сви премазани су масном бојом и могу се сви прати водом.

У школи је и пространа и песком посута дворана, где се деца могу играти за време одмора. Та се дворана употребљава кад је напољу рђаво време.

У сутерену је купатило са тушевима.

У свима школама лекари предају поуке о чувању здравља.

Немачке школе показале су ми нешто друго. Поред осталог у Немачкој занимало ме је нарочито то, како је распоређено време *одмора школског* у народним школама. Лети је главни одмор од 4 недеље, обично у јулу; али се може помаћи пре и после према месним потребама (жетва и др.). Осим тога има и јесењег одмора од две недеље, ускршњи одмор од две недеље, божићни одмор од две недеље, троични одмор од пет дана и око пет дана „patriotische Festtage“.

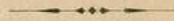
За време одмора се не дају никакви задаци. То је изриком забрањено.

Школска година је према овоме подељена на неколико готово једнаких делова, које раздвајају дани одмора, а ти одмори не преседну деци због многих домаћих задатака и лекција (као што код нас често бива). Време рада између одмора, истински се посвети раду. Осем недеље ту нема никаквих других празника. То је, разуме се, боље, него код нас где имамо један велики школ. одмор, а преко целе године пуно празника који рад и одмор ни по чем не распоређују равномерно. На тај начин често нити имамо груписано време рада, нити се одмор може корисно употребити.

За поправку здравља деце из великих вароши старају се многа друштва. Неколика од тих друштава у Немачкој подигла су велике и лепе зграде у појединим здравим пределима, где школска деца проводе време одмора у чистом ваздуху. То су т. зв. *деце колоније*. Нисам имао прилике да видим те зграде, али у хигијенском музеју у Берлину видео сам прекрасан модел једне такве зграде. Та је зграда угледно уређена, свуда обилато осветљена, има купатило, дворште песком посуто и др., а нарочито одвојено одељење има за децу болесну од заразних или сумњивих болести.

Вреди овде поменути да варош Лион на општински трошак шаље сваке године 500 деце у децу насеобину у Сервирон.

Из берлинског одељења школске хигијене поменућу још огромну збирку школских клупа, најразличнијег кроја и састава израђене све у малом, а тако исто има више модела школских купатила, која се налазе негде и у гимназијама.

„Просветни Гласник“ излази у месечним свескама од 6 и више табака, на великој осмини. — Стаје годишње: за Србију 12 динара, за друге земље 15 динара (франака). — Претплата се шаље Управи Државне Штампарије Краљевине Србије у Београду. — Рукописи се шаљу уредништву (министарство просвете и црквених послова у Београду). Они се, на захтев писаца, враћају.

ОДГОВОРНИ УРЕДНИК
ВЛАД. Т. СПАСОЈЕВИЋ

ШТАМПА
ДРЖАВНА ШТАМПАРИЈА

